

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Дрогобицький державний педагогічний університет  
імені Івана Франка

# **ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ**

**Колективна монографія**

**2025**

**УДК 37.013**  
**О-72**

*Рекомендовано до друку вченою радою  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка  
(протокол № 5 від 29 травня 2025 року)*

*Рецензенти :*

- Дора ІВАНОВА**, кандидат педагогічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет;
- Олена КВАС**, доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка;
- Ірина САДОВА**, доктор педагогічних наук, професор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

**ISBN 617-7990-99-3**

**Освітні технології та методики розвитку дитини :**  
колективна монографія / Т. Пантюк, М. Пантюк,  
О. Невмержицька, О. Снітовська, І. Паласевич, А. Федорович,  
А. Ревть, Л. Перхун. Дрогобич : «Трек ЛТД», 2025. 260 с.

За достовірність інформації та дотримання академічної доброчесності відповідають автори публікацій.

Матеріали подані в авторській редакції.

© Тетяна Пантюк та ін., 2025  
© Дрогобицький державний педагогічний  
університет імені Івана Франка, 2025  
© «Трек ЛТД»

# ЗМІСТ

|                                                    |           |
|----------------------------------------------------|-----------|
| <b>Передмова .....</b>                             | <b>7</b>  |
| <br><b>Пантюк Тетяна, Пантюк Микола.</b>           |           |
| <b>Піскова терапія (сендплей)</b>                  |           |
| <b>як засіб розвитку дитини .....</b>              | <b>10</b> |
| Вступ .....                                        | 10        |
| Загальна характеристика сендплею                   |           |
| як засобу всебічного розвитку дитини .....         | 11        |
| Історія розвитку піскової терапії та анімації..... | 13        |
| Сутність сендплею та його освітні,                 |           |
| розвивальні й психотерапевтичні завдання.....      | 16        |
| Обладнання та засоби роботи з піском.....          | 24        |
| Висновки .....                                     | 28        |
| Література.....                                    | 29        |
| Додатки.....                                       | 30        |
| <br><b>Невмержицька Олена.</b>                     |           |
| <b>Проектна діяльність</b>                         |           |
| <b>як засіб різнобічного розвитку дітей.....</b>   | <b>44</b> |
| Вступ.....                                         | 44        |
| З історії заснування методу проєктів.....          | 45        |
| Метод проєктів: сутність, мета, переваги.....      | 46        |
| Технологія проєктів: підходи до реалізації,        |           |
| типологія.....                                     | 48        |
| Проектна діяльність: складові, основні етапи,      |           |
| принципи, умови та вимоги до реалізації.....       | 56        |
| Значення проєктної діяльності                      |           |
| для суб'єктів її реалізації.....                   | 70        |
| Висновки.....                                      | 73        |
| Література.....                                    | 74        |

**Пантюк Тетяна, Снітовська Ольга.**

**Стоун-арт та стоун-терапія**

**у роботі з дітьми та дорослими**

**як ефективні здоров'язбережувальні техніки ..... 76**

Вступ ..... 76

Вплив каменю на стан здоров'я людини ..... 77

Методи і технології роботи

засобом технології стоун-арт..... 81

Знакова символіка українського мистецтва

як елемент роботи з каменем..... 85

Стоун-арт у роботі з дорослими..... 92

Висновки ..... 94

Література..... 94

Додатки..... 95

**Паласевич Ірина.**

**Казкотерапія**

**як засіб розвитку дітей дошкільного віку ..... 103**

Вступ ..... 103

Сутнісні характеристики понять

«казка», «терапія», «казкотерапія»

у психолого-педагогічній літературі..... 104

Класифікація казок, що використовуються

у роботі з дітьми дошкільного віку..... 116

Методи казкотерапевтичної роботи

з дітьми дошкільного віку ..... 126

Висновки ..... 136

Література..... 138

Додатки..... 140

**Федорович Анна.**

**Народна іграшка як засіб особистого  
становлення та творчого самовираження**

|                                                                                    |            |
|------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>дошкільника .....</b>                                                           | <b>159</b> |
| Вступ .....                                                                        | 159        |
| Класифікація народних іграшок .....                                                | 160        |
| Роль народної іграшки<br>в особистісному становленні дитини.....                   | 166        |
| Використання народної іграшки<br>в освітній роботі закладу дошкільної освіти ..... | 173        |
| Творче самовираження дитини<br>засобом народної іграшки .....                      | 180        |
| Висновки .....                                                                     | 187        |
| Література.....                                                                    | 188        |

**Ревть Алла.**

**Емоційний розвиток дошкільників**

|                                                                                                   |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>засобом мультимодальних арт-технологій .....</b>                                               | <b>191</b> |
| Вступ .....                                                                                       | 191        |
| Формування емоційної сфери дитини .....                                                           | 192        |
| Негативні емоції у дошкільному віці .....                                                         | 202        |
| Рекомендації для вихователів,<br>які працюють із дітьми з агресивною поведінкою .....             | 205        |
| Розвиток і корекція емоційної сфери дошкільників<br>засобами мультимодальних арт-технологій ..... | 213        |
| Висновки .....                                                                                    | 216        |
| Література.....                                                                                   | 217        |
| Додатки.....                                                                                      | 220        |

**Перхун Леся.**

**Портфоліо як інструмент**

**комплексної діагностики розвитку дитини..... 222**

Вступ ..... 222

Загальна характеристика портфоліо..... 223

Визначення функцій, типів та завдань портфоліо..... 228

Виконання портфоліо у закладі освіти..... 236

Цифрове портфоліо – інструмент успіху..... 242

Висновки ..... 247

Література..... 248

**Післямова ..... 249**

**Список використаної літератури ..... 252**

## ПЕРЕДМОВА

Сучасне суспільство висуває перед особистістю серйозні вимоги. Зокрема, в умовах розвитку різноманітних технологій людина має володіти гнучкістю мислення, здатністю до оперативного засвоєння нових знань, уміння планувати, приймати рішення, адаптуватися до швидкозмінних умов суспільства тощо. З цією метою варто переглянути підходи до освіти підростаючого покоління. Так, в умовах реформування освітньої сфери та інтеграції новітніх технологій у процес навчання і виховання особливої уваги заслуговують методи, що сприяють різнобічному розвитку дитини. Традиційні педагогічні підходи, хоч і залишаються важливими, не завжди здатні задовольнити потреби сучасних дітей, які зростають у світі, що динамічно змінюється. Саме тому актуальним є впровадження альтернативних методів виховання й навчання, які поєднують елементи терапії, креативності та особистісного розвитку.

У монографії розглядається низка інноваційних методик, що допомагають формувати гармонійну, емоційно стійку й творчу особистість. Зокрема, піскова терапія (сендплей), проєктна діяльність, стоун-арт, казкотерапія, робота з народною іграшкою, мультимодальні арт-технології та портфоліо є ефективними засобами не лише освітнього, а й психоемоційного розвитку дітей. А отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації освітніх підходів до сучасних реалій, зростанням інтересу до арт-терапевтичних та інтерактивних методів навчання, а також необхідністю комплексного підходу до діагностики й розвитку дитини.

Презентована монографія є результатом досліджень фахівців у сфері освіти, психології і педагогіки, що спрямовані на вивчення сучасних освітніх технологій та їхнього впливу на розвитку дитини.

У першому розділі **«Піскова терапія (сендплей) як засіб розвитку дитини»** (автори – Т. Пантюк, М. Пантюк)

проаналізовано феномен піскової терапії (сендплею) як потужного інструмента всебічного розвитку дитини. Розглядається історія виникнення і еволюція цього методу, його освітні, психотерапевтичні та розвивальні можливості.

Другий розділ **«Проектна діяльність як засіб різнобічного розвитку дітей»** (автор – О. Невмержицька) присвячений дослідженню сутності методу проєктів, його мети, переваг та технології реалізації. У ньому розглядаються основні підходи і принципи, що сприяють формуванню самостійності, творчості та критичного мислення у дітей.

У третьому розділі монографії **«Стойн-арт та стоун-терапія у роботі з дітьми та дорослими як ефективні здоров'язбережувальні техніки»** (авторство Т. Пантюк та О. Снітовської) подано інформацію про практики стоун-арту та стоун-терапії, їх вплив на здоров'я, емоційний стан і психофізичний розвиток дітей та дорослих. Підкреслюється значущість знакової символіки в українському мистецтві та її використання в освітньому процесі.

У четвертому розділі **«Казкотерапія як засіб розвитку дітей дошкільного віку»** (автор – І. Паласевич) розкривається суть цієї технології. Висвітлюються основні методи, класифікація казок та їх значення для формування особистості дитини, її емоційного інтелекту й комунікативних навичок.

У п'ятому розділі **«Народна іграшка як засіб особистого становлення та творчого самовираження дошкільника»** (автор – А. Федорович) зацентровано увагу на ролі народної іграшки у вихованні, її використанні в освітньому середовищі закладу освіти та значенні для розвитку дитячої креативності.

Шостий розділ **«Емоційний розвиток дошкільників засобом мультимодальних арт-технологій»** (авторство – А. Ревть) присвячений аналізу формування емоційної сфери особистості, способів корекції негативних емоцій та формулюванню практичних рекомендацій для вихователів, які працюють із дітьми з агресивною поведінкою.

Завершує розділ **«Портфоліо як інструмент комплексної діагностики розвитку дитини»** (автор – Л. Перхун), в якому розглядаються різні типи портфоліо, їхні функції, можливості

цифрового середовища та значення цього підходу для успіху дитини у навчанні.

Сучасна освіта та виховання дітей є динамічним процесом, що вимагає постійного пошуку нових підходів, методів і технологій. Успішний розвиток дитини можливий за умови гармонійного поєднання традиційних і новітніх освітніх засобів, які сприяють емоційному, соціальному та когнітивному зростанню. Монографія стане корисним джерелом для педагогів, психологів, вихователів, студентів педагогічних спеціальностей, а також для батьків, які прагнуть глибше зрозуміти сучасні методи розвитку дітей. Представлені в ній дослідження та практичні рекомендації допоможуть ефективно використовувати інноваційні підходи у вихованні та навчанні підростаючого покоління.

*Тетяна ПАНТЮК,  
Микола ПАНТЮК*

## **ПІСКОВА ТЕРАПІЯ (СЕНДПЛЕЙ) ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДИТИНИ**

### **Вступ**

**С**кладні суспільні умови життя українців: пандемії; війна; погіршення стану здоров'я людей у широкому сенсі цього слова; збільшення кількості дітей, які мають особливі освітні потреби вимагають від сучасної психолого-педагогічної науки розширення знань та інструментарію для допомоги всім, хто її потребує. Особливо це стосується дітей.

Також сучасний світ вимагає від людини розвитку нових здібностей та здатностей, оскільки технологізація та інформатизація накладають відбиток на усі сфери життя людини і значною мірою коригують їх: «Інновації, проектування і створення чогось нового вимагає наявності в сучасній молоді певних знань, креативності та навичок володіння сучасними технологіями. Виконання завдань на нестандартне мислення і незвичність сприйняття світу дасть змогу сформувати компетенції, необхідні для того, щоб створювати принципово нове, вийти за межі традиційного лінійного сприйняття. Соціально-економічне відродження країни загалом можливе тільки в поєднанні творчості, середовища для розвитку та самореалізації творчих людей та інновацій як результату тотальної творчості» (Чекстере, 2023).

Такі обставини детермінують пошук нових підходів, способів, методів та технологій роботи з дітьми, які дали б змогу:

- максимально сприяти розвитку особистості;
- спонукали до творчості й креативності;
- виконували адаптаційну функцію;
- коригували стиль життя та поведінку людини;

- сприяли професійній орієнтації і адаптації;
- соціалізували дитину;
- розвивали уяву і фантазію;
- володіли компенсаторними механізмами;
- реалізували завдання індивідуального розвитку особистості;
- прилучали дитину до розуміння взаємозв'язку в світі;
- мали значні валеологічні здатності тощо.

### **Загальна характеристика сендплею як засобу різнобічного розвитку дитини**

Однією з таких технологій є робота з піском. Єдиного визначення цього процесу в українській науці не існує, тому трапляються різні дефініції, а саме:

- піскова терапія;
- сендплей (Sandplay);
- піскова анімація;
- ігрова терапія з піском тощо.

Піскова терапія, сендплей на перший погляд може здатися просто грою для дітей, а насправді є потужним терапевтичним засобом, який може допомогти людям різних вікових груп впоратися з емоційними труднощами, травмами та міжособистісними проблемами.

Терапія піском заснована на принципі створення і дослідження символічних світів у маленькому масштабі за допомогою піску, фігурок людей і тварин та інших дрібних предметів. Цей нетрадиційний тип терапії може відкрити двері до глибокого самоусвідомлення, трансформації та здорового розвитку.

Наші предки користувалися піском у житті мабуть стільки, скільки існує людство. Його використовували у побуті, веденні господарства, для вимірювання часу, у землеробстві, будівництві, для ігор з дітьми тощо.

На науковий рівень взаємодію людини з піском вивів психотерапевт Карл Гюстав Юнг. Учений визначив, що взаємодія людини з піском:

- врівноважує і поглиблює емоції,

- позитивно впливає на психіку людини,
- має значний заспокійливий ефект,
- нейтралізує негативну енергетику,
- приглушує такі емоції, як агресія, розпач, страх,
- дає можливість згладжувати внутрішні конфлікти тощо.

Приємність, пластичність, легкість, тактильне задоволення від взаємодії з піском створює сприятливі умови для застосування невербальної взаємодії з дітьми і дорослими в ігровій, невимушеній формі, що дає змогу спрямовувати емоції в позитивне русло, має заспокійливий ефект, допомагає отримати душевну рівновагу тощо.

Сендплей – це надзвичайно емоційна, експресивна, гнучка, адаптивна та проєктивна технологія, яка має потенціал впливати на людину позитивно, цілісно, конструктивно:

– **експресивність** ґрунтується на можливості невербального вираження думок, почуттів, емоцій і переживань, які важко передати словами, але легко – образами. Дитячі образи і уявлення про світ перетворюються на зображення в пісочниці і вони часто варті «тисячі слів». Створений дитиною образ також має значимий для педагога інформативний потенціал, дає дорослому можливість зрозуміти дитину без слів, побачити її переживання, уявлення, розуміння того, хто поруч,, прагнення, емоції, настрої тощо;

– **гнучкість** сендплею заснована на його широких можливостях щодо роботи з різними віковими та соціальними категоріями людей: дітьми, підлітками, дорослими, парами, сім'ями, групами. Гнучкість сендплею також продиктована тісною взаємодією з іншими техніками та методами роботи, їхньою інтеграцією і взаємодією;

– **адаптивність** сендплею пов'язана зі здатністю швидко пристосовуватися до мінливих потреб тих, хто працює з технологією;

– сендплей – це **проєктивна** технологія, яка дозволяє особистості виражати власний внутрішньо-психічний зміст.

Уважаємо, що сендплей має надзвичайні потенційні можливості для роботи з різними групами людей, починаючи з дітей раннього віку. Його варіативність, природовідповідність, простота і різноманітність дає можливість говорити про

універсальність технології та її результативність: «Пошуки нових шляхів підвищення результативності та ефективності роботи з дітьми дошкільного віку привели до включення у заняття піскових технологій. Заняття піською анімацією багатофункціональні, дають змогу одночасно розв'язувати завдання діагностики, корекції та розвитку, виховання та навчання, а також здатні включатися до різноманітних форм індивідуальних і групових занять: тематичних тренінгів, розвиваючих занять за освітніми галузями, індивідуальних та підгрупових корекційних занять із використанням піскового малюнка. Гра з піском може виступати як провідним методом корекційного впливу, так і допоміжним засобом, що дає змогу стимулювати дитину, розвивати її сенсомоторні навички. Включення пісочної анімації в роботу з дітьми старшого дошкільного віку вносить істотну різноманітність в заняття з усіх освітніх галузей» (Чекстере, 2023).

Гра з піском також відома як невербальна форма терапії, яка полегшує природну здатність психіки до зцілення. У вільному, приємному, природному та захищеному просторі дитина чи дорослий реалізує конкретний прояв внутрішнього уявного світу за допомогою піску, води, мініатюрних об'єктів. Отже, можна ствердити, що сендплей відображає внутрішній символічний світ особистості та забезпечує простір для її самовираження у безпеці.

## **Історія розвитку піскової терапії та анімації**

На початку минулого століття психологи і психотерапевти зробили спробу використати потенціал ігор на піску з лікувальною метою. Так, у 1929 році англійський дитячий психотерапевт Маргарет Ловенфельд Лондонському Інституті Дитячої Психології почала працювати з піском. Розроблена нею «техніка побудови світу» стала відомою далеко за межами Британії. У 1935 році вона видала книгу під назвою «Гра в дитинстві».

Ця робота привернула увагу К. Г. Юнга і він порадив своїй учениці Дорі Кальфф приділити особливу увагу психотерапевтичним можливостям гри на піску, і вона від 1956

року почала вивчати метод у самої М. Ловенфельд. У 1966 році німецькою, а в 1971 році англійською мовою вийшла її книга «Пісочна терапія». Діти виражають свої думки через гру, тому Ловенфельд зауважила, що забезпечення достатнього простору для ігор має вирішальне значення для здорового розвитку. Якщо його будь-яким чином заблокувати, то негативна енергія може залишитися заблокованою всередині дитини, запобігаючи залученню будь-якої іншої позитивної енергії до подальших завдань розвитку. Це може викликати апатію та конформізм. Ловенфельд шукала метод, який дозволив би дітям виразити себе найбільш автентичним способом, без втручання чи переривання з боку дорослого.

Поряд із наміром захистити дитину від будь-яких маніпуляцій з боку дорослого, Ловенфельд рішуче наголошувала на автономії дитини та величезній важливості дозволу кожній дитині бути собою.

Творець методу пісочної терапії Дора Марія Кальфф народилася у Швейцарії 21 грудня 1904 року в заможній родині в невеликому містечку на березі Цюрихського озера. Вона отримала різнобічну освіту, що включало знання кількох мов, музики та східної філософії. Вийшовши за данського банкіра Леопольда Кальффа, вона переїхала до Нідерландів, які змушена була покинути під час німецької окупації. Повернувшись до Швейцарії, Дора Кальфф переїхала в гірське село, клімат якого був сприятливим для її сина Пітера. Там, завдяки дружбі дітей, Дора подружилася з дочкою Юнга (Карл Густав Юнг) Гретою Юнг-Бауманн, а через неї з Карлом і Еммою Юнг.

Швидко побачивши талант Дори, Юнг порадив їй вивчати психологію. У віці 45 років вона почала навчання в Інституті Юнга в Цюріху. Отже, коли Дора Кальфф починала свою аналітичну кар'єру, вона мала за плечима багатий і різноманітний життєвий досвід. Озираючись назад, вона скаже, що всі складні події життя та різноманітний досвід стали безцінним фундаментом для її терапевтичної діяльності. Це стосувалося і гри на фортепіано, яку Дора Кальфф часто включала в свою роботу з дітьми.

Карл і Емма Юнг надихнули Дору на роботу з дітьми. Карл Юнг переповів їй про лекцію, яку почув від Маргарет

Ловенфельд у Парижі і порадив Дорі відвідати її лекцію на тему «Техніка миру» на конгресі в Цюриху в 1954 році. Так Дора Кальфф почала навчатися у Маргарет Ловенфельду Лондонському Інституті Дитячої Психології.

Згодом, працюючи з Технікою Миру у своїй практиці в Золіконі, вона виявила, що цей метод не тільки давав дітям можливість виражати страх і гнів, але й забезпечував і підтримував процеси перенесення та індивідуалізації, які вона досліджувала з Карлом Юнгом.

Поклавши дитячу гру з піском на фундамент аналітичної психології Юнга, додавши до неї ідеї, почерпнуті з філософії, релігії, мистецтва та культури, Дора Кальфф створила власний метод, назвавши його «Пісочна терапія». В його основу були покладені погляди Юнга на трансформаційні властивості символів і розуміння символів, що відображають архетипний зміст, забезпечують концептуальну основу і силу цього методу.

Як визнавав К. Юнг, «...там, де раціональна мова абсолютно безсила, людина здатна створити художніми засобами подобу криптограм, що відображають внутрішній стан душі». Юнг говорив про необхідність підтримувати постійний зв'язок між внутрішнім і зовнішнім світом людини. «Фантазія – мати всіх можливостей, де, як і всі психологічні протилежності, з'єднуються воєдино внутрішній і зовнішній світи» (Юнг, 2024). Техніку активної уяви, розроблену вченим-психотерапевтом, можна розглядати теоретичною основою пісочної терапії.

Дора Кальфф вважає, що головним принципом її роботи є «створення вільного і захищеного простору», в якому дитина або дорослий може виразити і досліджувати свій світ, перетворюючи свій досвід і свої переживання, часто незрозумілі або тривожні, у видимі і відчутні образи: «Картину на піску можна розуміти як тривимірне зображення якогось аспекту душевного стану. У пісочниці розігрується неусвідомлена проблема як драма. Конфлікт переноситься з внутрішнього світу в зовнішній і робиться видимим» (Kalff, 2003).

Учена залишила відносно небагато текстів, але про досвід роботи з нею чимало писали її учні та студенти. У своїх книгах вони описують свій досвід роботи і спілкування з нею.

Поєднавши теорію Юнга з технікою Ловенфельд, Дора Кальфф створила власний унікальний метод. Вона надала нового сенсу і напряму підходу Ловенфельд, внівши в нього теоретичну основу аналітичної психології і східної філософії.

Багаторічна натхненна викладацька діяльність Дори Кальфф принесла свої плоди: все більше фахівців по всьому світу продовжують розпочату нею справу. Традиції, створені Кальфф, втілює в життя Міжнародна асоціація піщаних терапевтів (ISST), яку вона заснувала.

В Україні сендплей і сенд-арт також мають свою історію. Вона достатньо давня, якщо згадати, як діти малювали на піску на берегах водоймищ, проте як системна технологія вона з'явилася не так давно: «В Україні піскова анімація набула популярності в 2009 році після трансляції телешоу «Україна має талант», переможницею якого стала Ксенія Симонова зі своїм пісковим шоу «Ти завжди поряд». Дівчина створювала диво власноруч: занурюючи руки в пісок і рухаючи ними по склу, малювала «живі» картини. Художниця продемонструвала свою неперевершену майстерність на всіх великих майданчиках країни, а також об'їздила практично весь світ» (Чекстере, 2023).

Отже, стверджуємо, що найчастіше пісок використовується власне не для гри як розваги, а для досягнення певного психотерапевтичного ефекту. Дивлячись на процес цієї терапії збоку, побачимо людину, яка під час терапевтичного сеансу грає з дерев'яним ящиком, наповненим піском, використовуючи різні фігурки та предмети, що представляють елементи реальності. Терапевт, який сидить поруч, просто спостерігає за грою. Іноді відбувається обмін словами. Буває, що сеанс мовчазний. Конкретних інструкцій немає.

## **Сутність сендплею та його освітні, розвивальні й психотерапевтичні завдання**

Сендплей є всесвітньо визнаним методом терапії для пацієнтів будь-якого віку (дітей, підлітків, дорослих, пар, сімей). В Україні цей метод застосовується недостатньо, проте у

зв'язку із розширенням інклюзії та спробами облаштовувати універсальний освітній простір сендплей все частіше застосовують педагоги та психологи на практиці.

Пісочна терапія, також відома як сендплей, є формою арт-терапії, яка дозволяє людині виражати свої думки, емоції та переживання за допомогою маніпуляцій з піском і різноманітними маленькими фігурками.

Основна ідея піскотерапії полягає у створенні простору, в якому особистість може вільно досліджувати та виражати внутрішні проблеми та переживання. Педагог чи психолог надає набір піску і фігурки, що символізують різні елементи життя, такі як люди, тварини, будівлі, механізми та інші символи. Дитину заохочують створювати сцени чи пейзажі в пісочниці, які відображають її поточні почуття, ідеї чи проблеми.

У процесі роботи з піском методом сендплей людина (дорослий чи дитина) має у своєму розпорядженні коробку, наповнену піском, і набір з кількох сотень маленьких фігурок, що представляють різні елементи світу, людей, тварин, рослини, будівлі, предмети повсякденного вжитку. Він створює з них світ, який обговорює з терапевтом, надаючи значення часто несвідомим конфліктам, образам проблем, а також ресурсам, які допомагають підвищити комфорт життя.

Можна сказати, що відсутність навмисності є невід'ємною частиною цього методу. Насправді ми часто спостерігаємо, що суттєвий момент для початку терапевтичного процесу – це саме момент, коли клієнт готовий віддатися розвазі. Це дуже цінний, творчий процес, позаяк страхи, тривоги, напруга і жорсткі думки починають відходити зовсім несвідомо. Коли тягар і труднощі клієнта починають ставати помітними у вираженні пісочних зображень, можуть розпочатися глибокі зміни в почуттях, які активуються шляхом створення наступних пісочних зображень. Це позначається на стані людини, коли народжуються нові надії, які вказують на світлішу перспективу. Сендплей створює міст між несвідомістю та свідомістю.

Під час процесу роботи з піском свідомість послаблює свій контроль, дозволяючи несвідомому матеріалізуватися.

Сендплей формує і підтримує навички людини у подоланні страхів і тривог, викликаних різними психологічними травмами, які зруйнували процес позитивного саморозвитку. Через сендплей можуть бути вирішені кризи особистості, знайдені нові життєві орієнтири, визначені цілі й цінності тощо.

Сендплей як метод роботи з дітьми та дорослими допомагає щодо:

- подолання страхів
- підвищення самооцінки
- подолання навчальних проблем
- поліпшення стосунків з однолітками
- подолання розладів поведінки та уваги
- відновлення від тривалого стресу після втрати близьких
- боротьби з почуттям депресії та безпорадності
- подолання почуття гніву, злості та нападами люті
- подолання труднощів з емоційним контролем над своїми почуттями тощо.

Сендплей має низку переваг над іншими методами роботи з дітьми. Ось деякі з них:

#### *1. Вільне невербальне вираження емоцій:*

Терапія в пісочниці дозволяє дітям чи дорослим виражати свої емоції, думки та переживання символічним і невербальним способом. Це дає шанс відкрито висловити важкі і складні почуття, які може бути важко висловити усно, за допомогою слова.

#### *2. Обробка травми:*

Люди, які зазнали травми, можуть використовувати терапію в пісочниці, щоб пережити свою травму та протистояти їй. Робота в пісочниці дозволяє символічно відтворити події та змінити їхній перебіг у безпечному середовищі.

#### *3. Розвиток самосвідомості:*

Терапія сендплей допомагає людям краще зрозуміти себе, виявити свої внутрішні конфлікти, бажання та цілі. Це інструмент для виявлення і глибокого розуміння власної особистості.

#### 4. Усунення проблем:

Робота в пісочниці може допомогти клієнтам подолати труднощі і життєві проблеми. Створення сцен і наративів, які символічно представляють проблеми, можуть привести до пошуку нових перспектив і рішень.

#### 5. *Краще розуміння та усвідомлення міжособистісних стосунків:*

Сендплей може допомогти клієнтам зрозуміти їхні стосунки з іншими людьми, чи в контексті сім'ї, дружби, або роботи. Це може поліпшити здатність спілкуватися та врегульовувати конфлікти.

#### 6. *Розвиток творчості:*

Робота з піском заохочує творче мислення та самовираження нетрадиційним способом. Це може привести до розвитку навичок розв'язання проблем і нестандартного, креативного мислення.

#### 7. *Зменшення стресу та тривоги:*

Терапія піском може допомогти дитині чи дорослому зменшити рівень стресу та тривоги, дозволяючи зосередитися на процесі творчості в пісочниці, що має розслаблювальний і заспокійливий ефект.

#### 8. *Підтримка особистісного розвитку:*

Люди, які прагнуть особистісного розвитку, можуть використовувати сендплей як інструмент, щоб краще зрозуміти себе, свої цілі та життєві цінності.

#### 9. *Підвищення самосприйняття:*

Сендплей може допомогти дитині чи дорослому підвищити самооцінку та самосприйняття, що має вирішальне значення для здорового психологічного розвитку.

#### 10. *Терапія для різних вікових груп:*

Сендплей адаптований до різних вікових категорій, тому цю технологію можна використовувати як дітям, так і дорослим.

Варто зазначити, що переваги сендплею можуть відрізнятися для різних людей залежно від індивідуальних потреб і терапевтичних цілей. Сендплей є гнучкою й адаптованою технологією до конкретних ситуацій та потреб дитини чи дорослого.

Пісок є засобом вираження сильних почуттів тому, що його можна сипати, підкидати, формувати, маніпулювати ним руками, згладжувати, по ньому можна бити з великою силою, а також гладити рукою тощо. Пісок – це більше, ніж просто лікувальне середовище, це *засіб виразити саму суть того, хто ми є*. Дора Кальффу зв'язку з цим каже: «Акт гри на піску дозволяє пацієнтові наблизитися до власної тотальності». Тому *пісок сам собою стає лікувальним середовищем*.

Дослідники суголосні в думці, що сендплей має важливі властивості для зцілення людини та подолання нею травм і криз: «Техніка роботи з піском дає можливість доторкнутися до свого глибинного «Я», відновити психічну цілісність, побудувати унікальний образ, розгорнути дивовижний ландшафт картини власного світу, своєї душі та отримати відповіді на хвилюючі для себе питання, відкрити шлях у царство таємних думок та почуттів. Картини, що вимальовуються на піску, є відображенням внутрішнього світу людини, ілюстрацією змісту її неусвідомлених станів та бажань. Такі картини на піску допомагають людині зрозуміти саму себе, розібратися в проблемах власного життя, пережити минуле і отримати новий досвід. Без попередньої підготовки, без планування, проєктування чи моделювання людина, створюючи картини на піску, йде дорогою від проблем до їх вирішення, до душевного зцілення та повного одужання, насолоджуючись відчуттями повноцінності життя» (Ставицька).

Наголосимо також на важливості і тісній взаємодії сендплею із природовідповідним розвитком дитини. Пісок і гра з ним забезпечує їй тісний зв'язок з природою, реалізуючи прагнення, бажання, природні нахили, здібності, потреби. Пісок як природний матеріал має неоціненні властивості для маніпуляцій: легко піддається змінам у руках людини, дає можливість творити у близькості з природою, є доступним, безпечним.

Ігри методом сендплей також надзвичайно важливі для розвитку дитини з кількох причин, зокрема, вони сприяють:

**1. Сенсорному розвитку:** пісок є матеріалом, який забезпечує різноманітний сенсорний досвід. Дитина може торкатися, відчувати та експериментувати з піском, що

допомагає їй розвивати відчуття дотику та пропріоцепцію (здатність розпізнавати положення та рух свого тіла).

**2. Моторному розвитку:** гра в піску задіює як великі, так і дрібні м'язи дитини. Насипання, формування, копання, будівництво з піску вимагає точності та рухової координації. Дитина вдосконалює дрібну моторику як пальців, так і всього тіла.

**3. Розвитку креативності та уяви:** пісок – чудовий матеріал для створення різноманітних сценаріїв та імітацій. Діти можуть будувати замки, будинки, гори, дороги, цілі міста, озера, моря і океани. Ця свобода та відкритість заохочує розвиток уяви та творчості, що важливо для інтелектуального розвитку дитини.

**4. Розвитку соціальної та емоційної взаємодії:** гра з піском часто заохочує дітей гратися разом і спілкуватися з іншими дітьми. Робота в групі, обмін ідеями, переговори та створення чогось спільного можуть допомогти розвинути соціальні навички, а також налагодити зв'язок і навчитися співпрацювати, взаємодіяти, толерувати, зважати на думку інших.

**5. Символічній грі:** пісок можна використовувати як засіб для розігрування різних ролей та імітації реальності. Діти можуть вдавати, що готують, будують, працюють на городі або створюють сценарії з казковими героями. Ця форма гри розвиває здатність до абстрактного мислення та розуміння причиново-наслідкових зв'язків.

Усі аспекти сендплею сприяють всебічному розвитку дитини як фізичному, так і емоційному. Ця технологія дає цінний досвід і навички, які позитивно вплинуть на все її життя.

Сендплей сприяє цілісному розвитку дитини, допомагає активізувати компенсаторні й адаптаційні механізми.

Серед найважливіших впливів сендплею на особистість дитини треба відзначити розвиток:



### **Відчуття дотику**

Пісок стимулює дотикові рецептори на руках користувача, сприяючи сенсорній інтеграції.



### **Візуальне сприйняття**

Малювання піском – це чудова розвага, яка розвиває візуальне сприйняття та зоровий аналізатор.



### **Дрібна моторика**

Ручна гра з піском сприяє розвитку дрібної моторики та поліпшує мислительну діяльність дитини.



### **Графомоторика**

Написання букв і цифр на піску удосконалює рухи зап'ястя і впливає на графомоторику дитини.



### **Творчість**

Піском можна писати, малювати, створювати візерунки, цілі картини, образи, завдяки чому розвивається креативність дитини.



### **Концентрація уваги**

Гра із застосуванням техніки сендплею вимагає від дитини концентрації уваги, напруження мислення, вияву уваги і фантазії.

Особливе місце відіграє сендплей у роботі з тими, хто має проблеми із вербальним самовираженням. Там, де нема можливості окреслити певний сенс за допомогою слова, саме сендплей є тим методом, який максимально сприяє візуалізації переживань, проблем чи бажань особистості: «Ця практика особливо корисна в роботі з дітьми та підлітками, яким із певних причин важко висловити свій досвід і переживання вербально. ... Метод гнучко адаптується до потреб практики,

передбачає короткочасне або тривале втручання, може відбуватися в груповому або індивідуальному форматі, виступати основним або допоміжним засобом терапії» (Зінченко, 2024).

У процесі організації роботи з дітьми за методом піскотерапії важливо дотримуватися низки принципів, зокрема:

- *організації комфортного, універсального середовища*. Він передбачає психологічний комфорт учасників гри (захопливі, цікаві, нестандартні, оригінальні завдання; однозначно позитивне оцінювання з боку дорослого; толерантність у стосунках тощо); комфортне і зручне оточення й розташування (приємне освітлення, зручна пісочниця, можливість пристосування до вікових особливостей дитини змісту та форм роботи, цікаві іграшки, врахування інтересів дитини тощо);

- *дитиноцентризму* – безумовне прийняття дитини такою, якою вона є, врахування її потреб, інтересів, прагнень, уподобань тощо;

- *доступності* – все, що призначене для занять сендплеєм, звернення до дитини, рекомендації щодо гри мають бути сформульовані у доступній для дитини формі;

- *конкретизації* – вихователь повинен розуміти і бачити справжню проблему дитини, поводитися тактовно, обережно, без поспіху і форсування ігрової ситуації;

- *орієнтації на потенційні ресурси дитини*, що передбачає використання дитячого уподобання, прагнення чи хобі у грі;

- *соціалізації* передбачає системне, поступове інтегрування дитини у мікрогрупу задля реалізації завдань соціальної взаємодії.

До додаткових принципів пісочної терапії вчені зараховують:

- «принцип оживлення абстрактних символів (букв, цифр, геометричних фігур тощо, таким чином формується почуття реальності);

- принцип реального проживання (дитина переживає події разом з героєм, відбувається перехід з Уявного в Реальне та навпаки, дитина «на практиці» переконується у правильності або помилковості власних дій);

– принцип усвідомлення досвіду та ситуацій (самі ситуації розігруються у пісочниці, але дитина має можливість подивитися на неї зі сторони;

– принцип обміну (у пісочній грі дитина та дорослий легко обмінюються ідеями, думками, почуттями, будують таким чином партнерські відносини)» (Федій, 2007).

Існують і певні правила, яких повинні дотримуватися діти у процесі роботи з піском. Серед них важливі і необхідні такі:

- «• Не можна кидатись піском.
- Не можна висипати пісок із пісочного столу.
- Не можна брати пісок до рота і сипати на інших.
- Потрібно шанобливо ставитись до чужих малюнків, не руйнувати їх.
- У піску працюють лише сухими руками» (Чекстере, 2023).

## Обладнання та засоби для роботи з піском

Для організації та проведення сендплею необхідні певні матеріали та засоби, а саме:

✓ **Водостійкий дерев'яний ящик.** Він може бути зроблений самотужки, або спеціально придбаний. Використовується для індивідуальних занять, або для малих груп. Доцільний розмір – 50 x 70 x 8 см. Це оптимальне поле для зорового сприйняття дитини.

Кольорова гама ящика для сендплею повинна бути у рамках природних кольорів: синього, голубого, зеленого у його відтінках тощо.

У сучасних умовах промисловість пропонує чимало виробів, зокрема ящиків для сендплею, які є багатофункціональними,



безпечними, такими, що відповідають гігієнічним вимогам для ігор з піском.

Пісочниці можуть бути стаціонарні і мобільні.

✓ **Чистий просіяний пісок** середньої фракції коричневого чи кремового кольору. Пісок має бути чистим, продезінфікованим.

Піском наповнюється третина вмісту пісочниці. Поруч має стояти ємність з водою, бо діти часто надають перевагу вологому піску. Очищати пісок, промивати і просушувати необхідно щомісяця.



### ✓ **Колекція іграшок та мініфігурок**

Усі засоби, які використовуються у сендплеї, мають бути безпечними для дитини, зробленими із відповідних матеріалів. Висота фігурок не повинна перевищувати 8 см. Набір іграшок може містити:

- фігури людей у різних інтерпретаціях (стать, професія, вигляд, раса тощо);
- будівлі і все, що з цим пов'язане: житло, школи, замки, мости, вежі, хатинки, ворота, шлюзи, загорожі для тварин тощо;
- машини і механізми: автомобілі, міський транспорт, човни, катери, плавучі конструкції, космічні кораблі тощо;



- рослини: дерева, кущі, квіти, овочі, тощо;
- природні матеріали: мушлі, плоди, насіння, гілочки, камінці, яйця, шишки, кора дерева, мінерали, кристали тощо;
- речі символічного значення і призначення: чарівні мішечки, скарбнички, коштовності, ящички тощо;
- герої казок, легенд чи оповідань;
- живі рослини: вазони, гілочки, листя, хвоя тощо;
- фігурки тварин, комах, риб, молюсків тощо;
- речі домашнього вжитку: посуд, інструменти, прикраси, декорації тощо;
- засоби для ігор: літери, цифри, геометричні фігури, палички, кружечки.



✓ **Розташування предметів.** Іграшки, фігурки та засоби для сендплею мають бути розміщені на полицях для зручності вибору дитиною необхідних матеріалів, для підтримання певного порядку в ігровій кімнаті, для системності і порядку їх застосування. Проте дитина сама обирає, комбінує і розміщує

іграшковий матеріал, керуючись власними потребами та уподобаннями.

У таблиці наведені основні матеріали у їх символічній семантиці для пісочної терапії.

**Таблиця. Символічне значення матеріалів у пісочній терапії (Федій, 2007)**

| <b>Матеріал</b>         | <b>Символічне значення</b>                                                                                                                                                          |
|-------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Пісок</b>            | Засіб передачі метафоричного, відчуття нескінченності, нестійкості, змінності, байдужості тощо.                                                                                     |
| <b>Вода</b>             | Метафора глибини, спокою, бурхливого руху, чистоти тощо.                                                                                                                            |
| <b>Метал</b>            | У багатьох культурах метал – це ембріон, що зароджується у надрах землі.                                                                                                            |
| <b>Камінь</b>           | Символ кісток Матері-землі, міцність, безсмертя, вічність. Інколи камінь – це позначення центру Світу, місток, що з'єднує землю з небом.                                            |
| <b>Скло та кришталі</b> | Це символи чистоти, взаєморозуміння та духовного досвіду.                                                                                                                           |
| <b>Мінерали</b>         | Символ прихованих цінностей, відкриття краси у предметі та багатий потенціал природного начала.                                                                                     |
| <b>Дерево</b>           | У багатьох культурах це – prīmamateria, з якої було все створено. Асоціюється з колискою. Насіння дерев – символи росту, розвитку, енергії життя та процесу формування особистості. |
| <b>Раковини</b>         | Символ родючості та народження – фізичного й духовного.                                                                                                                             |
| <b>Кістки</b>           | Вічність життя та можливість воскресіння. Нагадують про смерть та скінченність земного життя.                                                                                       |
| <b>Пір'я</b>            | Символ істини. Воно асоціюється з небом та вітром, нагадує про польоти до інших світів.                                                                                             |

Дослідники сендплею пропонують спеціальні техніки роботи з піском, які можна успішно використовувати у роботі з дітьми та дорослими.

Ось деякі з них (Сиротюк, 2023):

1. **Вільна творчість.** Пацієнту пропонується працювати з піском без будь-яких попередніх вказівок чи обмежень, дозволяючи йому повністю довіритися своєму внутрішньому світу та інтуїції.

2. **Тематична творчість.** Терапевт пропонує клієнту певну тему чи сюжет для відображення у пісочниці, ґрунтуючись на попередніх сесіях чи певних клієнтських проблемах.

3. **Використання фігурок та символів.** Мініатюрні фігурки – тварини, люди, будинки, дерева і т. д. – використовуються для створення сцен, що дозволяє клієнту більш детально і конкретно висловити свої почуття та ідеї.

4. **Створення мандал.** Ця техніка заснована на створенні круглих діаграм у піску, що допомагає уявити центральні ідеї чи почуття та їх зв'язок з іншими елементами життя клієнта.

5. **Робота із водою.** У пісок можна додати воду для створення різних текстур та ефектів, представляючи такі концепції, як рух, зміна та чистота.

6. **Інтерпретація та обговорення.** Після створення сцени в пісочниці терапевт обговорює з клієнтом його вибір фігурок, розташування елементів та загальний сюжет, намагаючись зрозуміти й інтерпретувати приховані за ними почуття та думки.

## Висновки

Отже, сендплей має усі потенційні можливості для широкого використання у роботі з дітьми та дорослими для подолання життєвих труднощів та прогресивного розвитку: «Цей, насправді, чарівний метод допомагає як дітям, так і дорослим не почуватися в'язнем життєвих обставин, а бути справжнім творцем власної долі. Неусвідомлені проблеми, незрозумілі переживання, тривоги та страхи виводяться із внутрішнього світу і зовнішнього, стаючи зрозумілими та відповідно можливими для їх вирішення.

Використовуючи творчий, неординарний, нестереотипний похід, людина починає відчувати справжню власну унікальність, досконалість і силу. Усе це підкріплюється

емоційними переживаннями по дорозі позитивних трансформацій, особливо тоді, коли отриманий результат перевищує очікування» (Ставицька).

## Література

Газолишин, В. Про Піскову терапію. URL: <http://pisok.com.ua/component/content/article/46-pro-piskovu-terapiju.html>

Гречишкіна, А., & Коваленко, Н. (2010). Пісочна психотерапія. *Палітра педагога*, 5, 10–14.

Гунченко, К. Пісочна терапія. Вправи та ігри. URL: <https://naurok.com.ua/pisochna-terapiya-vpravi-ta-igri-394469.html>

Зінченко, Н. (2024). Пісочна терапія (сендплей) у роботі з дітьми та підлітками: обґрунтування методу, сфери застосування і докази ефективності. *Український психоаналітичний журнал*, 2 (3), 76–89. URL: <https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-8>

Сиротюк, П. (2023). Піскова терапія: коли душа малює на піску. URL: <https://psihologonline.pro/piskova-terapiya-koly-dusha-malyuye-na-pisku/>

Ставицька, О. Дитяча гра дорослих людей: пісочна психотерапія. URL: <https://nazarevich-art.com/dytyacha-gra-doroslyh-lyudej-pisochna-psyhoterapiya/>

Федій, О. (2007). Естетотерапія. Київ : Центр учбової літератури URL: [http://megalib.com.ua/content/248\\_212\\_Lekciya\\_Teoriya\\_ta\\_praktika\\_pisochnoi\\_terapii.html](http://megalib.com.ua/content/248_212_Lekciya_Teoriya_ta_praktika_pisochnoi_terapii.html)

Чекстере, О. (2023). Піскова анімація в закладі дошкільної освіти: методичні рекомендації. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України.

Юнг, К. (2024). Психологічні типи. Київ : Центр навчальної літератури.

Kalff, D. (2003). Sandplay: A Psychotherapeutic Approach to the Psyche, Temenos Press.

Lowenfeld, M. (2012). Understanding Children's Sandplay: Lowenfeld's World Technique. Cambridge: Margaret Lowenfeld Trust.

# ДОДАТКИ

## Сендплей: ігри та завдання

### ***1. Ігри для розвитку тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики рук та зниження психо-емоційного напруження***

- «Чутливі пальчики і долоньки» (маніпуляція з піском, озвучення словами своїх почуттів).
- «Чарівні візерунки» (створення візерунків відбитками пальчиків, кулачків, долоньок).
- «Міна» (обережно відкопувати руку товариша, намагаючись при цьому не торкнутися її).

### ***2. Пізнавальні ігри***

- Математичні: «Числа і цифри» (діти відкопують сховані в піску предмети, класифікують їх, лічать, порівнюють).
- «Що в тебе справа, зліва, зверху, знизу?» (орієнтування у просторі).
- Граматичні: «Хто заховався?» (знайти в піску фігурки, назва яких починається на заданий звук. Скласти речення з цими словами).
- «Веселі перетворення» (перетворити одну літеру на іншу, малюючи їх на піску Р → В → Ї).
- «Відшукай та назви» (знайти пластмасові літери в піску, назвати їх, поділити на голосні та приголосні, скласти слова).
- Ігри для ознайомлення з навколишнім світом: «Географічні ігри» (створення ландшафту різних природних зон, обігрування їх).
- Досліди з водою, піском, магнітами, виготовлення пісочних годинників.

### ***3. Художньо-мовленнєві ігри***

✓ «Що відчуваєш?» (опис дітьми своїх відчуттів під час взаємодії з піском).

✓ «Казки Піщаної країни» (моделювання з піску казкових сюжетів із використанням дрібних предметів, розповідання казок та оповідань за змістом).

### ***4. Ігри на розвиток комунікативних якостей***

• «Сюрпризи для друзів» (виготовлення у пісочниці тайників, де сховані дрібні іграшки, мушлі тощо).

• Створення колективних будівель, обігрування їх.

### ***5. Ігри на розвиток творчого потенціалу***

• «Театр на піску» (розігрування сюжетів казок за допомогою іграшок та природного матеріалу).

• «Зачарована країна» (використання в іграх на піску предметів-замінників).

• «На що схоже?» (домалюй).

### ***7. Художньо-естетична діяльність***

- аплікація з кольорового піску;
- викладання візерунків у пісочниці, створення композицій з використанням природного матеріалу, штучних рослин тощо;
- ліплення скульптури з мокрого піску;
- пісочна анімація (малювання піском на склі).

# ВПРАВИ

## Вправа «Пісочний дощик»

**Мета:** регуляція м'язової напруги, розслаблення.

Пісочна фея: у моїй країні може іти незвичайний пісочний дощик та дути пісочний вітерець, це дуже приємно. Ви можете самотійно влаштувати такий дощик і вітерець. Дивіться, як це відбувається. Дитина повільно, а потім швидко сипле пісок із свого кулачка у пісочницю, на долоньку дорослого, на свою долоньку. Дитина закриває очі і кладе на пісок долоньку з розчепіреними пальчиками, дорослий сипле пісок на будь-який пальчик, а дитина називає пальчик. Потім вони міняються.

## Вправа «Незвичайні сліди»

**Мета:** розвивати тактильні відчуття, уяву.

«Ідуть ведмежатка» – дитина кулачками і долоньками з силою надавлює на пісок.

«Стрибають зайчики» – кінчиками пальчиків дитина стукає по поверхні піску, рухаючись у різних напрямках.

«Повзуть змійки» – дитина розслабленими пальчиками рук робить поверхню піску хвилястою (у різних напрямках).

«Біжать жучки-павучки» – дитина рухає всіма пальцями, імітуючи рух комах (можна повністю занурювати руки у пісок, зустрічатися під піском один з одним – «жучки вітаються»).

## Вправа «Візерунки на піску»

**Мета:** закріплення знань про сенсорні еталони, встановлення відповідностей.

### *Хід гри*

1 варіант. Дітям пропонується пальцем, ребром долоні, пензликом намалювати різні знайомі геометричні фігури та створити різноманітні візерунки (прямі та хвилясті доріжки, огорожі, драбинки). Можна запропонувати продовжити візерунок, що розпочне вихователь, або відтворити візерунок, намальований на папері.

2 варіант. Дітям пропонується ті самі візерунки на піску відобразити шляхом викладання у заданій послідовності

предметів, наприклад: камінчиків, жолудів, великих гудзиків тощо.

### **Гра-вправа «Ми створюємо світ»**

**Мета:** розвиток і розширення уявлень дитини про навколишній світ живої та неживої природи, про світ людини.

Вихователь показує способи побудови у пісочниці різних живих та неживих спільнот – місто, село, ліс, річка, озеро, острів, а потім в ігровій формі спонукає дитину будувати самотійно чи за інструкцією різні природні та рукотворні спільноти.

### **Вправа «Ми їдемо у гості»**

**Мета:** розвиток просторових уявлень, орієнтування на «пісочному листку».

Вихователь в ігровій формі знайомить дитину з просторовими уявленнями (чи закріплює знання) верх-низ, право-ліво, над-під, центр, куток.

Дитина за допомогою інструкцій дорослого пальцями «ходить, стрибає, повзає» по піску, зображуючи різних персонажів.

### **Гра-вправа «Секретні завдання кротів»**

**Мета:** розвиток тактильної чутливості під час занурення рук у пісок; активізація інтересу до мешканців, які живуть під землею.

Заздалегідь необхідно ознайомити дітей із тваринами, які мешкають під землею (кріт, ховрах, миші).

«Перетворимо руки на кротів»

**Вихователь.** Сьогодні наші руки можуть перетворюватися на кротів. Вихователь змахує руками, складає їх у певний спосіб і показує дитині намальовані на кісточках пальців очі, ніс і два зуби. Потім пропонує занурити одну руку в пісок, поворошити нею під піском (звертає увагу дитини на зміну поверхні піску), а потім обережно розкопати кожен палець.

«Кроти на прогулянці». Усі дії здійснюються із заплющеними очима: шукати в піску пальці одне одного,

потискувати їх – «кроти вітаються ласкаво» або «з силою потискують одне одному лапки».

### **Гра-вправа «Пісочні хованки»**

**Мета:** розвиток тактильної чуттєвості, зорового сприймання, мислення, невимушеності.

Іграшки хочуть погратися з тобою у хованки. Вибери іграшку, яка найбільше тобі подобається. Ти заплющиш очі, а вона сховається в пісок, а потім дитина повинна знайти іграшку. Можна роздувати пісок, розкопувати пальчиками, використовувати палички, пензлики.

### **Вправа «Вітер піщаної пустелі»**

**Мета:** навчання дітей регулювати власне дихання за допомогою дихальних вправ.

Дітям пропонуються для вправи трубочки для коктейлю. Діти навчаються управляти вдихом і видихом, не затягуючи пісок у трубочку. Старшим дошкільникам можна запропонувати висловити приємні побажання своїм друзям, примітати пісочну країну, а потім спробувати подути на пісок крізь трубочки, видуваючи заглиблення на його поверхні та зображуючи піщаний вітер у пустелі, а також подути на свої долоні з піском, здуваючи його в пісочницю.

### **Вправа «Пісочні майстри»**

**Мета:** закріплення знань про геометричні фігури, просторові уявлення; розвиток слухової та зорової пам'яті.

Піскунчик просить дітей перетворитися на майстрів та допомогти жителям пісочної країни спорудити будиночки. Дітям пропонується обрати необхідний додатковий матеріал (елементи конструктора, гілочки, камінці тощо). А потім вихователь пропонує кожній дитині «розселити всіх жителів пісочниці» у побудоване житло.

### **Вправа «Піщаний дощ»**

**Мета:** вчити регулювати м'язову напругу та розслаблення; ознайомлювати з властивостями сухого піску.

Педагог розповідає від імені Піщинки: «У моїй країні може йти незвичайний піщаний дощ та дути піщаний вітер. Це дуже приємно. Подивіться, як це відбувається. Ви самі можете влаштувати такий дощ та вітер». Діти повільно, а потім швидко сиплють пісок із свого кулачка у пісочницю, на долоню дорослого, на свої долоньки. Піщинка пропонує кожній дитині заплющити очі та покласти долоньку на пісок, розставляючи пальці. Дорослий сипле пісок на якийсь пальчик, а дитина називає його. Потім вони міняються ролями.

### **Вправа «Візерунки на піску»**

**Мета:** закріпити знання про сенсорні еталони та закономірності.

Педагог пальцем, ребром долоні, щіточкою у верхній частині пісочниці малює різні знайомі дітям геометричні фігури, прості чи складні візерунки – прямі та хвилясті доріжки, парканчики, східці тощо – і пропонує дитині намалювати такий самий візерунок внизу пісочниці, або продовжити візерунок дорослого. Як варіант, педагог може малювати на дошці певний візерунок і пропонувати намалювати його на піску.

Візерунки на піску діти можуть створювати, викладаючи у заданій чи задуманій послідовності певні предмети, скажімо, камінці, жолуді, великі гудзики.

Педагог звертається до кожної дитини від імені Піщинки: «Сьогодні ми з тобою прикрашатимемо наш пісочний будинок. Поглянь, які візерунки на піску можна намалювати. Намалюй так, як я. Вигадай свій візерунок, малюнок. У верхній частині візерунок має складатися з кілець, а внизу – з трикутників».

### **Вправи для розвитку діафрагмального дихання**

- «Вирівняй дорогу». Від дитячої машинки проведена канавка в піску. Дитина повітряним струменем вирівнює дорогу перед машиною.

- «Що під піском?». Під тонким шаром піску картинка.

Здуваючи пісок, дитина відкриває зображення.

- «Допоможи зайцю». У піску поглиблення – «сліди» зайця. Треба замести всі сліди, щоб лисиця не виявила.

- «Секрет». У піску неглибоко закопана іграшка. Здуванням піску виявити захований предмет.

- «Добрий велетень». Перед іграшкою невисока гірка. Повітряним струменем зруйнувати гірку, зрівняти з поверхнею, щоб герой продовжив шлях.

### **Вправи для розвитку диференційованих рухів, сили, спритності пальців**

(усі вправи виконуються спочатку провідною рукою, потім другою рукою, потім обома одночасно).

- «Пограти» на поверхні піску на піаніно або клавіатурі комп'ютера.

- Стискати і розтискати одночасно всі пальці, занурені в пісок.

- Долоні занурені глибоко в пісок. Піднімати за чергою пальці так, щоб вони здалися з піску.

- У глибині піску виконувати різні вправи («Ріжки» - «Вушка» - «Кільця»).

### **Артикуляційна гімнастика**

- «Конячка». Клацати язиком, одночасно пальцями «скакати по піску».

- «Індик». Швидко облизувати язиком верхню губу зі звуком «бл – бл – бл», пальцями в такт рухати в товщі піску.

- «Гойдалка». Язиком ритмічно рухати вверх – вниз, вказівним пальцем у піску рухати в тому ж напрямку.

- «Годинник». Язиком ритмічно рухати вправо – вліво, вказівним пальцем у піску рухати в тому ж напрямку.

- «Бий неслухняний язичок». Губами шльопати по язичку «п – п – п», долонею легко поплескувати по піску.

- «Гребінець». Язик протискувати між зубами вперед – назад, пальцями – «граблями» рухати по піску, залишаючи сліди.

### **Автоматизація звуків**

- «Гірочка». Набрати пісок у руку.

Насипати гірку, вимовляючи коригуючий звук.

- «Сховай іграшку». Те саме. Пісок сипати на іграшку.

- «Доріжка», «Крокувати» або просувати пальчиками по заданих доріжках (зигзаг, хвиля, спіраль, геометричні форми), вимовляючи коригуючий звук.

- «Знайди іграшку». Знаходити в глибині піску іграшки різними способами (рукою, пальчиком), вимовляючи коригуючий звук.

### **Ігри із мокрим піском**

Вправи на ознайомлення з мокрим піском

Зміст вправ на ознайомлення з мокрим піском аналогічний змісту роботи із сухим піском.

Умови організації ігрових вправ з мокрим піском:

- у дітей не повинно бути порізів на руках, захворювань шкіри;
- діти повинні мати фартухи з клейонки;
- вода, яку використовують для зволоження піску має бути теплою;
- поряд із пісочницею мають бути джерело чистої води та серветки.

Бажано, щоб дитина вже знала властивості сухого піску та ігор з ним.

### **Вправа «У пісочній країні йдуть дощі»**

**Мета:** вчити регулювати м'язову напругу та розслаблення; ознайомлювати з властивостями мокрого піску.

Педагог розповідає від імені Піщинки: «У нашій пісочній країні іноді ідуть дощі, з'являються річки та озера. Хочете подивитися, як це відбувається?»

Педагог ділить пісок у пісочниці на дві частини і показує способи зволоження піску:

«Струмочок тече» – педагог ллє воду на одну частину піску тонкою цівочкою;

«Дощик мрячить» – іншу частину піску педагог зволожує через розсіювач.

Педагог звертає увагу дітей на те, що змінився колір та запах мокрого піску. Потім діти самостійно зволожують пісок. Води для зволоження має бути стільки, щоб жодна дитина не залила пісок.

Педагог звертається до дітей від імені Піщинки: «Давайте привітаємося з мокрим піском. З ним ви можете пограти у дивовижні ігри. Ви перетворитися на чарівників – будівників».

Далі проводяться вправи аналогічні тим, які проводили із сухим піском: «Незвичайні сліди».

### **Ігрова вправа «Відбитки»**

**Мета:** розвивати тактильні відчуття, довільну поведінку та коментоване мовлення; вчити класифікувати та групувати предмети за різними ознаками.

#### ***Хід вправи***

Відбитки як барельєфні, так і горельєфні, на мокрому піску робимо за допомогою пасочок у формі тварин, транспортних засобів, різних за величиною геометричних фігур. Педагог та дитина за чергою роблять відбитки на мокрому піску. Потім дитина за словесним сигналом або за планом дорослого виготовляє серію відбитків, коментуючи свою роботу.

У таких іграх можна використовувати завдання на класифікацію предметів, наприклад: геометричні фігури, тварини.

### **Ігрова вправа «Хто до нас приходив?»**

**Мета:** розвивати здорове та тактильне сприйняття.

#### ***Хід вправи***

Педагог від імені Піщинки звертається до дитини: «До мене в гості приходили мешканці пісочної країни. А я у цей час сама була на гостинах. Допоможіть дізнатися, хто був у мене в гостях».

Педагог пропонує дитині відвернутися, а сам у цей час робить барельєфні чи горельєфні відтиски за допомогою пасочок у формі різних тварин. Після цього дитина відгадує тварину, яка приходила в гості. Потім дитина і педагог міняються ролями.

### **Вправа «Здрастуй пісок»**

**Мета:** зниження психофізичного напруження.

Вихователь від імені феї пропонує по-різному привітатися з пісочком, тобто різними способами доторкнутися до піску.

– доторкнутися до піску кожним пальчиком за чергою однієї, потім другої руки, потім всіма пальчиками одночасно;

– легко стиснути кулачок з пісочком, потім повільно висипати його у пісочницю;

– доторкнутися до піску всією долонькою-внутрішньою, потім тильною стороною;

В останньому випадку можна заховати у піску маленьку іграшку: «З тобою захотів привітатися житель піску...».

Діти старшого віку описують та порівнюють свої відчуття: «тепло-холодно», «приємно-неприємно» і так далі.

### **Гра «Пісочні будівельники»**

**Мета:** закріпити просторові уявлення, розвиток зорової та слухової пам'яті.

Жителі пісочної країни просять допомогти їм побудувати будиночки. Для початку нам потрібно намітити на піску, де будемо будувати той чи той будинок. Наприклад, колобок полюбляє будиночки тільки круглої форми, жираф – тільки прямокутні, а бегемотик хоче жити у квадратному будиночку. Допоможи жителям пісочниці.

### **Моделювання ігор-казок на піску**

#### **1. Введення у ігрове середовище.**

**Засоби:** заклик до уважного слухання і активної участі. Приказки, потішки, обіцянки неймовірних пригод. Поведінка дорослого: довірливий стиль спілкування, уважне ставлення до кожної дитини, діалог з кожним, знижений тон голосу, сугестивний характер висловлювання.

#### **2. Знайомство з грою і її героями**

**Засоби:** прослухати початок казки, історії і будування у пісочниці ігрового простору (казкової країни, замків, палаців, морів, рік, пісків), заселення його персонажами.

Стиль дорослого: позиція «відстороненого оповідача», доброзичливого і м'якого, дослідника створюваного простору.

#### **3. Моделювання конфлікту, труднощів.**

**Засоби:** дітям зачитується продовження історії, у якому відбувається щось, що руйнує створений на піску світ. Стиль дорослого: створення ситуації, у якій дитина діє самостійно, може переносити і відігравати в грі з піском негативні емоції,

при цьому дорослий може виступати руйнівником, використовуючи фігурки і ляльки.

#### 4. Вибір допомоги.

**Засоби:** звернення до дитини за допомогою: що буде з мешканцями країни? Що ж робити? Як бути? Чи зможеш ти допомогти? Тільки ти з таким добрим серцем зможеш допомогти мешканцям цієї країни.

**Стиль дорослого:** дорослий – зацікавлена особа, що вивчає ситуацію, шукає вихід разом з дитиною. Дорослий переконує, підбадьорює, вселяє віру в себе, вказує на потенційні можливості дитини. Інтонації – сугестивні.

#### 5. Боротьба і перемога.

**Засоби:** діти грають ситуацію боротьби зі злом. Тут – вони мудреці і лицарі, феї і чарівники. Кожен виступає під маскою найближчого йому персонажа. Далі відбувається відновлення, реконструкція, перетворення пісочної країни. Саме зараз діти стають Творцями – відновлюють світ відповідно до своїх побажань і набутих навиків. Будують так, щоб у новій країні всім було зручно. Посилюється успішний досвід – дітям усі вдячні.

**Стиль дорослого:** він підтримує, підбадьорює, демонструє своє зацікавлення, виражає впевненість у тому, що у дитини все вийде. Тоді висловлює щире захоплення дитиною, дякує за вигадку і доброту.

#### 6. Утвердження перемоги.

**Засоби:** спонтанне продовження гри, у якій відбувається святкування перемоги.

**Стиль дорослого:** дорослий запитує про емоційний стан дітей, думки і почуття, які виникли у процесі гри, чи сподобалося їм, що вони будуть робити, якщо раптом знову втраплять у подібну ситуацію.

#### 7. Перспектива подальших ігор.

**Засоби:** розповідь про подальші ігри, пригоди.

**Стиль:** дорослий намагається зацікавити дитину.

Будь-яку гру можна подати дитині у вигляді казки.

Наприклад:

«У одній казковій країні жила прекрасна Принцеса. Вона була доброю та розумною і мала дар усіх навколо робити

добрими і розумними. Тому усі мешканці її країни почувалися щасливими.

Це не сподобалося Дракону, що мешкав по сусідству. Вирішив він викрасти Принцесу і відняти її безцінний дар. Так і сталося...

Щоб принцеса ніколи не змогла дарувати радість людям, дракон перетворив її на невидану істоту й ув'язнив у підземному замку. Більше того, той, хто прийде рятувати Принцесу, своїм доторком занапастить її. І вона навіки лишиться зачарованою.

Чи можеш ти допомогти мешканцям цієї країни? Спробуй!

Також можна зробити «секрети» у вигляді букв, цифр, геометричних форм, які також треба буде знайти і вгадати по формі.

Джерело: К. Гунченко

## **ІГРИ**

### **Гра «Вгадайко»**

Повторіть з дітьми основні геометричні фігури. Зарийте у піску кілька іграшок які мають певну геометричну форму і запропонуйте дитині вгадати, що там приховано.

### **Гра «Веселі історії»**

Візьміть літери алфавіту і викладіть слова на піску, для початку не дуже складні. Прочитайте їх разом з малюком. Потім нехай дитина заплющить очі, а ви заховайте букви в пісок, розкидаючи по всій пісочниці. Нехай дитина знайде всі букви й відновить слова.

### **Гра «У моєму місті»**

Запропонуйте дитині розповісти, якими вона бачить своє місто, вулицю або кімнату. Можна також створити чарівну країну та придумати їй назву. Потрібно розповісти історію, яка відбувається в пісочниці. При цьому можна дати імена всім персонажам, що беруть участь в оповіданні.

Провести розвивальну й водночас релаксаційну роботу допоможуть такі вправи з піском:

### **Вправа «Дощик»**

Гра призначена для релаксації та має заспокійливу дію. Діти 2–3 років повинні грати разом із батьками. Дорослий пропонує малюкові підставити долоні й починає повільно сипати в них пісок, після цього він пропонує малюкові повторити цю дію і сипати пісок в його долоні. Діти старшого віку грають самостійно і пересипають пісок з однієї долоні в іншу самостійно.

### **Вправа «Гра в казку»**

Вправа спрямована на розвиток фантазії та образного мислення дитини. У лотку з піском є всі можливості для того, щоб розіграти улюблені казки дитини та вигадати нові сюжети.

Дорослі можуть запропонувати скласти свій варіант кінцівки відомої казки.

### **Вправа «Дослідження властивостей»**

За допомогою піску дитина може визначити властивості матеріалів, отримати уявлення про такі поняття, як «теплий – холодний», «мокрый – сухий» та інші.

### **Вправа «Упізнай, що це»**

Вправа допомагає зміцнити родинні зв'язки. Один із батьків закопує в пісок кілька будь-яких фігурок, доки малюк стоїть із заплющеними очима. Дитині пропонують розплющити очі, занурити руки в пісок і розпізнати приховані фігурки.

### **Вправа «Будівельник»**

Лоток із піском відкриває перед малюком необмежені можливості для творчості. Можна створити цілий світ в обмеженому просторі. Пісок має бути вологим для того щоб будувати об'ємні фігури. Під час роботи можна використовувати іграшкові фігурки звірів, людей та інші.

### **Вправа «Знайомство»**

Усі учасники розміщуються навколо пісочниці. Педагог пропонує всім занурити руки в пісок, погладити, помацати його, пересипати з долоні в долоню. Одночасно вихователь повинен озвучити правила гри з піском.

Джерело: К. Гунченко

## **ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РІЗНОБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ**

### **Вступ**

**С**ьогодні, що швидко змінюється, вимагає перманентної модернізації освітньої сфери. Сучасне суспільство потребує активних, діяльних людей, здатних гнучко реагувати на умови ринку праці, віднаходити нестандартні способи розв'язання різноманітних проблем. В основі сучасної освітньої моделі – повага до особистості та сприяння розвитку її потенціалу. Основними засадами освіти нового тисячоліття є навчання пізнавати, працювати, жити самотійно та поряд з іншими людьми. Навчання має здійснюватися не стільки з метою інформування, скільки з метою навчання способів пошуку необхідної інформації, застосування отриманих знань на практиці, особистісного зростання, опанування різних форм творчості.

Однак сучасні батьки та педагоги часто стикаються з проблемою зниження пізнавальної активності дітей, небажання навчатися, пізнавати, творити. Це спричиняє ситуація надмірного залучення до життя дітей різноманітних технічних пристосувань. Життя у світі гаджетів забезпечує їм відповіді на багато запитань без докладання надмірних зусиль, що не спонукає ставити свої запитання, виявляти допитливість. А отже, сьогодні актуалізується проблема пошуку шляхів розвитку пізнавальної активності дошкільників, спонукання їх до продукування ідей та їхнього втілення, що, безсумнівно, сприяє розвитку мислення. Стимулювання дитячої допитливості – складний процес. Може здатися, що для цього достатньо постійної присутності дорослих у житті дитини та надання відповідей на усі її запитання. Однак це не зовсім так. Важливо спонукати дитину до дій, підштовхувати її до власних узагальнень та висновків. Допомогти у цьому може проєктна

технологія, що стала логічним продовження розвитку методу проєктів.

### **3 історії заснування методу проєктів**

Засновниками методу проєктів загальноприйнято вважати американського філософа-прагматиста Джона Дьюї та його учня Вільяма Кілпатріка. Джон Дьюї висунув революційну для свого часу ідею, що навчання має тісно пов'язуватися з реальним життям. Адже найкращі успіхи й навчання дитина здобуває через власний досвід, спостереження і практику. Власне Джон Дьюї розробив інноваційну для свого часу технологію навчання, в основу якої поклав п'ять актів мислення: процес діяльності, виникнення проблеми, збір даних для її розв'язання, побудова гіпотези та врешті її практична перевірка. Очевидно, що провідна роль у цій концепції належить діяльності.

Джон Дьюї був переконаний, що традиційна система освіти спрямовується на пасивне сприймання знання. Це, зі свого боку, не сприяє розвитку дітей як активних учасників освітнього процесу. З огляду на це він запропонував метод проєктів, у процесі реалізації якого здобувачі освіти самостійно обирають, досліджують та розв'язують реальні проблеми, взаємодіючи з довкіллям. Педагог писав: освіта – це не підготовка до життя; освіта – це саме життя. Метод проєктів дає змогу дітям брати участь у розв'язанні реальних проблем та застосовувати отримані знання у практичній діяльності, сприяючи розвитку критичного мислення, креативності та навичок колективної роботи (Dewey, 1916, p. 77).

Вільям Кілпатрік розвинув ідеї свого наставника та запропонував метод проєктів як самостійну педагогічну технологію. В основі поглядів педагога лежить ідея, що діти повинні навчатися шляхом виконання завдань, які мають не лише теоретичну користь, але й практичну цінність. Зокрема, він писав: метод проєктів – це метод навчання, що передбачає активну участь дитини в навчанні через реальні проєкти, які мають мету, напрям і соціальну значущість, та заснований на практичному досвіді, заохочує до розв'язування проблем,

творчості і застосування знань у практичній площині (Kilpatrick, 1918, p. 87).

Упродовж ХХ ст. метод проєктів зазнавав перетворень та трансформацій, і сьогодні він характеризується низкою ключових особливостей: навчання здійснюється шляхом розв'язання проблем, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, воно передбачає спільну роботу дітей та дорослих, використання інформаційно-комунікаційних технологій та орієнтується на практичний результат.

### **Метод проєктів: сутність, мета, переваги**

Отже, **метод проєктів** – це така система навчання, за якої здобувачі опановують знання і вміння у процесі планування і виконання практичних завдань – проєктів, які поступово ускладнюються (Енциклопедія освіти, 2021, с. 487). Це також метод проблемного навчання, спосіб організації поетапної практичної діяльності на основі взаємодії педагога і вихованця задля досягнення мети, що визначена проблемою проєкту (Якубчик & Любарська, 2015, с.19). При цьому поняття **«проєкт»** варто розуміти як організовану форму навчальної діяльності, метою якої є дослідження або створення здобувачами освіти реального чи уявного продукту, що відповідає поставленим цілям і завданням. У процесі роботи над проєктом здобувачі освіти самостійно чи в групах здійснюють пошук, аналіз, обробку інформації, планування і реалізацію практичних рішень, а також презентацію результатів роботи. Розв'язання завдань проєкту вимагає використання різноманітних методів та засобів навчання і передбачає необхідність інтегрування знань та умінь з різних галузей.

Основою метою методу проєктів є створення умов, в яких якнайповніше розкривається інтелектуальний та творчий потенціал дитини. Він, як правило, реалізується в діалогічній взаємодії дітей, педагогів та батьків, сприяючи самопізнанню і саморозвитку усіх учасників освітнього процесу. А це означає, що навчальні проєкти забезпечують активізацію самостійності та пізнавальної активності вихованців, допомагають

опановувати довкілля, сприяють розвитку критичного мислення, творчих здібностей, комунікативних навичок і умінь застосовувати отримані знання у реальних життєвих ситуаціях.

Методист Н. Токаренко переконана, що перевагами методу проєктів є:

- активізація, організація, мотивування дитини дошкільного віку на пізнання та творчу діяльність;
- формування життєвої компетентності, за якої дитина стає спроможною діяти у різних життєвих ситуаціях;
- активізація пізнавальної діяльності вихованців;
- розвиток креативності та самостійності у прийнятті рішень;
- формування Я-концепції дитини;
- розвиток особистісних якостей, емоційно-образної сфери кожної дитини;
- формування дидактичних, виховних та комунікативних умінь і навичок (Токаренко, 2013, с. 11).

Натомість К. Андросович виділяє такі переваги методу проєктів:

- відкриває значні можливості для становлення вільної особистості дитини, її здатності діяти самостійно та згідно із ситуацією;
- суголосний з життєвими позиціями і прагненнями дошкільників;
- навчає дітей застосовувати теоретичні знання на практиці задля розв'язання конкретних життєвих проблем;
- дозволяє дитині діяти відповідно до наявного рівня розвитку, адже забезпечує індивідуальний темп роботи (Андросович, 2015, с. 24).

Засобами проєктної діяльності можуть також розв'язуватися виховні завдання, зокрема, формування у дітей поваги і почуття приналежності до своєї родини, малої і великої батьківщини, емоційно-ціннісного ставлення до державних та національних символів, розвиток культури спілкування з дорослими і ровесниками, формування основ безпечної поведінки в довіллі, опанування елементарними нормами і правилами поведінки в соціальному довіллі, виховання співпереживання, готовності турбуватися про

інших, відповідальності, доброзичливості, працьовитості та ін., формування ціннісного ставлення до здоров'я і життя, розвитку емоційно-ціннісного сприймання мистецьких творів тощо.

В основі методу проєктів – пізнання світу, що здійснюється з дотриманням принципу науковості. Водночас він передбачає певну долю спонтанності та творчості. Дітей, як правило, цікавить навколишній світ, вони намагаються розбирати предмети, з'ясовуючи їхню внутрішню будову, щось змішувати, складати тощо. Вони отримують задоволення від можливості щось робити самостійно, а не отримувати готову відповідь. Те, що вони самі спостерігають, досліджують, перетворюють і переживають, запам'ятовується надовго та залишає незабутні враження. З огляду на це надзвичайно важливо підтримувати пошукову діяльність дітей, спонукати їх до пізнання світу навколо себе безпосередньо, а не з допомогою гаджетів.

### **Технологія проєктів: підходи до реалізації, типологія**

Як зазначалося вище, логічним продовження розвитку методу проєктів стала **технологія проєктів**. Принагідно зазначимо, що під цим поняттям розуміють організований процес навчання, який охоплює чітко визначені етапи: від формулювання проблеми до досягнення результату; передбачає використання специфічних методів і прийомів (наприклад, дослідження, презентація, зворотний зв'язок, рефлексія) та фокусується на систематичному підході до досягнення конкретної мети через практичну діяльність.

В основі реалізації проєктної технології лежить особистісно орієнтований підхід до навчання. Адже ця технологія покликана враховувати інтереси, бажання та запити дітей. Засобами проєктів діти мають отримувати можливість глибше пізнавати цікаві для них сфери життя, отримувати відповіді на значущі для них питання, помічати цікаве у здавалось би буденних речах. Використання диференційованих завдань, поділ праці між виконавцями проєкту може

забезпечити однакові можливості для розвитку усіх дітей, адже кожному можна запропонувати потужні операції. З огляду на це проєктна технологія дозволяє особливу увагу спрямовувати на індивідуальність особистості, забезпечуючи задоволення її інтересів та різнобічний розвиток. Зокрема, виконання проєктів сприяє розвитку логічного мислення дітей, допитливості, формуванню вміння здобувати знання шляхом експериментування, розвитку аналітичних, дослідницьких, комунікативних, організаторських, рефлексивних умінь та навичок тощо.

Проєктна технологія ґрунтується також на діяльнісному підході. Мета цього підходу полягає у розвитку особистості на засадах опанування універсальними способами діяльності. Адже очевидно, що розвиток не може відбуватися в умовах пасивного сприйняття змісту освіти. Тільки власні дії вихованця можуть стати основою для різнобічного розвитку та формування самостійності. У ході проєктної діяльності діти, як правило, змушені виявляти активність, вони вчаться брати на себе певні обов'язки, оцінювати діяльність свою та товаришів, аргументувати висновки тощо. Відтак проєктна діяльність завжди орієнтована на самостійну діяльність дітей. Це може бути індивідуальна робота, робота в парах чи групах, що виконується впродовж певного періоду. При цьому очевидно, що мета використання цього методу полягає не в простій передачі здобувачам освіти певної суми знань чи ознайомлення їх з конкретними способами діяльності, а в усвідомленому використанні засвоєної інформації та набутті нових знань, зокрема шляхом самоосвіти. Активна робота вихованців над проєктом дає їм можливість опановувати способи людської діяльності у соціокультурному середовищі.

Отже, можемо констатувати, що метою проєктного навчання є створення умов для самостійного опанування здобувачами освіти знань з різних джерел, користування набутими знаннями для розв'язання пізнавальних та практичних завдань, набуття комунікативних навичок, розвитку дослідницьких умінь і системного мислення. У «Методичних рекомендаціях до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти).

2021 рік» зазначено: «Цінність проектування полягає в тому, що саме ця діяльність привчає дітей до самостійної, практичної, планової і систематичної роботи, виховує прагнення до створення нового або існуючого, але вдосконаленого виробу, формує уявлення про перспективи його застосування; розвиває морально-трудові якості, формує здатність оцінювати ідеї, виходячи з реальних потреб, матеріальних можливостей і умінь, вибирати найбільш технологічний, економічний спосіб виготовлення об'єкта, формує навички проектування, у процесі якого співвідносяться задум виробу та вимоги до нього зі способами втілення очікуваного результату» (Методичні рекомендації..., 2021, с. 17).

Вітчизняна дослідниця В. Павлюк виділяє низку позитивних аспектів проектної технології:

- трансформація ролі вихователя від носія готових знань до організатора пізнавальної діяльності;

- зміна психологічного клімату у групі, коли кожен здобувач освіти може почувати себе вільно, спокійно та не боятися говорити й діяти;

- набуті в ході реалізації проєкту знання стають надбанням дитячого досвіду;

- у процесі виконання проєктів діти навчаються міркувати, ставити мету, добирати засоби для її досягнення, прогнозувати наслідки;

- участь у проєктах сприяє розвитку комунікативних навичок: діти вчаться домовлятися, приймати чужу точку зору, співпрацювати, сприяти один одному;

- робота над проєктами сприяє розвитку самоконтролю, свідомої дисциплінованості у групі (Козак, 2019, с. 172; Павлюк, 2019, с. 660).

Навчальні проєкти у сучасній педагогічній науці по-різному класифікуються. Зокрема, їх розрізняють за такими критеріями:

- обсягом контактів виділяють проєкти, що реалізуються здобувачами освіти певної групи / класу, закладу освіти, населеного пункту, регіону, країни, різних країн;

- кількістю учасників вони можуть бути індивідуальними, парними та груповими чи колективними;

– характером взаємодії між учасниками їх поділяють на кооперативні, змагальні, конкурсні;

– рівнем реалізації міжпредметних зв'язків диференціюють на монопредметні, міжпредметні та надпредметні;

– характером координації виділяють проекти з відкритою та прихованою координацією;

– тривалістю проведення проекти бувають короткотермінові, середньотривалі та довготермінові;

– за метою і характером проектної діяльності розрізняють інформаційні, ознайомлювальні, пригодницькі, мистецькі, науково-пошукові, конструкційні, виробничі проекти;

– провідним видом діяльності бувають дослідницькими, інформаційними, ігровими, телекомунікаційними, творчими і прикладними (Чепіль & Дудник, 2012, с. 99–100).

У сучасних закладах дошкільної освіти застосовуються різноманітні *типи проектів*, що відповідають віковим особливостям дітей, а також завданням їхнього розвитку.

*Пошуково-дослідницькі проекти* спрямовуються на розвиток у дошкільнят навичок здійснювати дослідницьку діяльність та спостерігати за довкіллям. Вони мають на меті активне дослідження природних явищ, тваринного та рослинного світу, а також процесів, що відбуваються в навколишньому світі. Етапами реалізації цього типу проектів є: постановка проблеми, формулювання гіпотези, збір інформації та проведення спостережень, аналіз даних і обговорення результатів. Прикладом пошуково-дослідницького проекту може, наприклад, стати спостереження за ростом рослин «Чому ростуть квіти?». Метою у цьому випадку є вивчення процесу росту рослин, спостереження за різними етапами їхнього розвитку, догляд за ними, фіксація результатів. Пошуково-дослідницькими проектами можуть бути також такі: «Тварини нашого краю», «Таємниці води», «Чому небо синє?», «Життя комах», «Звуки довкола нас», «Магія кольорів», «Таємниці роботи годинника» тощо.

*Ігрові проекти* базуються на використанні ігрових елементів, що надзвичайно актуальне для дітей дошкільного віку. Ігрові елементи дають змогу легше засвоювати нову

інформацію та виявляти фантазію і творчу активність. Етапами впровадження цього типу проєктів є: введення ігрового сюжету, підбір матеріалів та ігрового реквізиту, виконання ігрових дій, підбиття підсумків та обговорення. Як приклад можна назвати «Подорож по закордонню», коли діти беруть на себе роль мандрівників, які в подорожі іншими країнами вивчають їхню культуру, звичаї, їжу, природу тощо. У закладах дошкільної освіти можуть бути реалізовані ще й такі ігрові проєкти: «Подорож до Країни Казок», «Космічна мандрівка», «Будівельники», «Ферма», «Дитячий театр», «Шукачі скарбів», «Мандрівка до країни професій» тощо.

Основною метою *творчих проєктів* є розвиток креативності дітей шляхом виготовлення художніх виробів, аплікацій, малюнків, ліплення, моделювання тощо. Вони можуть бути як індивідуальними, так і груповими. До етапів реалізації цього проєкту належать: визначення творчої ідеї, підготовка інструментів та матеріалів, створення творчого продукту, презентація та обговорення результатів. Наприклад, у ході виконання проєкту «Улюблені казкові герої» діти можуть малювати, ліпити чи створювати моделі улюблених казкових персонажів. Цікавими для дошкільнят можуть бути також проєкти: «Маленькі художники», «Казка своїми руками», «Ліпимо з глини», «Наше місто», «Моделюємо фантастичний світ», «Моя улюблена пора року», «Маленькі кухарі», «Світ музики» тощо.

*Соціально-орієнтовані проєкти* передбачають розвиток у дітей соціальних навичок, формування вміння взаємодіяти з іншими людьми, співпрацювати, виявляти підтримку, виховання морально-етичних цінностей тощо. Цей тип проєктів реалізується за таким алгоритмом: аналіз соціальної проблеми, формулювання мети, розробка стратегії, залучення партнерів і ресурсів, реалізація проєкту, оцінка ефективності та підбиття підсумків. Наприклад, у ході роботи над проєктом «День доброти» діти разом з вихователями зосереджуються на виконанні важливих соціальних чи екологічних завдань (наприклад, допомога пташкам чи тваринам у зимову пору, збирання макулатури тощо). Дошкільнят можуть також зацікавити проєкти: «Діти для дітей», «Збережемо Землю

разом», «Добрі справи кожного дня», «Я і мій світ», «Світ без насильства», «Допомога тваринам», «Чарівний садок» тощо.

*Інформаційно-комунікаційні проекти* передбачають застосування сучасних технологій задля розвитку навичок дітей, головно пізнавальних та комунікативних. Це може бути, зокрема, створення відео- та аудіопроєктів, використання комп'ютерних ігор, взаємодія з інформаційними ресурсами тощо. Алгоритм реалізації такого проєкту такий: збір інформації з використанням комп'ютерної техніки, підготовка мультимедійних матеріалів, презентація інформації, обговорення результатів проєкту. Прикладом може бути «Подорож до тваринного світу», в межах якого дошкільники за допомогою інтерактивних технологій ознайомлюються зі світом тварин, створюють мультимедійні презентації чи проєктують ментальні карти. Іншими інформаційно-комунікаційними проєктами у закладі дошкільної освіти можуть стати: «Малі дослідники Інтернету», «Ми – тележурналісти», «Віртуальні екскурсії», «Моя цифрова історія», «Безпека в Інтернеті», «Віртуальні друзі» тощо.

Метою *природоохоронних та екологічних проєктів* є виховання екологічної свідомості, формування у дітей дбайливого ставлення до довкілля, навчання основ екології. Послідовність їх реалізації охоплює підготовку, практичну діяльність, моніторинг і оцінку ефективності, а також інтеграцію екологічних ініціатив у щоденне життя закладу. Усе це сприяє формуванню у дітей дбайливого ставлення до природи та навколишнього середовища. Наприклад, у процесі реалізації проєкту «Рослини – наші друзі» дошкільники ознайомлюються із азами догляду за рослинами, створюють невеличкі присадибні ділянки чи теплиці, беруть участь в екологічних акціях тощо. До проєктів цього типу також належать: «Зелене місто», «Ми – помічники природи», «Птахи – наші друзі», «Світ без сміття», «Пластик – друг чи ворог?» тощо.

*Культурно-освітні проекти* спрямовуються на ознайомлення дошкільнят з культурною спадщиною, народними звичаями та традиціями, святами, народною творчістю тощо, а їхні завдання полягають насамперед у вихованні в дітей почуття національної гідності, поваги для культурного розмаїття світу. Проекти цього типу організовуються за таким алгоритмом:

планування та визначення напряму, організаційний етап, проведення заходів і активностей, оцінка ефективності, підбиття підсумків і презентація результатів, інтеграція результатів у повсякденну практику. Так, у процесі реалізації проєкту «Свята нашого народу» діти ознайомлюються з українськими народними святами, традиціями, обрядами, дізнаються про їхню історію та інсценують у вигляді вистав. Серед культурно-освітніх проєктів також виділяються: «Світ різних народів», «Казки народів світу», «Історія мого народу», «Світ вишиванок», «Виготовляємо народні іграшки», «Фестиваль народної культури» тощо.

*Інтегровані проєкти* об'єднують різні освітні напрями (формування елементарних математичних уявлень, розвиток мовлення, ознайомлення із природним довкіллям тощо). Вони дають змогу побачити зв'язки між інформацією з різних сфер знання та реальними життєвими ситуаціями. Етапи впровадження: огляд освітніх галузей та визначення тематики, планування роботи із врахуванням різних розділів програми, виконання інтегрованих завдань, підбиття підсумків. Наприклад, проєкт «Пори року» дає змогу інтегрувати природознавство (дослідження сезонних змін у природі) з творчістю (виконання малюнків, аплікацій тощо). Дітей дошкільного віку можуть також захопити проєкти: «Від зернини до хліба», «Вода – джерело життя», «Транспорт», «Мій рідний край», «Книга в нашому житті» тощо.

*Прикладні проєкти*, як правило, зорієнтовані на розвиток дитячих умінь та навичок. Вони охоплюють виконання реальних практичних завдань, виготовлення виробів з різноманітних матеріалів, організацію певних процесів, що мають утилітарну цінність. Їхня реалізація передбачає таку послідовність: визначення завдання, підбір необхідних інструментів та матеріалів, виконання практичних дій, спостереження за результатами та підбиття підсумків. Наприклад, під час проєкту «Ми – дбайливі помічники» діти мають можливість створювати прості речі задля використання їх в груповій кімнаті або допомагають в організації побутових процесів (розбивають квітник на майданчику, ремонтують книги чи ляльковий одяг тощо). Прикладними проєктами у

ЗДО можуть бути: «Чистий світ навколо нас», «День без гаджетів», «Готуємо разом», «Надання першої медичної допомоги», «Похід у магазин», «Пошук скарбів», «Моє підприємство (пекарня, магазин...) тощо.

Метою *когнітивних проєктів* є розвиток пізнавальних процесів дітей, що здійснюється у процесі вивчення навколишнього світу, конструювання та експериментування. Їхнє впровадження охоплює такі етапи: визначення мети і завдань, планування та підготовка ресурсів, реалізація, оцінка результатів, підбиття підсумків і коригування майбутніх проєктів. Наприклад, у ході проєкту «Чарівні досліді» діти можуть проводити прості наукові експерименти, вивчати фізичні та хімічні явища з допомогою доступного інструментарію. Прикладом когнітивних проєктів також можуть бути такі: «Міста та країни світу», «Як ростуть рослини?», «Технології навколо нас», «Світ кольорів та звуків», «Математика навколо нас» тощо.

Узагальнити знання та досвід, набутий у процесі навчання, підсумувати досягнення та презентувати їх іншим можуть *підсумкові чи заключні проєкти*. Так, проєкт «Захопливий рік» може бути проведений наприкінці навчального року з метою презентування дитячих робіт, розповідей про те, чого навчилися та чим діти пишаються. Іншими прикладами підсумкових проєктів можуть бути: «Мої досягнення у цьому році», «Здоров'я та здоровий спосіб життя», «Моя родина», «Історії нашого дитячого садка» тощо.

Безперечно, типи проєктів у закладі дошкільної освіти можуть варіюватися відповідно до цілей навчання, вікових особливостей дітей, наявних ресурсів тощо. При цьому усі вони сприяють різнобічному розвитку дітей шляхом активної участі в діяльності, заохочення до самостійності, творчості та співпраці, створення умов для практичного використання набутих знань і навичок у реальних життєвих ситуаціях.

## **Проектна діяльність: складові, основні етапи, принципи, умови та вимоги до реалізації**

Основою як методу, так і технології проєктів є **проектна діяльність** – активний процес роботи учасників над реальними проблемами чи завданнями. Проектна діяльність, як правило, характеризується конструктивністю і продуктивністю. Вона спрямовується на розв’язання проблеми, що має життєве значення, та досягнення кінцевого результату у результаті цілепокладання, планування і здійснення проєкту (Енциклопедія освіти, 2021, с. 717). Л. Козак наводить таке визначення поняття «проектна діяльність» – один з активних видів діяльності у закладі дошкільної освіти, що передбачає самостійну індивідуальну, парну чи групову діяльність здобувачів освіти, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату. «В основі проєктної діяльності – взаємодія суб’єктів освіти, яка виявляється у спільній праці, пізнанні, спілкуванні» (Козак, 2019, с. 170).

Проектна діяльність у закладі дошкільної освіти охоплює кілька важливих елементів: завдання для дітей, цілеспрямовану дитячу діяльність, форми організації взаємодії між учасниками, результат діяльності.

Завдання для дітей мають стати засобом різнобічного розвитку вихованців. З огляду на це основними характеристиками завдань для проєктної діяльності є: зрозумілість, цікавість, доступність, відповідність віковим можливостям та інтересам дітей, практична спрямованість, орієнтація на активне використання різних сенсорних каналів. Вони мають спонукати до дослідницької діяльності й експериментування, спостережень, аналізу та інтерпретації інформації.

Цілеспрямована дитяча діяльність – це насамперед активна діяльність, яка веде до досягнення конкретної мети. У закладах дошкільної освіти найчастіше використовуються пізнавальна (спрямована на дослідження, вивчення і відкриття нових знань), творча (зорієнтована на виконання різноманітних творчих виробів, організацію творчих заходів)

та ігрова (скерована на відтворення певних ситуацій, виконання певних ролей) діяльність.

Проектна діяльність передбачає різні форми взаємодії між учасниками: дитина – діти, педагог – діти, діти – педагог – батьки, діти – педагог – представники громади тощо. Ефективна взаємодія між учасниками сприяє результативності дитячої діяльності. Вона має бути конструктивною, сприяти розвитку усіх суб'єктів.

Результати такої діяльності можуть бути різноманітними та залежати від типу проєкту, його завдань і мети. Зокрема, такими результатами можуть стати: продукти дитячої діяльності (малюнки, аплікації, макети, моделі, колажі, вірші, пісні тощо), отримані знання про навколишній світ й уміння застосовувати їх на практиці, соціальні та комунікативні навички тощо.

Проектна діяльність є чітко структурованою, поетапною, що передбачає чітку визначеність термінів виконання завдань, результативність. Вона реалізується в умовах чергування чотирьох етапів: *планування, виконання проєкту, презентації та оцінювання.*

Щоправда, реалізації цих етапів передуює копітка робота вихователя щодо визначення типу проєкту, мети і завдань розвитку, навчання та виховання дошкільників, з'ясування необхідних засобів, складання плану роботи та визначення способів включення дітей і батьків до проєктної діяльності.

На *першому етапі* здобувачам освіти пропонується проблемна ситуація. Завданням вихованців на цьому етапі є виокремлення проблеми і формулювання теми проєкту. Для цього можна скористатися моделлю «трьох запитань»: Що я знаю? Що хочу дізнатися? Як можу дізнатися? Тематика проєкту може також виникнути із зацікавлень вихованців, подій, що відбуваються у закладі дошкільної освіти або явищ природи. На цьому етапі діти з допомогою педагога формулюють мету, яка може бути освітньою, розвивальною чи соціально значущою.

Далі здійснюється планування роботи над проєктом. На цьому етапі можуть здійснюватися розподіл видів роботи чи ролей між учасниками, обиратися методи та форми роботи.

План передбачає з'ясування змісту роботи, визначення необхідних матеріалів і ресурсів, вибір видів діяльності та визначення критеріїв оцінювання результатів.

У процесі планування можуть вестися дискусії, формулюватися дослідницькі гіпотези тощо. Реалізація завдань цього етапу сприяє розвитку саморефлексії дитини, оцінки її знань в умовах вільного спілкування, а також удосконалення мовлення тощо.

Натомість роль вихователя полягає у тому, щоб зуміти виявити проблему, яка хвилює дітей, і підказати спосіб пошуку її розв'язання. Він має підтримувати пізнавальну активність дітей, створювати умови для дослідницької і пізнавальної діяльності.

На *другому етапі* здобувачі освіти розв'язують завдання проектної діяльності, аналізують зроблене, планують наступну роботу, визначають необхідні ресурси. При цьому здійснюється пошук необхідної інформації, а також проміжне обговорення отриманих результатів. На цьому етапі діти проводять різноманітну дослідницьку діяльність, збирають потрібні дані, проводять опитування, створюють моделі й експериментують тощо. Для цього вони можуть використовувати різні ресурси: книги, фото, інтернет-сайти. Багато інформації діти довідуються у процесі спостережень, екскурсій, подорожей. У процесі роботи над проектом діти готують запитання та проводять опитування чи інтерв'ю з експертами, готують ескізи малюнків, моделюють макети для ігрової діяльності тощо. Ці завдання виконують, як правило, самостійно. Вихователь лише надає їм необхідну допомогу, допомагає віднайти вдалі рішення, пропонує необхідні матеріали тощо. Зі збільшенням кількості знань, діти створюють нові варіанти малюнків чи описів. Зрештою, отриману інформацію подають у вигляді колажів, плакатів, художніх чи графічних творів, таблиць, моделей, хронік тощо.

На *третьому етапі* здійснюється презентація проекту, форми якої можуть бути різними. Їхній характер, зокрема, залежить від вікових особливостей учасників проекту. Для дошкільників важливо, щоб процес презентації був яскравим, інтерактивним та легким для сприйняття. Результати можуть

презентуватися у вигляді виставок дитячих робіт (колажі, малюнки, аплікації тощо), інтерактивних розповідей, театралізацій та драматизацій, слайд-шоу, музичних чи хореографічних презентацій, ігрової діяльності тощо.

Для цього етапу важливо створити умови, в яких діти змогли б пережити відчуття гордості за свої досягнення, осмислити результати власної діяльності, удосконалити навички володіння емоційною сферою та невербальними засобами спілкування тощо.

*Четвертий етап* – оцінювання захисту проєктів, що може завершуватися обговоренням чи дискусією. Проєктна робота може оцінюватися за критеріями актуальності і новизни, повноти розкриття теми, змістовності запропонованих матеріалів і різноманітності способів роботи, соціальної значущості проєкту та його результатів, освітнього потенціалу проведеної роботи, відповідності роботи вимогам, що висувуються до такого виду діяльності, доступності викладу, уміння відповідати на запитання тощо. При оцінюванні проєкту, реалізованого дітьми дошкільного віку, варто особливу увагу звертати на завдання освітньої програми, за якою працює ЗДО, а також вимоги Базового компонента дошкільної освіти. Як правило, праця над темою проєкту триває доволі довго. Тема має бути цікавою для дітей та стосуватися їхнього реального життєвого досвіду.

Після завершення роботи педагогові важливо провести рефлексію. Ще раз з'ясувати, що стало підґрунтям для проєктної діяльності, хто був її ініціатором, яким було ставлення учасників до роботи, що було вдалим, а в чому виникли проблеми, що далось легше, а що викликало труднощі, чи мали змогу учасники почувати себе вільно, який інструментарій був найбільш ефективним у процесі організації і проведення роботи над проєктом (Андросович, 2015, с. 28).

Методист Н. Токаренко наводить такий алгоритм проєктної діяльності (табл. 1).

**Алгоритм проектної діяльності**

| <b>Етапи</b>                                                    | <b>Діяльність педагога</b>                                                                                               | <b>Діяльність дітей</b>                                                                                                                                                                                                                                                 |
|-----------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| I. Постановка проблеми                                          | Презентує проблему, можливі суперечності у ній шляхом активізації інтелектуально-почуттєвої сфери дитини. Формулює мету. | Визначають мету і зміст діяльності шляхом занурення у проблему                                                                                                                                                                                                          |
| II. Обговорення проблеми, визначення завдань                    | Залучає дітей до пошуку шляхів розв'язання проблеми                                                                      | Сприймають завдання, планують діяльність, висловлюються щодо організації роботи над проектом, об'єднуються в групи                                                                                                                                                      |
| III. Робота над проектом                                        | Організовує діяльність над проектом: надає необхідну інформацію та допомогу (за необхідності)                            | Реалізують заплановану діяльність. За потреби звертаються по допомогу до батьків. Збирають інформацію, спостерігають і досліджують беруть участь в іграх чи виготовленні продуктів творчої діяльності. У процесі роботи за необхідності вносять корективи та доповнення |
| IV. Презентація продукту діяльності                             | Допомагає організувати презентацію отриманих результатів                                                                 | Готують продукт діяльності до презентації та представляють його у формі свят, виступів, виставок тощо.                                                                                                                                                                  |
| V. Аналіз ходу роботи над проектом та постановка нової проблеми | Організовує обговорення ходу роботи над проектом, демонструє нову проблему, пов'язану із попередньою                     | Діляться враженнями та спогадами. Оцінюють хід роботи. Визначають нову проблему.                                                                                                                                                                                        |

Джерело: Н. Токаренко, 2013, с. 12.

Вітчизняна дослідниця Л. Козак (2019) визначає компоненти, з яких складається механізм реалізації проєктної діяльності у сучасному закладі дошкільної освіти:

- перший компонент – організація соціокультурного, предметного, освітнього простору, що сприяла б розвитку дитини. Складниками цього простору є матеріально-технічна база закладу дошкільної освіти, зв'язок із громадою, альтернативні форми підвищення кваліфікації педагогів та кадровий потенціал ЗДО;

- другий компонент – реалізація різнопланової діяльності, що є умовою самореалізації кожного вихованця. Це, зокрема, такі види діяльності, як соціально-комунікативна, суспільно корисна, фізично-оздоровча, навчально-пізнавальна, науково-дослідницька, художньо-естетична, туристсько-краєзнавча, науково-технічна, декоративно-прикладна, еколого-натуралістична;

- третій компонент – організація продуктивного спілкування, що реалізується з допомогою насамперед інтерактивних форм роботи: дискусій, дебатів, мозкових штурмів, акваріуму, відкритого мікрофона, ділових та рольових ігор тощо;

- четвертий компонент – психолого-педагогічна підтримка вихованців, допомога їм у самопізнанні, самовизначенні та самоактуалізації;

- п'ятий компонент – підвищення професійної культури, забезпечення професійного зростання педагогів, адже вони є рушійною силою реалізації проєктів (Козак, 2019, с. 173).

Особливість проєктної діяльності у закладі дошкільної освіти полягає у тому, що дитина ще не здатна самотійно побачити суперечності в довкіллі, сформулювати проблему, визначити задум. Тому така діяльність в дошкільному дитинстві має характер співпраці, до якої залучаються діти, вихователі, батьки, представники громади тощо. Функція дорослих полягає у підведенні дитини до виявлення проблеми, викликання інтересу до проблеми, залучення до спільного проєкту. При цьому дорослі мають надавати делікатну і ненав'язливу допомогу.

Роль педагога у процесі проєктної діяльності полягає у консультуванні, координуванні роботи дітей, організації освітнього простору, спостереженні за роботою вихованців, наданні допомоги окремим дітям та стимулюванні їхньої діяльності, нормуванні праці дітей відповідно до вікових можливостей, оцінюванні проєктної діяльності на кожному етапі тощо. Вихователь також має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, створювати умови для вияву дитячої ініціативи і самостійності, забезпечувати комфорт та безпеку для учасників проєкту. Щоправда, потрібно зазначити, що ступінь участі педагога у роботі над проєктом визначається досвідом дошкільників. На початковій стадії впровадження цього методу в освітню діяльність ступінь його залученості усе ж є досить високим: саме педагог планує та організовує виконання діяльності, допомагає знаходити й опрацьовувати інформацію, стежить за графіком виконання завдань, організовує презентацію результатів дитячої діяльності, бере участь в їхньому оцінюванні тощо (Козак, 2019). З часом питома вага його діяльності зменшується на користь самостійної діяльності дітей дошкільного віку.

Як вже йшлося, важливо, щоб до проєктної діяльності долучалися батьки та громадськість. Форм такої співпраці може бути багато. Насамперед – це організація і проведення спільних заходів і майстер-класів, на яких вони разом з дітьми можуть створювати проєкти, обговорювати різноманітні теми, що цікавлять дітей, проводити дидактичні ігри тощо. Крім того, батьки та представники громади можуть брати участь у зустрічах чи консультаціях щодо обговорення плану організації та проведення проєкту, вибору теми та завдань, узгодження їхньої участі в окремих етапах тощо. При організації проєктної діяльності батьки можуть виконувати роль експертів, консультантів, волонтерів, ділитися знаннями чи досвідом у різних галузях, допомагати у зборі необхідних матеріалів тощо. Аналогічно й представники громадськості можуть дати змогу дітям розширити уявлення про світ, викликати інтерес до навчання завдяки взаємодії з фахівцями – музейними, бібліотечними, театральними та іншими фахівцями. Як засвідчує викладене вище, залучення батьків та представників

громади до проєктної діяльності сприяє розвитку співпраці між закладами освіти та родинами, збагачує освітній процес, формує у дітей позитивне ставлення до навчання, розвиває у них пізнавальний інтерес, слугує розвитку соціальних і комунікативних навичок.

Реалізація проєктної діяльності має здійснюватися із дотриманням низки принципів. Охарактеризуємо їх.

*Принцип проблемності навчання* передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої здобувачі освіти навчаються розв'язувати реальні чи уявні проблеми з метою розвитку у них критичного мислення, аналітичних та творчих здібностей. Проблемність у навчанні передбачає активне залучення дітей до процесу пізнання, постановку перед ними завдань, що потребують пошуку різних варіантів розв'язків, осмислення інформації та застосування її на практиці.

*Принцип інтегративності навчання* передбачає синтез знань і умінь, набутих дітьми з різних галузей наук. У межах одного проєкту може актуалізуватися інформація природничого та гуманітарного змісту тощо. Такий підхід формує у дітей цілісне уявлення про природне, предметне та соціальне довкілля.

*Принцип активності у навчанні* передбачає позицію вихованця як активного учасника освітнього процесу, а не пасивного споживача знань. Адже ефективне навчання відбувається тільки тоді, коли дитина самостійно залучена до пошуку, аналізу, осмислення та застосування інформації.

*Принцип практичної спрямованості навчання* передбачає, що знання, уміння та навички, які здобувають діти, мають бути орієнтовані на їхнє подальше застосування у реальному житті. Саме тому освітній процес має не лише забезпечувати теоретичні знання, а й формувати вміння використовувати їх у практичній діяльності.

*Принцип орієнтації на «зону найближчого розвитку»* передбачає таку організацію навчання, за якої учні зможуть рухатися від уже здобутого рівня знань, умінь і навичок до нового, який вони ще не здатні опанувати самостійно, але можуть освоїти за допомогою дорослого або більш досвідчених однолітків. Цей принцип також передбачає роботу дітей на

межі можливостей. Лише за таких умов в процесі проєктної діяльності відбуватиметься розвиток інтелекту, пізнавальної діяльності, ціннісних орієнтацій, самосвідомості, самооцінки, мотивів діяльності тощо. Педагогові варто орієнтуватися на ті види діяльності, які дитина сьогодні здатна виконати з його допомогою, адже завтра вони перейдуть у «зону актуального розвитку» та складатимуть основу для опанування більш складних операцій.

*Принцип кооперації* передбачає залучення учасників до спільної діяльності над проєктом, і, як результат, – формування у них вміння домовлятися, делегувати повноваження, виявляти відповідальність за якість виконання покладених на них обов'язків, спілкуватися, конструктивно врегульовувати конфліктні ситуації тощо. Проєктна діяльність має базуватися на співпраці, взаємодопомозі, а не на змаганні чи конкуренції.

У дошкільній педагогіці виділяються також *умови ефективності проєктної діяльності* у закладі дошкільної освіти. До них, зокрема, належать такі (Андросович, 2015, с. 25):

- врахування досвіду, інтересів, бажань учасників.

Очевидно, що напрям проєкту визначатиметься індивідуальним досвідом дітей, їхніми попередніми знаннями та вміннями. Наприклад, якщо в дитини є досвід роботи з певними матеріалами, це варто враховувати у процесі планування завдань і активностей. Натомість досвід батьків може стати джерелом інформації для організації проєкту. Наприклад, вони можуть запропонувати ідеї, допомогти з організацією, запросити експертів чи виступити у їхній ролі тощо. Досвід педагогів має важливе значення при підборі педагогічного інструментарію та врахуванні вікових особливостей дітей тощо. Досвід, інтереси та бажання учасників можна інтегрувати у проєктну діяльність шляхом регулярних бесід, спостережень, гнучкості у виборі теми і завдань тощо;

- наявність проблеми, визначення суперечностей.

Проєктна діяльність завжди має розпочинатися із проблемної ситуації. При цьому проблема має бути зрозумілою та близькою дітям, відповідати їхньому життєвому досвіду; провокувати їх на роздуми та пошук рішень; а також бути

такою, щоб її можна було розв'язати доступними для дітей засобами. Натомість суперечності є доброю основою для пошуку нових знань. У контексті проєктної діяльності вони можуть виникати у різних аспектах, наприклад, між: здобутими попередньо знаннями та новою інформацією; теорією та практикою; бажанням дітей та реальними можливостями; різними точками зору, притаманними різним дітям тощо;

– співробітництво вихователя і дітей. У процесі організації проєктної діяльності перед вихователем постають завдання встановлення партнерських взаємин з дітьми, організації і моделювання середовища для активного навчання, сприяння розвитку у дітей соціальних навичок. Важливо, щоб у процесі реалізації проєкту вихователь активно підтримував дітей, заохочував їх до самовираження і творчості, сприяв розвитку впевненості у власних силах; забезпечував комфортну емоційну атмосферу, в якій вони відчували б себе вільно при висловленні ідей та думок, не відчували страху помилитися тощо;

– наявність інформаційної та матеріальної бази у закладі дошкільної освіти. Ефективна проєктна діяльність неможлива без відповідного обладнання, яке відповідало б віковим особливостям дітей, спеціалізованих матеріалів для розвитку творчості та практичної діяльності дітей, підготовлених ігрових зон для різних видів діяльності (художньої, конструкторської, ігрової, дослідницької тощо). Не менш важливим є доступ учасників проєктної діяльності до сучасних інформаційних технологій (мультимедіа, онлайн-платформи для навчання дітей, електронні ресурси тощо), методичних матеріалів (книги, посібники, методичні розробки тощо), навчальних відео- та аудіоматеріалів (відеоуроки, навчальні фільми, аудіокниги тощо);

– знання педагогом методики організації проєктної діяльності. Зокрема, педагог має бути обізнаним із її етапами, підходами до реалізації проєктів, вміти працювати з дітьми в групах, використовувати сучасні педагогічні технології, бути здатним оцінювати результати проведеної роботи, а також мотивувати дітей на участь у ній.

При організації проєктної діяльності вихователеві доцільно дотримуватися також низки вимог. По-перше, вибір теми має відповідати віковим особливостям, освітнім потребам та інтересам дітей. Для цього важливо спостерігати за інтересами дітей, запитувати їх про все, що їм цікаве; використовувати довкілля як джерело ідей; враховувати інтеграцію освітніх ліній.

По-друге, вибір мети та завдань проєкту мають відповідати розвитку конкретних навичок: пізнавальних, комунікативних, творчих, практичних тощо. Мета та завдання проєктної діяльності мають бути чіткими, досяжними, відповідати Базовому компоненту дошкільної освіти та забезпечувати різнобічний розвиток вихованців.

По-третє, у процесі планування проєктної діяльності важливо продумати часові рамки, розподілити завдання між учасниками, передбачити необхідні ресурси та матеріали, визначити, як і коли відбуватимуться заняття, як підбиватимуться підсумки тощо. При плануванні роботи варто передбачити різні форми (бесіди, ігри, експерименти, екскурсії тощо) та включати як групові, так й індивідуальні завдання.

По-четверте, організація проєктної діяльності має відбуватися так, щоб кожен дошкільник міг виявити власну активність. При цьому особлива увага має бути зосереджена не лише на результаті, але і на процесі гри, дослідженні, обговоренні тощо. Вихователь має підтримувати інтерес дітей, ставити навідні запитання, допомагати; створювати позитивну атмосферу; допомагати їм виражати власні думки та ідеї.

По-п'яте, важливо залучати до проєктної діяльності батьків. Вихователь має регулярно повідомляти батьків про хід реалізації проєкту, спонукати їх до обговорення діяльності з дітьми вдома, до вияву активності тощо.

По-шосте, варто забезпечувати дітям можливість бачити результати діяльності, відчувати задоволення. Для цього необхідно хвалити їх за сумлінність, ініціативу, незалежно від результату, слухати і чути думку кожної дитини, оцінювати не стільки результат, скільки процес та докладені зусилля.

При організації проєктної діяльності у закладі дошкільної освіти важливо також звертати увагу на вікову категорію дітей, що до неї залучаються.

У дітей молодшого дошкільного віку переважає емоційно-чуттєве пізнання, сприйняття світу через безпосередній досвід. Увага – нестійка, пам'ять – переважно мимовільна. У мовленні діти користуються зазвичай простими реченнями. Освоєння навколишнього світу молодшими дошкільниками відбувається через рухи, гру та маніпуляції з предметами. Як правило, вони швидко втомлюються, тому важливо часто змінювати види діяльності. З огляду на ці особливості проєкти для дітей молодшого дошкільного віку мають бути короткотривалими, простими, зосереджуватися на сенсорному й емоційному досвіді. Зокрема, діти можуть досліджувати явища природи, предмети, що їх оточують, взаємодіяти з природними матеріалами тощо. У роботі з молодшими дошкільниками доцільно використовувати таку ігрову діяльність, в якій щось створюється, моделюється, трансформується. Проєкт може тривати не більше, ніж кілька днів і не вимагати тривалого планування. Наведемо орієнтовну тематику проєктів для дітей молодшого дошкільного віку:

«Ми – маленькі дослідники». У його процесі діти вивчають різні природні явища. Наприклад, вони можуть зосередитися на дослідженні властивостей води (як вона тече, як змінюються її агрегатні стани тощо). З цією метою можуть використовуватися ігри з водою;

«Вивчаємо природні матеріали». Завданням проєкту може стати збір і дослідження природних матеріалів (шишки, жолуді, листя тощо). У процесі проєктної діяльності діти можуть створювали аплікації з природних матеріалів, ліпити з глини чи піску, малювати досліджувані природні матеріали тощо;

«Мої емоції». У ході проєкту діти вивчають емоції, а також особливості їхнього вираження через міміку і жести. Результатом можуть стати малюнки емоцій.

У дітей середнього дошкільного віку з'являється цілеспрямованість у діяльності, інтерес до експериментування. Вони здатні до активної співпраці в групах, обміну ідеями, виконання чітко структурованих завдань. Вони можуть бути

учасниками проєктів, що включають більше дослідницької діяльності (спостереження за природними явищами, створення простих моделей тощо), стимулюють творчу діяльність (створення малюнків, колажів, ліплення з пластиліну, глини, тіста тощо). Досягнутий рівень мовленнєвого розвитку дає змогу дітям у процесі реалізації проєкту активно обговорювати ідеї, аргументувати власну точку зору, переконувати, взаємодіяти з іншими тощо. Приклади проєктів для дітей середнього дошкільного віку:

«Улюблена професія». У його процесі діти можуть знайомитися зі світом професій, професійними операціями, знаряддями праці, суспільною роллю різних професій тощо. З цією метою можуть організовувати рольові ігри (вчитель, продавець, лікар, пожежник, будівельник тощо);

«Місто моєї мрії». Мета – моделювання і створення власного міста з різними будівлями, транспортом, парковими зонами тощо. У процесі діяльності діти можуть використовувати великі коробки, малюнки, вирізати з паперу необхідні елементи міста тощо;

«Моя родина». Завданням проєкту є ознайомлення з родиною, її членами, родинними традиціями. У результаті діяльності діти можуть створити родинне дерево, намалювати портрети рідних, організувати родинне свято тощо.

Діти старшого дошкільного віку здатні висловлювати власні ідеї, дискутувати, аналізувати та порівнювати інформацію. Їм притаманна цілеспрямована діяльність – моделювання, планування, творчість. З'являється ініціативність, бажання самостійно віднаходити інформацію, виконувати завдання. Враховуючи ці обставини, старші дошкільники можуть брати участь у проєктній діяльності, що чітко структурована. Вони можуть організовувати прості наукові експерименти, досліджувати природне та соціальне довкілля. Дошкільники здатні залучатися до довготривалих проєктів, що включають комплексні дослідження, наприклад, вивчення культурних традицій, різних професій тощо. При цьому вони вже починають вчитися планувати свої дії, брати відповідальність за певні етапи роботи та координувати свою діяльність з діями інших учасників.

З дітьми старшого дошкільного віку можна організовувати, наприклад, такі проекти:

«Історія моєї Батьківщини». У його процесі діти знайомляться з історією України, її культурою, традиціями, святами тощо. Для цього можна організувати театралізацію чи святкову виставу;

«Я – маленький кулінар». Діти знайомляться з основами кулінарії, безпечним використанням кухонного посуду. У процесі проекту вони можуть готувати прості страви (салат, бутерброди тощо);

«Космічна подорож». У процесі цього проекту діти можуть знайомитися з космосом, планетами, зірками, моделювати космічні місії тощо. На цій основі вони створюють моделі космічних тіл, малюють космос, організовують рольову гру в космонавтів тощо.

У різновікових групах проекти доцільно організовувати у такий спосіб, щоб кожна дитина знайшла для себе цікаву та посильну діяльність. Зокрема, це можуть бути такі:

«Досліджуємо природу». У процесі проектної діяльності діти можуть досліджувати природу з допомогою різних інструментів (лупи, біноклі тощо), вивчати рослинний і тваринний світ навколо себе. Результатом може стати створення гербаріїв, колекцій камінців тощо.

«Бережімо довкілля!». Завданням проекту можна визначити засвоєння правил поведінки у природі, ознайомлення із азами сортування сміття та дбайливого ставлення до природних ресурсів. Результатом можуть стати екологічні акції «Допоможемо пташкам взимку» або «Чисте подвір'я» тощо.

«Казки народів світу». У процесі проекту діти знайомляться з казками різних народів світу, порівнюють їх персонажів та визначають основну думку. Як результат діяльності діти можуть вигадати нові казки, театралізувати.

«Україна – рідний край». Метою діяльності є ознайомлення дошкільників із культурою, традиціями, символами України. У результаті проекту діти можуть створити колективну мапу України (з паперу чи тканини), виставку аплікацій та народних орнаментів, театралізувати народні казки тощо.

## **Значення проєктної діяльності для суб'єктів її реалізації**

Дотримання вимог принципів реалізації проєктної діяльності та наведених вище рекомендацій допомагає організувати роботу над проєктом у такий спосіб, щоб діти не лише опановували нові знання, а й розвивали навички самостійного мислення, комунікації та розв'язання реальних проблем. Засобами проєктної діяльності діти можуть виявляти інтелектуальні здібності, робити це вільно і природно, на відміну від традиційних підходів до навчання, що будуються іноді на зубрінні, повторенні та практиці. Дослідження різноманітних явищ розвиває у дітей вміння спостерігати, формулювати та ставити запитання. Роздуми над можливим урегулюванням проблемних ситуацій розвивають у дошкільників уміння формулювати гіпотези. Необхідність пояснення власної позиції стимулює розвиток здатності дітей до аналізу тощо. Пошук нестандартних шляхів розв'язання проблем сприяє розвитку креативного мислення тощо. Участь у проєктній діяльності стимулює розвиток дитячої уяви та фантазії завдяки необхідності самостійно генерувати ідеї, продумувати нові рішення та способи виконання завдань.

Виконання проєктів вимагає від учасників застосування різноманітних соціальних навичок, адже їм доводиться обмінюватися думками, слухати один одного, організовувати робочі процеси, розподіляти обов'язки, нести відповідальність за певні етапи виконання, вносити пропозиції, надавати взаємну підтримку тощо. У процесі взаємодії діти мають потребу спілкуватися, що сприяє удосконаленню мовленнєвої діяльності, вміння виражати свої думки, ставити запитання та слухати відповіді.

Використання в освітньому процесі закладу дошкільної освіти проєктної технології є корисним і для вихователів. Педагогічні працівники закладів дошкільної освіти отримують можливість розвивати навички організації освітнього процесу, керування групою, комунікації з учасниками проєкту, а також уміння адаптувати завдання до потреб та інтересів кожної

дитини. Відтак проєктна технологія слугує для професійного саморозвитку та самовдосконалення вихователя.

Метод проєктів має здатність також трансформувати світогляд вихователя. Адже педагог, що його використовує, може бачити дітей не лише як об'єкт навчання, але й як активних учасників освітнього процесу, які здатні самотійно віднаходити відповіді на питання, експериментувати, розв'язувати проблеми тощо. Сам педагог перестає бути лише джерелом знань, а стає для дошкільників помічником та порадиником, створює умови для самотійного пошуку інформації, її аналізу, а також міжособистісної взаємодії. Крім того, метод проєктів ставить педагога перед потребою більше уваги приділяти запитам, потребам та інтересам дітей. Він вчиться слухати і чути дітей, а отже, краще їх розуміти. Спостереження за вихованцями, коли вони здійснюють проєктну діяльність, допомагає вихователю краще зрозуміти, як здійснюється їхній розвиток пізнавальних, когнітивних і соціальних навичок, зрештою, спонукаючи приділяти більше уваги не стільки результату, скільки процесу, що є надзвичайно важливим для різнобічного розвитку дитини.

Проєктна діяльність також сприяє усвідомленню педагогами нелінійності і непередбачуваності освітнього процесу, що спонукає їх формувати готовність до змін та адаптацій. Інтегрування у процесі проєктної діяльності різних галузей знань сприяє розвитку у педагогів міждисциплінарності мислення та важливості комплексного підходу в освіті, що, зрештою, спрямовує їх до сприймання навчання і виховання як багатогранних складних процесів. Оскільки проєктна діяльність вимагає від вихователів використання різноманітних методів і прийомів, вони отримують можливість оцінювати педагогічні стратегії не лише з позиції навчальних досягнень дошкільників, але й з погляду їхнього розвивального потенціалу. Зрештою, необхідність залучення до виконання проєктів батьків сприяє тіснішому спілкуванню вихователя з ними, що сприяє переосмисленню ролі батьків та сприйняттю співпраці з ними як важливу складову освітнього процесу.

Участь у проєктній діяльності батьків є корисною та важливою для них. Насамперед вона сприяє розвитку дитячо-батьківських взаємин, формуванню активної життєвої позиції, поліпшенню педагогічної культури й ефективній взаємодії з педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти. Залучення батьків до проєктної діяльності допомагає їм глибше зрозуміти інтереси і здібності дитини, її захоплення та потенційні труднощі, емоції та поведінкові особливості, зміцнити довіру, показати дітям приклад відповідальності, сумлінності, акуратності у реалізації спільної справи тощо. Батьки отримують добру можливість ознайомитися з сучасними підходами до навчання та виховання дітей, навчитися правильно мотивувати їх на пізнання довколишнього світу, що дасть можливість більш ефективно підтримувати розвиток дитини вдома. Спільна участь у проєктах сприяє встановленню довірливих взаємин між батьками та педагогами, відтак батьки починають краще розуміти роботу вихователів, їхні підходи до виховання дітей, що сприяє уникненню непорозумінь тощо. Батьки також отримують можливість висловлювати свої ідеї та пропозиції, що, безумовно, підвищує рівень довіри між ними та закладом дошкільної освіти. Зрештою, у процесі виконання проєктів батьки дітей також комунікують між собою, обмінюються досвідом виховання, а також можуть отримати цінні поради, настанови чи підтримку один від одного.

Очевидною є також користь від участі у проєктній діяльності і для психологічного настрою батьків. Залучення такого виду діяльності дає батькам можливість побачити, як відбувається навчання і виховання дітей у закладі дошкільної освіти, що може зменшити рівень їхньої тривожності. Участь у проєктах також приносить батькам позитивні емоції, формує почуття гордості за свої родини, ба більше – підвищити рівень самооцінки, усвідомити свою роль у розвитку і вихованні дитини.

Коректно організована проєктна діяльність, до якої залучаються представники громади, може сприяти розвитку різних аспектів її життя. Зокрема, спільна робота забезпечує зв'язки між соціальними групами, увиразнює почуття

відповідальності за виховання і розвиток дітей не лише вихователів і батьків, але й усіх представників громади. Проєкти на підтримку дітей з особливими освітніми потребами чи дітей, що походять із малозабезпечених сімей, можуть спонукати до розв'язання соціальних проблем, а отже, і знизити рівень соціальної нерівності у громаді, забезпечити рівні можливості для усіх дітей. Екологічні проєкти, зорганізовані у закладах дошкільної освіти, можуть стати взірцем для інших організацій, спонукати їх до дбайливого використання ресурсів, мінімізації забруднення довкілля тощо. Проєкти, зорганізовані у закладах дошкільної освіти, можуть стимулювати розвиток нових громадських ініціатив, наприклад, благодійних акцій чи зборів, розвитку волонтерського руху. Культурні проєкти у закладах дошкільної освіти, результатом яких стають виставки, фестивалі, свята, концерти тощо, збагачують культурний простір громади, створюють у ній атмосферу творчості та культурного обміну. Зрештою, організація у закладах дошкільної освіти проєктної діяльності, її пропагування формують позитивний образ громади як орієнтованої на розвиток освіти та добробуту, що може сприяти залученню інвестицій, підвищенню привабливості громади для нових мешканців та бізнесу.

## **Висновки**

Отже, дітям дошкільного віку притаманно цікавитися довкіллям, відкривати світ та експериментувати. Власні відкриття викликають у них захоплення і задоволення. При цьому вони потребують не стільки готових інструкцій чи алгоритмів, скільки поштовху до системного пізнання навколишнього світу. Сьогодення вимагає від освіти міжпредметного характеру, розвитку наукового потенціалу дитини. Цим вимогам цілковито відповідає метод проєктів, за якого діти стають дослідниками, залучаються до активної діяльності, самостійно розв'язують реальні проблеми.

Проєктний підхід відповідає віковим особливостям дошкільників, адже забезпечує природний, спонтанний і самостійний процес набуття нових знань, розвиває критичне

мислення, креативність та комунікативні навички. Метод проєктів орієнтується на проблеми, що виникають у реальному житті, можуть бути як індивідуальними, так і колективними, а їхня тематика – охоплювати різні аспекти: від дослідження природи до виконання соціальних та творчих завдань.

Проектна діяльність повністю орієнтується на дитину як суб'єкта, на її потреби, інтереси, зацікавлення. Вона обов'язково передбачає наявність проблемно-пошукової задачі, що має реальний характер та зорієнтована на досягнення конкретного особистісно значущого результату.

Роль педагога в організації проєктної діяльності є надзвичайно важливою. При цьому він виступає в ролі не стільки ментора чи джерела готової інформації, скільки помічника, порадирика, консультанта. Його завдання полягає насамперед у створенні відповідного предметно-розвивального середовища, забезпеченні умов для різнобічного розвитку дошкільнят.

Залучення до проєктної діяльності є важливим та корисним не лише для дошкільників, але й для педагогів і батьків. Власне цей аспект проблеми потребує подальшого ґрунтовнішого дослідження.

## Література

Андросович, К. (2015). Проєктна діяльність у сучасному дошкільному навчальному закладі. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 1, 23–30.

Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

Козак, Л. (2019). Проєктна діяльність як чинник пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*, Вип. 18, Т. 3, 169–174.

Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). 2021 рік. URL : <https://mon.gov.ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>

Павлюк, В. (2019). Метод проєктів у дошкільній освіті. *Сучасний рух науки: тези доп. VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 3–4 жовтня 2019 р. Дніпро*, 659–662.

Токаренко, Н. (2013). Проєктна діяльність з дітьми старшого дошкільного віку. *Формування життєвої компетентності у дошкільника / упор. Т. Коршунова. Полтава : ПОІППО*, 11–28.

Чепіль, М., & Дудник, Н. (2012). Педагогічні технології. Київ : Академвидав.

Якубчик, О., & Любарська, І. (2015). Технологія проєктування – сучасний стиль роботи вихователя. *Імідж сучасного педагога*, 6, 19–20.

Kilpatrick, W. (1918). The Project Method. *Teachers College Record*, 19, 87–108.

Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Macmillan.

*Тетяна ПАНТЮК,  
Ольга СНІТОВСЬКА*

## **СТОУН-АРТ ТА СТОУН-ТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА ДОРΟΣЛИМИ ЯК ЕФЕКТИВНІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНІКИ**

### **Вступ**

Депресія, тривога, хронічний стрес, нервові зриви... Ще багато хворіб, на які протягом дуже тривалого періоду світової історії не звертали уваги. Це не означає, що їх не було, вони не траплялися взагалі; навпаки, вони виявлялися у людей часто і у значній кількості. Проте їх здебільшого ігнорували, стверджуючи, що проблеми психічного здоров'я не мають значення перед лицем війни, бідності чи інших захворювань, таких як, наприклад, COVID.

В умовах сьогодення з проблемами здоров'я все частіше звертаємося не лише до лікарів, але і до природи. І стосується це не лише дорослих чи старих людей, але, на жаль, також дітей.

Однак сьогодні люди набагато більше обізнані, і говорити про свої емоції, почуття та проблеми вже не є табу. Людина перестає боятися себе і того, що відчуває, а починає шлях до розуміння і кращого життя.

Розмова із кваліфікованим фахівцем може допомогти впоратися з депресією, тривогою або стресом. Часто у роботі медиків, психологів, психотерапевтів, соціальних працівників і педагогів використовуються різноманітні техніки роботи з використання природних матеріалів, таких як вода, пісок, камінь, глина тощо.

Альтернативою зустрічам з лікарем може бути просто організація часу для себе. Це можуть бути прогулянки лісом, спілкування з природою або спокійна музика. Природа може

виявитися найефективнішими ліками. Чи завдяки контакту із зеленню через прогулянку лісом, ароматерапію, галотерапію, звуки інструментів – наше самопочуття поліпшиться, зарядившись позитивною енергією.

## **Вплив каменю на стан здоров'я людини**

Використання різноманітних образотворчих технік у роботі з дітьми та дорослими підвищує інтерес до мистецтва, стимулює творчу активність і самовираження. За цим принципом у закладах освіти використовують нові, цікаві і потрібні для розвитку техніки.

Серед поширених сьогодні технік арт- і психотерапії помітно вирізняється робота з каменем як чудовим природним матеріалом, який має великий потенціал для роботи як з дітьми, так і з дорослими.

Розмальовування каменів та ігри з ними – це не тільки чудова розвага, але й прекрасний спосіб розвивати творчі здібності дітей та дорослих, вивчати нові техніки мистецтва, реалізувати свій креативний потенціал тощо. Це достатньо проста, але захоплива і розвивальна мистецька гра, щоб познайомити дітей зі світом мистецтва та уяви.

Використання каменів в арт-терапії – це значний, великий і продуктивний ресурс для розвитку та удосконалення особистості.

Для означення методів роботи з каменем використовують терміни «стоун-арт», «стоун-терапія», «літотерапія». *Літотерапія* (від гр. *літос* – камінь, *терапія* – зцілення, оздоровлення, лікування) – це один із методів нетрадиційної медицини, лікування із застосуванням каміння. Використовують його також у педагогіці та освіті для корекційної роботи з дітьми, де ця робота трансформувалася в арт-терапію.

Століттями люди захоплювалися красою каменів, кристалів і мінералів. Ними вони прикрашали своє тіло, одяг і зброю; використовували у домашньому господарстві, полюванні, обробітку землі тощо. Дорогоцінне каміння було символом влади, соціального статусу та багатства. Правителі та

монархи любили хизуватися своїми коштовностями, а всі символи влади донині рясніють дорогоцінним камінням. На щастя, камені з роками стають все більш популярними і тому доступними для більшості людей.

Фізика також доводить, що мінерали мають вищу частоту коливань, ніж у здорового тіла. Тому стимуляція камінням може викликати певні реакції в організмі людини і секрецію відповідних речовин у мозку. Завдяки цьому, доводять учені, ми можемо певною мірою впливати на роботу окремих органів в організмі, змінювати наше сприйняття світу, або стимулювати енергетичний захист.

Стоун-терапія стає все більш популярною в області зняття стресу. Крім того, це дає можливість відчувати мистецтво, стимулювати творчість, розвивати уяву та розумову гнучкість. Вона зосереджує увагу на створенні і майже несвідомо зменшує важливість різних зовнішніх проблем у нашій свідомості.

Камені чудово заземлюють, дарують відчуття опори, впевненості, стійкості, стабільності, спокою, розвивають власне уявлення про себе, підтримують зв'язок з природним довкіллям.

Проекти на каменях спрямовані на розвагу та стимулювання дитячої творчості. Розпис каменів може бути прекрасним заняттям, надзвичайно простим, веселим і розвивальним. Роботи, які виявилися вдалим проектами, можуть стати недорогим, ідеальним подарунком, створити грандіозну галерею, або перерости у хобі.

Використання каміння має особливе значення для роботи з дошкільниками в умовах універсального, інклюзивного освітнього простору, а саме:

- ✓ розвиває дрібну моторику,
- ✓ стимулює пізнавальні процеси,
- ✓ формує творче та критичне мислення,
- ✓ має значний заспокійливий ефект,
- ✓ гармонізує емоційний стан особистості,
- ✓ формує комунікативні навички,
- ✓ розвиває уяву і фантазію,
- ✓ сприяє розвитку окоміру, стимулює тактильні відчуття,
- ✓ розвиває творчі здібності і креативність тощо.

Важливим є і те, що робота з каменем може відбуватися на природі, на території закладу освіти, в парку, сквері, на галявині, на березі річки чи озера. Творити на природі – справжнє задоволення, і діти з насолодою створюють яскраві образи на своїх камінчиках, опираючись на власний досвід, фантазію, уяву, потенціал природи.

У малюнку на камені може втілитися рішення нагальних особистісних проблем, відобразитися шлях досягнення мети, може бути знайдений шлях реалізації мрії тощо.

Робота з каменем може відобразити важливі внутрішні якості чи суперечності, а також підказати дитині, як реалізувати актуальний запит.

Розпис камінців – це насамперед творча гра, яка стимулює дитячу уяву і фантазію, а також реалізує можливість відчувати мистецтво та пережити чудові моменти творчості, перебуваючи наодинці з собою, своїми думками та художніми талантами.

*Стоун-арт* – це також один із чудових способів проведення спільного сімейного часу, який не потребує великих матеріальних вкладень, але приносить величезну користь і радість як дітям, так і дорослим. В умовах сьогодення сімейне дозвілля потребує саме таких форм роботи, оскільки технологізація та інформатизація сучасного суспільства не дає можливості для тісного зв'язку з природою та відкритого безпосереднього спілкування батьків і дітей.

Малювання на камені не тільки дає можливість весело провести час, але і є ідеальною альтернативою для стимулювання та підтримки розвитку дитячих почуттів, творчості. Камені можна декорувати різними способами. Їх можна розмалювати фарбами, фломастерами, крейдою, або обклеювати папером, фольгою, картоном тощо.

Малюючи таким способом, діти тренують дрібну моторику та вчаться концентруватися. Задоволення і розвагу від малювання каменів також можна поєднати із навчанням, наприклад, написанням літер і створенням алфавіту, або написанням цифр на каменях, які потім можна складати. Розмальовані камінці можна використовувати для розвитку

елементарних математичних умінь та уявлень (велике – мале, більше – менше, вище – нижче тощо).

Стоун-арт є чудовим засобом для розвитку відчуття кольору. Здатність дітей розпізнавати кольори безпосередньо пов'язана з розвитком мовлення та мислення. Як правило, дитина оволодіває обома цими здібностями приблизно у віці 2–3-х років. Однак починати підтримувати це навчання варто набагато раніше, бажано через активну гру. Саме до таких ігор можна віднести малювання на камені. Камінці можна пофарбувати в улюблений колір, або перетворити на тварин чи комах. Насправді дитина отримує тут безмежний вибір і що більше каменів, то більше ідей з'являється у дитини.



*Тимофій Пантук  
(5 років)*

Отже, підсумуємо, чим корисний процес малювання на камінцях для дітей. Це, передовсім:

- розвиток креативності: малювання на камені дає можливість дітям розвивати свою уяву та створювати власні унікальні художні проєкти;
- розвиток дрібної моторики, яка, зі свого боку, активно впливає на розвиток мислення і мови: точне малювання та малювання на дрібних камінчиках вимагає концентрації і вдосконалення координації рук;
- вивчення нових методів мистецтва і оволодіння ними: експериментуючи та вивчаючи різні техніки малювання, діти дізнаються про різноманітність художніх матеріалів, технік роботи з ними, експериментують і випробовують різні матеріали.

## **Методи і технології роботи засобом технології стоун-арт**

Робота з каменем не тільки розважає дитину, але і є чудовою можливістю творчо провести з нею час. Розпис каменів дозволяє їм стати унікальними витворами мистецтва, які можна використовувати як красиві прикраси для дому, або невеликі подарунки для близьких. Це також творча розвага, яка знайомить дітей зі світом кольорів і форм, які оточують нас щодня.

Мистецькі ігри з камінцями – чудова розвивальна розвага для дошкільнят. Ці види ігор допомагають розвивати уяву, формувати і стимулювати художній талант дітей, зміцнювати їхні творчі здібності.

Діти-дошкільники люблять збирати і сортувати камінчики. Це цікавий і креативний процес, що, проте, не вимагає значних матеріальних вкладень, доступний для всіх і дає змогу цілісно реалізувати принцип природовідповідності. Використання камінців різної форми, фактури і виду широко застосовується як допоміжний засіб у терапії, або ранньому вихованні дітей і є чудовим методом розвитку дитини з раннього віку.

Творчий процес роботи з каменем для дошкільників має широкі та універсальні можливості, бо може застосовуватися у будь-яку погоду, в різні пори року, на різних локаціях. Каміні підходять для ігор на відкритому повітрі у поєднанні з піском, водою, глиною, гілками, шишками, каштанами, дрібними іграшками тощо.

Можна використовувати каміні в різноманітних лікувальних та розвивальних іграх:

- вчити дитину сортувати, групувати та створювати послідовні ряди чи композиції;
- навчати підбирати пари за певною ознакою;
- вчити рахувати та співвідносити величини з числами;
- вивчати алфавіт, навчати письма та графо-моторики;
- розвивати дрібну моторику та координацію рук і очей;
- навчати розпізнавати та називати емоції, і у такий спосіб сприяти емоційному розвитку дитини-дошкільника;
- стимулювати рольові ігри (будинок, приготування їжі, професії, дозвілля, транспорт тощо).

Камінчики – доступний, благодатний матеріал для сенсорного розвитку і для багатьох маленьких забав – і до того ж безкоштовний, валяється під ногами. Треба просто побачити його і трохи пофантазувати разом з дитиною (Тверезовська).

Для цього розглянемо кілька варіантів ігор з камінцями та способів їх використання (Тверезовська):

|                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Збираємо</b>              | Спочатку разом з іншими необхідно камінчики зібрати – всі, які вам сподобалися з тієї чи іншої причини.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>Шукаємо</b>               | Можна підготувати невелику роздруківку з основним камінням, що зустрічається неподалік, а потім разом з дитиною його відшукати. Або в один день збирати тільки граніт, в іншому – тільки кварц, а в третьому – тільки вапняк і т. д. Так і камінчики можна вивчити, і їхні властивості.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>Сортуємо</b>              | Дитина сама може застосувати, за якими критеріями вона хоче їх посортувати: кольором, розміром, формою, вагою або фактурою. Складність завдання можна варіювати у зв'язку з віком дитини або її розумових здібностей.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>Вивчаємо математику</b>   | Щоб розвивати математичні здібності, можна запропонувати дитині:<br>– Викласти комбінацію: розкласти камінь за розміром (від маленького до великого) або запропонувати більші складні рядки: викласти однакову кількість камінців, але при цій різній довжині.<br>– Викладати геометричні фігури, цифри: ви можете намалювати на піску контури фігури, а дитина буде повторювати його камінчиками. Діти старшого віку можуть відгадати фігуру по крапках.<br>– А ще камінчикам зручно грати в «хрестики-нулики»: накресліть на піску поле для гри, відберіть кілька камінчиків двох квітів і грайте за правилами. |
| <b>Розвиваємо сприйняття</b> | Для того, щоб пізнавати світ, дитина збільшить нові відчуття. Використовуючи камінчики, можна:<br>– ходити босоніж по великому камінню;<br>– топтатися по купочці маленького каміння;<br>– викласти «доріжки»;<br>– зробити сенсорну коробку, в якій може бути пісок, велике каміння, маленькі камінчики, гладенькі та шорсткі – відшукати ручками необхідно вам камінчики або тупотіти ніжками по такій змішаній поверхні;                                                                                                                                                                                       |

|                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|-------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                     | <ul style="list-style-type: none"> <li>– зробити тактильний мішечок з різноманітними предметами, серед яких необхідно знайти камінчики на дотик;</li> <li>– поставити на каміння різної висоти дошки і ходити по ним, балансуючи;</li> <li>– стукати камінчиками по різних поверхнях – один по іншому, по дереву, пластику, металу. Виявити, який звук дзвінкий, низький, який звук віддає великий камінь, а який вибиває маленький;</li> <li>– кидати камінчики у воду – в калюжу, річку, озеро. Дослідіть дослідження у відношенні розміру, ваги і форми каменю, глибини води.</li> </ul> |
| <b>Розвиваємо творчі можливості</b> | <p>Дітям дуже подобається малювання на плоскому камінні. Спочатку його необхідно обґрунтувати білою акриловою фарбою без запаху. А розписувати можна різними фарбами: гуашшю, аквареллю. Найефектніший розпис виходить акриловими фарбами. Вони яскраві, швидко сохнуть, можна перефарбувати кілька країв і прикрасити гель з блискітками.</p> <p>Спробуйте на власному досвіді опанувати цю нескладну науку і ви переконаєтеся в її позитивних наслідках, які позначаються на фізичному та психоемоційному стані вашої дитини.</p>                                                         |

Використання різноманітних образотворчих технік у роботі з дітьми та дорослими за методом стоун-арт посилює інтерес до мистецтва, стимулює творчу активність і самовираження.

Важливим елементом роботи в технології стоун-арт є колір. За допомогою нього людина може виразити свої почуття, емоції, уподобання; відобразити певні образи та їх зміст; дібрати психологічно комфортну для себе гаму кольорів для релаксації та заспокоєння тощо. Терапевтичний ефект кольору є важливою складовою роботи з людьми, які мають особливі освітні потреби, і цей феномен вихователеві необхідно враховувати у роботі.

### **Зведена система кольорової символіки**

| <b>Кольори</b> | <b>Система символіки кольорів за Л. Геріке і К. Шьоне</b>                              | <b>Геральдичні символи кольорів</b> |
|----------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| <b>Білий</b>   | Чистота, невинність, світло; легкий, свіжий, прохолодний, сліпучий, чудовий, блискучий | Срібло, правдивість, християнство,  |

|                                  |                                                                                                                       |                                                        |
|----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| <b>Жовтий</b>                    | Сонце, світло, радість, ревності, заздрість; світлий, легкий, свіжий, звеселяючий, юний, сяючий                       | Європа<br>Золото, багатство, сміливість, буддизм, Азія |
| <b>Оранжевий</b>                 | Спека, енергія, радість, теплота, зрілість; випромінюючий, той, що виступає уперед, сухий, теплий, схвильований       |                                                        |
| <b>Червоний</b>                  | вогонь, любов, пристрасть, боротьба, динамізм, гнів; близький, палаючий, збуджений, голосний                          | Сила, демократія, революція, Америка                   |
| <b>Пурпурний</b>                 | Пишнота, гідність, влада, держава, зрілість, багатство; компактний, сповнений внутрішньої сили, розпечений, урочистий |                                                        |
| <b>Фіолетовий</b>                | Затемнення, старість, віра, совість, смиренність; тупий, огортаючий, задушливий, похмурий, тяжкий                     | Сум, лихо                                              |
| <b>Синій</b>                     | Нескінченність, космос, сум, холодність, вірність, серйозний, закріплюючий, свіжий, прохолодний, віддаляючий          | Мудрість, володіння морем                              |
| <b>Блакитний<br/>Смарагдовий</b> | Кристал, холод, лід, вода; стриманий, вичікуючий, льодовий, стомлений, віддалений                                     | Невинність, миролюбність                               |
| <b>Зелений</b>                   | Природа, спокій, молодість, безпека, надія; скромний, спокійний, вологий, м'який, посередній                          | Плодючість, розквіт, юність, іслам, Австралія          |
| <b>Чорний</b>                    | Темрява, морок; темний, важкий, теплий, втягуючий, засмоктуючий                                                       | Смерть, жалоба, Африка                                 |
| <b>Сірий</b>                     | Гідність, знання; різний, нейтральний, вельможний, величний                                                           |                                                        |

«Казкові гномики» з «Казкової країни», які діти малюють на камінці, можуть перетворитися на сувеніри, подарунки, сюрпризи тощо. Декоративне каміння, виготовлене дітьми, може стати чудовим подарунком для батьків, бабусь і дідусів, братів і сестер. Завдяки своїй міцності камені стануть пам'яткою з дитинства і допоможуть відновити спогади з цього періоду. Цей тип ігор не тільки чиста і проста радість дитинства, вони мають, насправді, набагато більше переваг, зокрема:

- стимулюють і підтримують розвиток органів чуття;
- тренують дрібну моторику, розвивають окомір;
- розвивають креативність;
- формують відчуття кольору;
- розвивають дотикові відчуття;
- мають значний дидактичний потенціал;
- певні види каменів мають лікувальні властивості тощо.

Камені можна розмалювати різними способами або використовувати метод декору декупаж. Найголовніше – добре очистити камені (бажано плоскі, тому що вони легко декоруються), а потім нанести на них білу основу, наприклад, акрилову фарбу. Акрилова фарба елегантно покриває структуру каменів і підсилює кольори наступних фарб, які використовуються для фарбування. Крім того, основа дає змогу краще малювати перманентними маркерами, що полегшує фарбування, і маркери не надто швидко зношуються. Спосіб декупажу на каменях дуже простий – достатньо наклеїти тонкий шар паперової серветки з малюнком на підготовлену, добре висушену білу основу і покрити її глянцевим лаком. Важливо, щоб кожен шар мав достатньо часу для висихання. Не починайте наступний шар, доки попередній добре не висохне.

## **Знакова символіка українського мистецтва як елемент роботи з каменем**

Народні символи України розкривають семантику буденного і сакрального життя українців, містять у собі закодовану сутність духовності, життєвих сподівань і уявлень про єдність людини і природи. Українці ці символи відтворюють

у декоративно-ужитковому мистецтві, вишивці, розписі посуду і предметів побуту, в ковальстві, різьбярстві, в особливому виді української творчості – писанках. Це давні автентичні традиції, які наші предки зберегли і передавали наступним поколінням впродовж життя. Елементи народного малюнка і символіки можна також використати у роботі з каменем.

Українська народна символіка може слугувати чудовим матеріалом для мистецької роботи з раннього віку.

Нижче пропонуємо значення українських символів, що найчастіше використовуються у народному малюнку.

| Символ                                                                                              | Трактування                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Калина</b><br>  | Дерево українського роду. У давнину вона пов'язувалася з народженням Всесвіту, вогненної трійці: Сонця, Місяця і Зорі. Назву одержала від давньої назви сонця – Коло. Червоний колір ягід – символ крові та невмирущості роду.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>Верба</b><br> | Одне з найулюбленіших у народі дерев. Здавна вона супроводжує людські поселення й оселі. Верби над ставом – традиційна прикмета українського села. Наші предки вважали вербу священним деревом. У них вона уособлювала бога Сонця – Ярему, що дав людям вогонь. Верба – символ родинного вогнища.                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>Дуб</b><br>   | Священне дерево, що уособлювало наймогутніших богів: Зевса, Юпітера, Перуна. Символ могутності та довговічності, цілісності й здоров'я. Він – дерево життя. Як знак вічності, лягає в основу будівель, мостів, інших споруд, де є дерев'яні елементи. Дуб – символ повноти життя, могутньої сили й величної краси. Дуб – живе втілення сильного здоров'я і здорової сили, а тому не вміє хворіти і не вміє бути слабким. За своїм характером ніколи не гнеться – його можна тільки зламати! Вишита таким чином сорочка служила чудодійним оберегом життєдайної сили свого роду. |

|                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><b>Лілія</b></p>      | <p>Символ дівочих чарів, чистоти і цноти. Крім квітки, невід’ємною частиною орнаменту є листок і пуп’янок, що складають нерозривну композицію триєдності. У ній закладено народження, розвиток та безперервність життя. В орнаменті лілію доповнює знак, що нагадує собою хрест. Він – магічний, тому й благословляє пару на утворення сім’ї. Хрест є прадавнім символом поєднаних батьківської та материнської енергій. Давня назва квітки – крин</p>                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| <p><b>Виноград</b></p>   | <p>Його символіка розкриває радість і красу створення сім’ї. Сад-виноград – це життєва нива, на якій чоловік є сіячем, а жінка має обов’язок плекати дерево їхнього роду.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <p><b>Барвінок</b></p>  | <p>Символ вічності буття і життєвої сили, провісник весни. Уособлює невмирущу пам’ять про покійних. Звідси, хрещатий барвінок – барвінок під хрестом на могилі. Його форма – хрест або перехрестя – визначає його символіку: єднання живих людей з їх предками, котрі відійшли з цього життя. Барвінок на могилі – свідчення вічної пам’яті про покійних, а барвінок у весільному вінку – свідчення вічного кохання живих. Хрещатим його називають ще й тому, що, утворюючи своїми пелюстками хрест, тягнеться в усі чотири сторони світу.</p>                                                                                                                                                                            |
| <p><b>Мак</b></p>      | <p>Символ безконечності й незчисленності зоряного світу, Всесвіту, і, водночас, сну і забуття. Макова голівка – символ заспокоєння. Мак освячують двічі на рік – на Маковея і на Спаса, в серпні. Він настільки значимий, що традиційно входить до складу куті. Окрема макова квітка не приваблює, а від всіяного маковим цвітом лану не можна відірвати очей. Одна макова зернина нічого не варта, а жменя маку – і куті смаку додає, і пирога з неї можна зробити. Тож мак стверджує, що і дрібненьке та маленьке, якщо воно в єдності та в спільноті, має велику силу. Окрім того, мак символізує красу, молодість та їх скороминущість: натяк на це дають макові пелюстки, які швидко і навіть легко обсіпаються.</p> |

|                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Хміль</b><br>      | Молодіжна символіка, що несе в собі значення розвитку, молодого буяння та любові. Узор хмелю – це весільна символіка                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>Пшениця</b><br>    | Символом краси життя, щасливого добробуту, тілесного і духовного багатства. Якщо житня хлібина дає здоров'я і силу, то пшеничний коровай додає до них щастя і красу. Тому весільний коровай печуть з пшеничного борошна, причому найвищої якості, щоб і життя молодих було якості не нижчої...                                                                                                                                                           |
| <b>Ружа</b><br>       | Від древньої назви Сонця – Ра. Назву пов'язують також із староукраїнською назвою крові – руда. Узори з ружами укладалися за законами рослинного орнаменту, що означало безперервний сонячний рух з вічним оновленням. Якщо квіти укладалися у систему геометричного узору – це було символом непорушності закону об'єднаного космосу.                                                                                                                    |
| <b>Соняшник</b><br> | Символ Сонця, праці й достатку, сили і добробуту. Він – чи не найсильніший серед квітів, бо постійно орієнтується на небесне Світило – повертає за ним свою схожу на Сонце голову. Крім того соняшник символізує Батьківщину: як соняшник повертає за Сонцем свою голову, так і людина думкою, словом і ділом звернена до своєї Вітчизни. Як Сонце для соняшника – єдиний і незамінний орієнтир, так і для людини Батьківщина – єдина і найвища цінність |
| <b>Писанка</b><br>  | Символ Сонця; життя, його безсмертя; любові і краси; весняного відродження; воскресіння, добра, щастя, радості. Кожен орнаментальний мотив має певне сакральне значення. З них на писанці складається мальована молитва про злагоду і мир поміж людьми. В народі кажуть: <i>«У світі доти існуватиме любов, доки люди писатимуть писанки»</i>                                                                                                            |
| <b>Птахи</b><br>    | Символи людських душ. На родинних рушниках, де вишите розлоге Дерево життя з присутнім філософським розумінням минулого, сучасного і майбутнього, птахів вишивали фантастичними. Розташовували їх при корені, середині стовбура і віття з обох боків дерева. Це свідчило про міцність та незнищенність роду                                                                                                                                              |

|                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><b>Лелека</b></p>     | <p>Це символ любові до батька-матері, котрі благословили тебе на світ, а тому це – й символ сімейного благополуччя, любові до рідної землі, Батьківщини. Щасливий той двір, де є гніздо лелеки, бо він – птаха священна, за розорення його гнізда – кара вогнем. А ще лелека приносить до оселі немовлят. І щасливе те село, яке має хоча б одне лелече гніздо – його обходитимуть стороною чорні хмари та злі буреломи.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| <p><b>Вишиванка</b></p>  | <p>З давніх давен вишита сорочка вважається оберегом. Є символом краси, здоров'я, щасливої долі, родової пам'яті, святості та любові. Дівчата змалку навчалися вишивати. Така сорочка наділяє людину цілющою силою рідної землі, захищає від усього лихого. Вишиванка – символ здоров'я, краси, щасливої долі, родової пам'яті, порядності, чесності, любові, святковості; оберіг. Вишита національна жіноча та чоловіча біла сорочка. Символіка вишивки залежала від того, кому призначалося вбрання: парубкові – нареченому, чоловікові, хлопцеві; дівчині, заміжній жінці. Виготовлялися з лляного чи конопляного полотна домашньої роботи. Було чимало типів традиційних сорочок за формою, використанням матеріалів, а також за семантикою кольорів: подільський, галицький, поліський, волинський, наддніпрянський, полтавський, гуцульський, буковинський, лемківський тощо.</p> |
| <p><b>Рушники</b></p>  | <p>символ України, відбиття культурної пам'яті народу, в їх узорах збереглися прадавні магичні знаки, образи «дерева життя», символіка червоного кольору. З літописів відомо, що під час весняних заклиналих обрядів дерева обвішувались «обрусами». Вишиті на них орнаментальні символи відповідали заклинанній символіці родючості. Рушник у давнину відіграв важливу роль, на ньому вишивалися священні язичницькі зображення. Це були «язичницькі іконостаси», сповнені глибокої архаїки. Впродовж віків рушникам надавалося важливе образно-символічне значення. Рушник – у свідомості українського народу наділявся широким спектром знакових властивостей і саме тому він становить</p>                                                                                                                                                                                          |

|                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                          | <p>значне непересічне явище духовної культури, будучи етнічним культурним символом України. Рушники є неодмінними атрибутами народного побуту, весільної обрядовості, вони застосовуються як традиційна окраса житла. Важливі події в житті народу ніколи не обходилися без рушників. Мабуть, у всьому декоративному мистецтві немає іншої такої речі, яка концентрувала б у собі стільки різноманітних символічних значень. У вишивці рушників знайшли відображення орнаменти, пов'язані з образами добра, краси, захисту від усього злого на землі. Орнаменти вишивки рушників – це народна пам'ять про життєдайні сили землі та сонця</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <p><b>Віночок</b></p>  | <p>Не просто окраса, а й оберіг. У справжні віночки впліталось багато різних квітів, кожна квітка щось символізувала. Деревій – символ нескореності, барвінок — символ материнської любові, ружа, мальва, півонія – символи віри, надії, любові. Ромашка у вінку приносила не лише здоров'я, а й добробут та ніжність. Додавали любисток, щоб хлопці любили. І обов'язково вплітали калину – символ дівочої вроди та нашої України. Вплітали також безсмертник, незабудки, чорнобривці, волошки, барвінок, цвіт вишні, яблуні та вусики хмелю. Кожна дівчина плела вінок на свій смак, але завжди пам'ятала, що у вінку має бути 12 квітів – оберегів. Віночок мали право носити лише діти й дівчата. Прикрашати голову вінком заміжні жінки, вдовиці права не мали. До віночка в'яжуть кольорові стрічки, які оберігають дівоче волосся від чужих недобрих очей. Стрічки мають бути не коротшими від кіс. Одягали такі віночки тільки на великі свята: Великдень, Трійцю, Івана Купала, Спаса. Ідучи до церкви, дівчата також вплітали в коси стрічки: білу – дівчата до 16 років і заручені перед весіллям; блакитну – сироти; червону – у яких уже є парубок; зелену – ті, хто ще не мали парубка; коричневу – коли в родині є тяжкохворий член сім'ї; чорну – коли в родині жалоба. Коли наречена після вінчання знімає дівочий вінок, а свекруха одягає на неї хустку молодиці, – вона роздає</p> |

|                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                         | присутнім незаміжнім дівчатам по стрічці зі свого вінка на щастя. Якби котрійсь із дівчат не дісталось стрічки, це віщувало б нещастя. Тож стрічок було у весільному вінку значно більше, по кілька одного кольору.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>Коровай</b><br><br> | Ритуальний священний хліб, котрий завжди має художньо виконану і естетично оздоблену круглу, тобто сонячну форму. Він – символ багатства через плодючість природи, що приходить після Небесного весілля, на якому Місяць - це молодий, а Сонце – наречена. Тому на короваї обов'язково має бути знак Сонця – Хрест. Весільний коровай у людей – головний ритуальний символ: його дарування є причащенням всіх гостей, розпочинаючи з батька-матері і завершуючи музиками, – і цим кожен, присутній на весіллі, долучається до великої тайни життя і запоруки людського благополуччя – хліба, котрий освячений Господом на щастя, добро, радість і довгії літа молодих. Цей коровай-символ поєднання двох сімей, розширення і збагачення роду. Вважалось, що особливу обрядову силу має той весільний коровай, для якого воду брали з семи криниць; муку з пшениці, котра росла на семи полях і її принесли у семи міхах; покладено в заміс сім кіп яєць, знесених сімома білими курками; масло брали з семи посудин, а збито його з молока від семи молодих корів... |

Ці та інші мотиви давнього українського народного мистецтва доцільно використовувати у роботі педагогів, зокрема у діяльності дитини в інклюзивного освітньому просторі.

Для цього педагоги-практики пропонують різні варіанти ігор з камінцями та способів їх використання:

**«Збираємо».** Спочатку разом з дітьми необхідно камінчики зібрати – усі, які вам сподобалися з тієї чи іншої причини.

**Шукаємо.** Можна підготувати невелику роздруківку з основним камінням, що зустрічається неподалік, а потім разом з дитиною його відшукати. Або в один день збирати тільки граніт, в інший – тільки кварц, а в третій – тільки вапняк і т. д. Так і камінчики можна вивчити, і їх властивості.

**Сортуємо.** Дитина сама може визначити, за яким критерієм їй хочеться посортувати їх: за кольором, розміром, формою, вагою або фактурою. Складність завдання можна варіювати залежно від віку дитини або її розумових здібностей.

**Вивчаємо математику.** Можна запропонувати дитині викладати камінці послідовно, парами, групами, у певній послідовності тощо» (Тверезовська).

Педагог також може використовувати розмальовані камені в різноманітних лікувальних і розвивальних іграх, дидактичних завданнях, вправах, а саме:

- навчання сортування, групування та послідовності;
- вчити складати пари;
- навчитися рахувати та співвідносити величини з числами;
- вивчення алфавіту, письма та графомоторики;
- розвивати дрібну моторику та координацію рук і очей;
- підтримка сенсорної інтеграції: гра з кам'яними іграшками - це розвиток очей, слуху та дотику;
- навчитися розпізнавати та називати емоції;
- ігри на основі копіювання;
- сенсорні ігри з піском, глиною, водою;
- рольові ігри (будинок і приготування їжі).

Отже, цей вид мистецтва передбачає не лише задоволення від образотворчої діяльності, але й має чимало переваг, зокрема:

- стимулює і підтримує розвиток органів чуття;
- тренує дрібну моторику;
- розвиває креативність;
- є можливістю попрактикуватися у концентрації уваги дитини;
- сприяє розвитку уяви.

## **Стоун-арт у роботі з дорослими**

Арт-терапія, або терапія через мистецтво базується на вираженні емоцій, думок і переживань за допомогою різних художніх форм. Завдяки їй люди можуть краще зрозуміти себе та навколишній світ, що сприяє зціленню та психічній регенерації.

Це метод, який підтримує особистісний розвиток, поліпшує самосвідомість і допомагає впоратися зі складними емоціями.

Згідно із визначенням Британської асоціації арт-терапевтів (ВААТ), арт-терапія – це форма психотерапії, яка завдяки поєднанню образотворчого мистецтва з особистим консультуванням і психотерапією сприяє поліпшенню емоційного, психічного та фізичного благополуччя.

Жодні художні здібності тут не важливі, адже цілющий фактор – це сам процес творення та можливість самовираження – вираження себе і своїх емоцій. Роль арт-терапевта чи педагога полягає не в оцінці естетичної цінності вироблених робіт, а лише в підтримці їх у створенні та побудові стосунків. Звичайно, якщо під час занять виявиться, що у пацієнта є художній талант, це буде додаткова користь, яка підвищить самооцінку і тим самим зміцнить здоров'я.

Визначимо основні функції стоун-терапії. Вона виконує кілька функцій, які можна використовувати в процесі зцілення, зміцнення здоров'я, релаксації, корекції станів:

- *коригувальна*: допомагає відновити душевну рівновагу, зняти фрустрацію та зменшити тривогу; полегшує спілкування, формує позитивне ставлення та підвищує самооцінку;

- *виховна*: збагачує внутрішнє життя – розвиває уяву, дає можливість набути нових навичок, допомагає пізнати себе, свої потреби та почуття;

- *рекреаційна*: зосередженість на творчому процесі дає змогу відволіктися думками від хворіб і негативних емоцій; це також чудовий спосіб, що допомагає розслабитися, приємно і з користю провести вільний час у приємній формі.

Робота за технологією стоун-арт і стоун-терапії має особливий, позитивний вплив на людину, зокрема:

- ✓ впливає на вираження і розуміння емоцій та думок;
- ✓ допомагає дістатися до сфери несвідомого і виявити й зрозуміти внутрішні конфлікти і механізми дії;
- ✓ надає енергії, активізує енергію, поліпшує настрій;
- ✓ допомагає у визначенні потреб;
- ✓ сприяє катарсису;
- ✓ викликає відчуття самореалізації, самореалізації;
- ✓ підвищує самооцінку та формує компетентності;
- ✓ дозволяє переживати, вчитися та пізнавати – отримувати когнітивно-поведінковий досвід;

- ✓ уможлиблює переживання групових процесів;
- ✓ сприяє соціалізації
- ✓ полегшує спілкування, розмову про емоції.

Робота з каменем з дітьми та дорослими має особливо широкий спектр впливу, зокрема, долає особистісні проблеми,

- ✓ занижену самооцінку;
- ✓ накопичення напруженості (гнів, агресія, невдоволення),
- ✓ відсутність здатності розпізнавати власні емоції,
- ✓ відсутність навичок розпізнавання власних потреб,
- ✓ боротьбу з психологічною травмою, отриманою в результаті фізичної;
- ✓ розлади особистості,
- ✓ проблеми з дрібною та великою моторикою,
- ✓ міжособистісні конфлікти,
- ✓ складність у досягненні близькості,
- ✓ відчуття стресу та його наслідки.

## **Висновки**

Отже, технології стоун-арт і стоун-терапії мають особливо широкий спектр дії на усі сфери життя особистості. Вони – продуктивні й результативні як для дітей, так і дорослих. Їхня доступність сприяє можливості широкого застосування і використання як в освіті, так і в інших сферах функціонування людини. Особливо продуктивні вони в інклюзивній освіті. Однак сьогодні вони потребують детальнішого вивчення та пропагування в суспільному житті з огляду на проблеми, які переживає людина: війна, відчуження, міграція, стреси, особистісна криза та невпевненість у завтрашньому дні.

Природовідповідність – один із пріоритетних принципів побудови освітнього простору, а робота з каменем якнайкраще вписується у його цілісну сутність.

## **Література**

Кравченко, С. (2024). Ігри з камінцями. URL: <https://dobro.irc.org.ua/news/00-01-01-21-06-2024/>

Тверезовська, К. Літотерапія та ігри з камінчиками. URL: [https://zemlyaivolya.net/news/litoterapiya ta igri-kaminchikami.html](https://zemlyaivolya.net/news/litoterapiya%20ta%20igri-kaminchikami.html)

# ДОДАТКИ

## МАТЕМАТИЧНІ ІГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ДОПОМОГОЮ КАМЕНІВ

### ***Камінчик до камінчика***

Вам знадобляться: камінці різного розміру та форми. Це можуть бути садові, придбані в одному з садівничих магазинів.

### ***Маленький чи великий?***

Дайте дитині кілька каменів (для початку три-чотири) чітко різних розмірів. Вказуйте на них, кажучи: «Цей камінчик великий, цей маленький», «Цей найбільший, а цей найменший». Розкладіть камені від найбільшого до найменшого, описуючи, що ви робите. Попросіть дитину показати, який камінчик великий, а який маленький. Розкладіть їх за розміром.

### ***Давайте побудуємо вежу***

З трьох-чотирьох плоских каменів, нехай дитина зробить свою вежу. Вона повинна вибрати камінці за розміром, починаючи з найбільшого, інакше вежа впаде – допоможіть їй.

**Увага!** Ваша дитина може мати проблеми з порівнянням розміру, але тепер треба почати їх розрізняти. Ймовірно, вона віддасть перевагу знищити вежу, ніж будувати її, але все одно запам'ятає, що ви їй скажете. І вона скоро ним скористається!

### ***Більше чи менше?***

Згрупуйте камінці у дві групи. У кожному має бути різна кількість камінчиків, різниця має бути чіткою. Попросіть дитину показати, в якій купці їх більше. А потім спробуйте порахувати їх разом. Можливо, вийде.

### ***Довгасті чи круглі?***

Покажіть камінці різної форми і назвіть їх: «Цей круглий, як кулька, а цей довгастий, як автомобіль». Запропонуйте дитині розділити їх на дві купки – одну з круглими камінчиками, а іншу – з довгастими. Це важливий урок сортування за подібністю!

### ***Фігури та форми***

Розкладіть камінці в коло. Назвіть їх і допоможіть дитині створити схожі. Запитайте: «Яке коло більше, моє чи ваше?»

Потім розкладіть трикутники та квадрати. Попросіть дитину зробити два кола, потім два квадрати і скажіть: «У мене є два квадрати. «Стільки ж коліс, як у вас».

### ***Скільки каменів?***

Нехай дитина порахує, скільки ви зібрали. Спробуйте скласти більш складні фігури з камінчиків. Покажіть, що якщо скласти трикутник, а потім додати квадрат, то вийде будинок. Два кола, два прямокутники і – ось машина.

Увага! Спочатку порахуйте до 6. Коли ви побачите, що малюк добре справляється з цим, продовжуйте гру. Але до нічого її не змушуйте!

## **АНІМОВАНІ КАМЕНІ**

### ***Основна мета:***

- ~ Активно та цікаво проводити вільний час;
- ~ Потренуйте свою уяву, розслабтеся та розважайтеся разом;
- ~ Мотивація до різноманітної творчої діяльності;
- ~ Чудовий спосіб зменшити стрес;
- ~ Підвищення рівня самооцінки та креативності;
- ~ Чутливість до багатства навколишнього світу;
- ~ Поліпшення концентрації;
- ~ Розвиток дрібної моторики.

### ***Форма роботи:***

- ~ Індивідуальна та групова.

### ***Матеріали:***

- ~ Фольга для малювання або сірий папір;
- ~ Акрилові фарби;
- ~ Пензлики різної товщини, акрилові фломастери, рухомі очі, великі камені з гладкою поверхнею.

### ***Хід заняття:***

- ~ Пояснення теми та мети заняття;
- ~ Підготовка каменів (мийка, сушка);
- ~ Нанесення малюнка, ескізу олівцем;
- ~ Тема малюнка – велика кількість візерунків -- світ рослин, тварин, птахів, фантастичні форми, мандали, все, що підкаже фантазія;

Розмальовуючи каміння, найкраще починати із нанесення одного кольору, зазвичай найсвітлішого. Потім малюнок наповнюється різними відтінками кольорів, залежно від задуманого мотиву. Непрозорий маркер забезпечує ідеальну обробку деталей на каменях. Після висихання фарб камені можна покрити спеціальним лаком, завдяки якому кольори стануть яскравими та блискучими, а робота набуде набагато більшої довговічності.

## **ВИКОРИСТАННЯ КАМЕНІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ**

### **ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ**

**1. Вправа для визначення свого місця в групі однолітків, або сім'ї.** Попросіть дитину уявити, що камені – це, наприклад, його друзі (члени сім'ї). Дати завдання дитині розкласти камінці, наприклад, на піднос з піском.

Який камінь дитина?

Хто найбільший камінь.

Хто найменший?

Який камінь ближче до дитини, а який найдалше?

Чи дитині щось не подобається в такому розкладі каменів?

Дитина може розфарбовувати камінці, надавати їм «вигляд» і «вираз обличчя».

З цього педагог робить певні висновки про стосунки у сім'ї, її ієрархію, спосіб життя, ставлення один до одного тощо.

**2. Генограма** – ми можемо використовувати камені, щоб дізнатися про сім'ю та сімейні стосунки. Для цього дитині треба дати завдання намалювати на камінцях членів своєї родини, їх настрій, емоції тощо.

**3. Створення амулета.** Маленький камінчик, намальований дитиною, може служити оберегом, «нагадуванням» їй про силу.

**4. Створення талісмана.** Якщо дитині бракує впевненості у собі, то такий талісман дає опору на сильні

почуття і слугує позитивним якорем для людини, наголошуючи на внутрішній силі та вірності її цінностям.

**5. Вправа «Створення історії».** У грі можна використовувати каміння, подібно до кубиків історії. Малюємо на них (або наклеюємо вирізані, наприклад, з газети): предмети, персонажі, тварини, природні явища... Діти аплікують, або розмальовують камінці і створюють власні цікаві, захопливі історії.

**6. «Підкріплюючі» камінці** – можна створити з дитиною кілька каменів, що представляють різні характеристики, здатності людини: терпіння, сила, розуміння себе, довіра до себе, радість, бажання спілкування, впевненість, терплячість. Камені поміщаємо в спеціальний пакет, або коробку. Коли у дитини виникає потреба, вона може вибрати, який камінь супроводжуватиме її цього дня.

**7. Камені «Емоції»** – малюємо на каменях «смайлики», які символізують різні емоції. Поміщаємо їх в ємність.

Варіанти ігор та забав з дитиною:

- розмальовувати камінці «емоційними смайликами», показати їх іншим дітям, щоб ті вгадали, які емоції зображені на камінчику;

- використати «емоційні» камені, щоб визначити, що відчуває дитина в даний момент і в чому причина цього;

- розпізнавати та називати емоції, що виникають у різних ситуаціях. Для цієї гри потрібні фотографії та ілюстрації, що зображують різні соціальні ситуації. Ми обговорюємо з дитиною, що зображено на малюнку, потім дитина вибирає камінці, які, на її думку, відображають емоції, які відчувають герої цих фотографій чи ілюстрацій.

- шкала часу: малюємо лінії на аркуші паперу та позначаємо різні місця та ситуації, які дитина пережила протягом дня, наприклад:

- ✓ 8:00, дім, сніданок з братом,
- ✓ 9:30, садок, вітання з вихователем і дітьми;
- ✓ 11.00, гра і забава на свіжому повітрі тощо.

Потім на поміченому графіку дитина розміщує камені-«емоції», вибрані з пакета / контейнера, на лінію точок – ми говоримо про них, їхню інтенсивність, способи подолання та регулювання емоцій.

**8. Каміння «Для доброго старту»** – вправи для інтеграційної діяльності, для знайомства та соціалізації дітей. На камінцях пишуть слогани, запитання, наприклад: улюблена тварина, ідеальний день, найбільша мрія... Діти відповідають на запитання і задають те саме питання іншій дитині, або кладуть їх у мішок.

## ІГРИ З КАМІНЦЯМИ

На вулиці дітей так і ваблять камені: хочеться потримати, кинути, штовхнути. А ще з ними можна грати в розвивальні ігри.

**1. Пірамідка.** Для цієї гри потрібно підібрати плоскі камінчики різного розміру. Найбільший буде знизу, найменший зверху. Малюк буде активно брати участь як у підготовці до гри, так і в будівництві пірамідки. Можна їх побудувати багато, а потім порівнювати, наприклад, за розміром.

**2. Малюнок з каменів.** У цю гру можна грати дуже довго, фантазувати і подавати ідеї малюкові. Для зовсім маленьких дітей краще спочатку намалювати простий малюнок крейдою на асфальті, наприклад, квітка, грибок, хмаринка, сонечко і т. п. По контуру малюк буде викладати камінчики, а потім милуватися своїм витвором.

**3. Будівництво.** У цю гру люблять грати і хлопчики, і дівчатка. Тут добре б взяти іграшкові машинки, вантажівку і екскаватор, наприклад. Ківш збирає камені і переносить у вантажівку. Вантажівка везе на будівництво. Після перевезення каменів закипає будівництво.

**4. Ходьба змієюю.** Для маленьких дітей викладаємо камінням доріжку з вигинами. Для дітей старшого віку викладаємо камінчики на відстані один від одного. Так малюк буде подорожувати звивистими доріжками і вчитися дотримуватися координації.

**5. Влуч у ціль.** Для цієї гри потрібна стійка ємність, а краще ямка в землі або піску. На невеликій відстані пропонуємо малюкові потрапити в ямку. Можна кидати камінці по черзі з малюком, задати кількість кидків, а потім порахувати, скільки потрапило в ямку.

**6. Сортування.** Ця гра зацікавить дітей до 2-х років. Дітям можна запропонувати формочки різного розміру, щоб малюк

сортуював туди камінці від маленьких до великих або від легких до важких. Активізуємо у дитини мислення, пам'ять і увагу.

**7. Перетворення каменів.** Для цієї гри потрібна фарба, наприклад, гуаш, вода, пензлики і, звичайно, фантазія батьків. Зручно розфарбовувати плоскі камінчики. Малюк із задоволенням буде спостерігати, як камені перетворюються насонечко, бджілку або сову. А також сам із задоволенням буде на них малювати, фантазуючи і розвиваючи мислення.

**8. Кондитер.** У цій грі камені гратимуть роль прикрас для пасок з піску. Малюкові пропонується прикрасити паски камінчиками різного розміру.

**9. Юний дослідник.** Малюк засипає калюжу камінням, спостерігаючи, як вони тонуть. Потім пропонуємо кинути в калюжу паличку або листочок. Звертаємо увагу малюка на те, що важкі предмети тонуть, а легкі залишаються на поверхні.

**10. Кам'яний килимок.** По плоских гладких камінцях можна топати босими ніжками, масажуючи п'ятки.

**11. Вчимо цифри – букви.** Запропонуйте викласти спочатку по шаблону букву, а потім вже просто на піску з камінчиків викласти своє ім'я або якісь числа.

**12. Камінці – матеріал для рахування.** Використовуйте камінці як матеріал для рахування. Складайте з дитиною приклади, перевірку можна зробити, порахувавши відповідну кількість камінчиків. Придумуйте задачі про великі та маленькі, про темні та світлі камінці...

**13. Розвиток уяви, моторики та логіки.** Разом з дитиною назбирайте плоскі камені, обведіть їх контури на аркуші. А тепер спробуйте розкласти камені на їх контури. (Починайте з 3–4 фігур, поступово збільшуючи їхню кількість). Контури каменів можна перетворити на цікаві предмети, домалювавши лапки, очі, зачіску...

Джерело: С. Кравченко, 2024

## Студентські роботи в техніці стоун-арт





## **КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

### **Вступ**

**Д**итинство в житті людини започатковує формування її особистості. Це період, коли своєчасне створення належних умов, правильна організація життєдіяльності дитини стають запорукою її повноцінного розвитку. У цей час малюк набуває перших знань про навколишній світ, налагоджує й удосконалює способи взаємодії з ним, засвоює життєві цінності, формує та розкриває власний образ «Я». Враховуючи важливість означеного етапу для увиразнення емоційних, когнітивних та соціальних здібностей дитини, особливо актуальним видається застосування методів, що сприяють її різнобічному розвитку.

Зокрема казкотерапія має унікальний потенціал для корекційно-розвивального навчання, оскільки уможливорює не лише розкриття інтересів дитини, розвиток її творчого мислення, а й глибше розуміння нею власного внутрішнього світу, усвідомлення і вираження своїх почуттів та емоцій. Казка допомагає малечі повірити у власні сили, долати труднощі і досягати цілей, що, зі свого боку, розвиває внутрішню мотивацію та самоповагу, необхідні для емоційної й соціальної сфер її життя.

Завдяки казкотерапії діти не лише отримують емоційно-чуттєвий досвід, а й урізноманітнюють свій художній та естетичний світ. Вона активізує уяву й фантазію малечі, сприяє вихованню у неї естетичних почуттів, формуванню емоційної сфери, а також збагаченню і активізації дитячого мовлення.

Отже, актуальність використання казкотерапії у педагогічному процесі зумовлена її комплексним впливом на дошкільнят. Вона не лише підтримує емоційне благополуччя та

розвиток соціальних і комунікативних навичок, а й стимулює їхнє творче самовираження. В умовах швидкого розвитку технологій і мінливого соціального контексту ефективність казкотерапії для адаптації дітей до сучасних умов і забезпечення їх повноцінного розвитку стає все більш очевидною, адже дає змогу малечі виробляти необхідні навички для успішної інтеграції в сучасне суспільство.

### **Сутнісні характеристики понять «казка», «терапія», «казкотерапія» у психолого-педагогічній літературі**

Як підтверджує практика, сьогодні спостерігається неабиякий інтерес до теоретичних досліджень та практичного використання казкотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку. Вважаємо за доцільне насамперед проаналізувати сутнісні характеристики понять «казка», «терапія», «казкотерапія» у психолого-педагогічній літературі.

Так, автори Нового тлумачного словника української мови В. Яременко та О. Сліпушко наголошують, що казкові події не відповідають дійсності та є вигадкою, байкою. На думку укладачів, сьогодні дискусійними та недостатньо обґрунтованими все ще вважаються її походження і символіка, виникнення і змалювання казкових образів, а також використання тих мовленнєвих засобів, які, власне, і становлять експресивне тло мови казки (Новий тлумачний словник української мови, 1999, с. 207).

Дослідники Л. Кіліченко, П. Лещенко та І. Проценко визначають **казку** як «...епічний твір народної словесності, у якому відображені різночасові вірування, погляди та уявлення народу у формі структурованої, хронологічно послідовної сюжетної оповіді, яка має чітку композиційну будову, яскраво виражену колізію» (Кіліченко, Лещенко & Проценко, 1979, с. 29 – 30). Зі свого боку, С. Якименко пропонує своє тлумачення **казки** – це «...колективно створені, колективно збережені народом усні художні епічні оповідання в прозі з таким морально-етичним, соціально-побутовим змістом, який за своєю суттю потребує повного або часткового використання

засобів неправдоподібного зображення дійсності і тому вдається до фантастичної вигадки, різні і традиційні форми якої, не повторюючись більш ні в якому іншому жанрі фольклору, склалися протягом віків у тісному зв'язку з усім укладом народного життя, мали первісний зв'язок із міфологією» (Якименко, 1999, с. 20).

Особливістю казок фахівці визначають їхню простоту, легке прочитання і запам'ятовування, а також збереження усього розмаїтого багатства народної мови. На думку дослідників, казки характеризуються «...національною специфікою й колоритом, відображають спосіб життя народу, його працю і побут, природні умови, а також індивідуальні риси виконавця-оповідача (казкаря)» (Літературознавчий словник-довідник, 2007, с. 321).

Не менш важливою особливістю казок постає традиційність їхньої структури і своєрідність композиційних елементів, казкових формул, зокрема зачину й кінцівки, які виокремлюють «кордони казкового світу», спрямовують читача (слухача) у його віртуальні простори. Основна функція зачину й кінцівки як специфічного часового обрамлення казки полягає у заданні параметрів буття, простору, часу і приналежності, локації персонажів казкового тексту (зачин) та виведенні слухача і світу персонажів (кінцівка) (Паласевич, 2024, с. 69).

Як акцентує дослідниця Л. Чернишова, «...художня цінність казкового тексту визначається насамперед конкретністю й образністю у змалюванні героїв казки та її подій, органічним зв'язком між зовнішнім виглядом та поведінкою казкових персонажів. Мова казки завдяки наявності влучних епітетів, порівнянь, метафор, слів-повторів сприяє активізації і збагаченню мовлення дошкільнят» (Чернишова, 2012, с. 31).

Так, у Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» наголошується на важливості формування у дітей уміння розуміти і сприймати виразні **засоби казок**: афористичність мовлення, фантастичні перетворення, чарівні предмети, повтори, вставні пісеньки, зачини, кінцівки; відтворити напам'ять кілька зачинів,

кінцівок, самостійно використовувати і змінювати їх упродовж розповідання казок; упізнавати казку за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту; аналізувати їх структуру; відповідати за змістом казки на запитання вихователя, оцінювати поведінку та вчинки героїв, зіставляти із власними вчинками; розрізняти і впізнавати за жанрами казку; співвідносити казковість та реальність у сюжетах казки («Українське дошкілля», 2017, с. 215–216).

Очевидно, що підґрунтям системи виховання дітей дошкільного віку залишається українська етнопедагогіка, в якій казка завжди була важливим засобом формування ціннісних орієнтирів малюків, їхніх морально-етичних еталонів, особистісних якостей. Як слушно зауважують дослідники, у казці відображено виховний досвід поколінь, адже вона завжди виконувала важливу функцію у народній педагогіці, створюючи відповідні умови для творчої самореалізації маленької особистості, постаючи тим виховним прийомом, завдяки якому дитина могла у власній уяві «пережити» казкові ситуації, у які потрапляють казкові герої, і зробити самостійні оцінні судження стосовно доцільності їхньої поведінки та дій.

Видатні педагоги рекомендували широко застосовувати досвід народної педагогіки з використання казки у гармонійному вихованні дітей, пробудження у них найкращих душевних прагнень. Скажімо, В. Сухомлинський зазначав із цього приводу: «Я не уявляю навчання у школі не тільки без слухання, а й без створення казки ... адже це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови» (Сухомлинський, 1988, с. 164). Казка пронизує усі сфери життєдіяльності дитини, сприяє розвитку її мислення, уяви й фантазії, вихованню у неї естетичних почуттів, формуванню емоційної сфери, а також збагаченню й активізації дитячого мовлення.

Для розв'язання численних освітньо-виховних завдань відомий педагог використовував різноманітні методи та прийоми роботи з казками: читання та слухання казок на лоні природи; навчання дітей складати описи, добирати образні вислови, теми для своїх казок серед дивинок, які приготувала

чарівниця-природа; виготовлення дітьми казкових героїв із пластиліну, паперу, тканини тощо; дописування і створення вихованцями власних казок; групове вигадування казки; інсценування самотійно складених дітьми казок із використанням ляльок, які вони самі в (Сухомлинський, 1988).

Як слушно зауважує С. Русова, казка «...розширює життєвий і художній досвід дитини, сприяє формуванню у неї основ естетичного смаку, розвитку творчих здібностей. Читаючи казку, діти творять свій особистий світ, де перемагає добро, правда та справедливість – ті моральні постулати, які згодом стануть основою їхнього дорослого життя» (Русова, 1996, с. 203).

Розуміння важливого виховного значення казки у розвитку особистості дитини уможливило введення до наукового обігу поняття «казкотерапія». Застосування останнього в педагогічній діяльності викликає логічне питання стосовно компоненти «терапія»: 1) «Чи має вихователь достатній рівень кваліфікації для проведення терапевтичної роботи?»; 2) «Чи не обмежує це поняття зміст і функціональне наповнення казкотерапії?» (адже в її контексті фахівець може здійснювати діагностику особливостей розвитку дитини, корекцію негативних проявів її поведінки тощо).

**Казкотерапія** передбачає специфічний підхід фахівця (педагога та психолога), котрий використовує казку як ефективний засіб для розвитку особистості дитини, її емоційного, соціального та когнітивного становлення. Звичайно, казку не обов'язково вважати терапевтичним процесом у медичному сенсі, а радше методом психологічної підтримки і розвитку через її розповідання, аналіз та створення.

Аналізуючи поняття «**терапія**» у психолого-педагогічній практиці, дослідники (Н. Нікітіна, Г. Локарева, О. Філь) насамперед трактують його як «піклування» про особистість, «догляд», «допомогу» в чомусь. Науковці зауважують, що, як і для будь-якого виду терапії, для терапії казкою першочерговим завданням видається допомога в особистісному розвитку дитини, розкритті її пізнавальних та творчих здібностей, формуванні життєвих цінностей, позитивних соціальних та

емоційних навичок, а також в ефективному налагодженні й удосконаленні способів взаємодії з довкіллям, у гармонійному входженні дошкільняти в нього тощо (Нікітіна, 2024, с. 29; Локарева & Філь, 2016, с. 62).

На думку дослідниці Н. Лісневської, казкотерапію як один із найефективніших видів терапії можуть «...використовувати як психологи і педагоги, так і лікарі, оскільки кожен з них може знайти в казці те, що допоможе у реалізації їх професійного завдання» (Лісневська, 2023, с. 267). Як бачимо, авторка підкреслює гнучкість казкотерапії, універсальність її застосування у різних професійних контекстах (психологія, педагогіка, медицина). Казка стає таким ресурсом, що здатен впливати на різні аспекти розвитку дитини: емоційний, когнітивний, моральний, соціальний. Кожен фахівець, який працює з дітьми, знайде в ній необхідні «інструменти» для розв'язання конкретних завдань – чи то зниження тривожності, чи то підтримка в розвитку особистості, чи то сприяння її соціалізації.

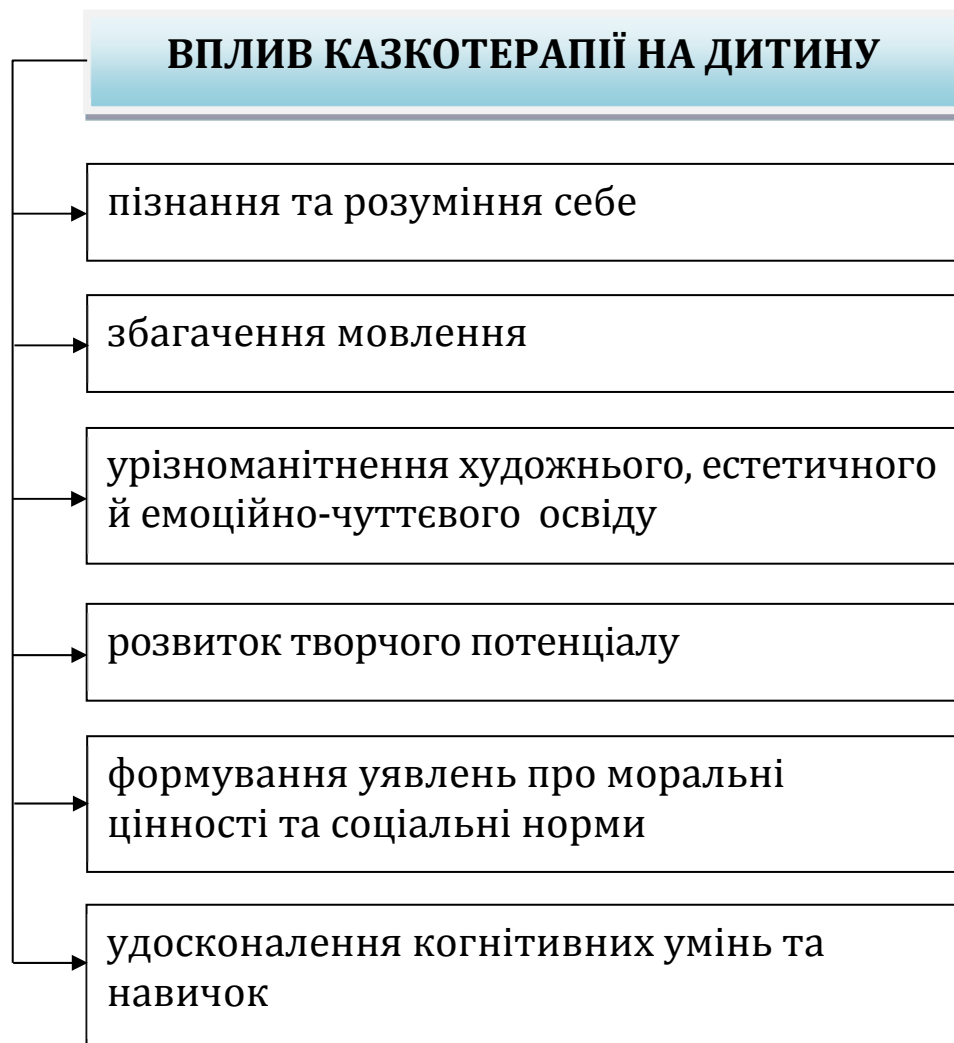
Застосування казкотерапії в перелічених сферах уможливорює створення безпечного простору для дитини, в якому вона може відверто виражати свої емоції, переживання і водночас формувати нові навички. Піклування про особистість стає головним пріоритетом, що увиразнює ефективність казкотерапії у роботі з дітьми.

У термінологічному словнику-довіднику із соціальної реабілітації Л. Потапук зазначає, що **казкотерапія** є «...нестандартним, але дуже ефективним способом терапії, який ґрунтується на зв'язку між вигаданим світом казки та реальним життям. Оскільки для дитини казка є справжнім світом, педагоги та психологи часто використовують казкові сюжети, щоб увести ситуації, образи та поведінку персонажів, які допомагають формувати в дитині важливі якості» (Термінологічний словник-довідник..., 2024, с. 41).

Аналогічним видається тлумачення сутності **казкотерапії** науковцями І. Данилюком та Н. Буркало як засобу «...використання метафори для створення зв'язків між казковими подіями і поведінкою у реальному житті, а також ... перенесення казкових смислів до реальності» (Данилюк &

Буркало, 2021, с. 90). Завдяки казкотерапії у дошкільнят «...відбувається усвідомлення власної внутрішньої сутності, неповторності й гармонії між собою та світом, інтеграція особистості, розширення її свідомості та вдосконалення міжособистісної взаємодії» (Калька & Ковальчук, 2020, с. 30).

Дослідники М.Замелюк, Н.Лісневська, Л.Магдисюк, З.Мацюк, Р.Федоренко, М.Фенко та ін. виокремили основні аспекти наукового обґрунтування важливості казкотерапії (рис. 1):



**Рис. 1. Можливості казкотерапії у розвитку дошкільника**

**• Казкотерапія дає дітям змогу через казкові образи й ситуації віднайти зв'язок між своїми почуттями та поведінкою, тобто краще зрозуміти самих себе. За**

допомогою казок діти можуть краще виражати власні внутрішні приховані емоції, усвідомлювати та пояснювати їх. Крім того, казкотерапія уможливлює зниження рівня дитячих стресу і тривоги, оскільки пропонує альтернативні способи врегулювання казковими героями конфліктів, подолання ними труднощів та пошуку виходу зі складних ситуацій.

• **Казкотерапія сприяє збагаченню мовлення дітей, його активізації, урізноманітненню їхнього художнього, естетичного й емоційно-чуттєвого досвіду.** Розповідаючи казки, бесідуючи за їхнім змістом, переказуючи їх, самостійно складаючи казки, придумуючи нові епізоди, діти використовують розмаїття тропів, метафоричних виразів, фразеологізмів, народних образних висловів, якими рясніють казки. Усе це, зі свого боку, збагачує дитячий словниковий запас емоційно-експресивною лексикою, що сприяє формуванню у дошкільнят уміння яскраво й вичерпно відтворювати змальований образ, насолоджуватися його естетичною красою. Вихованці залюбки драматизують сюжети казок, тим самим набуваючи навичок ведення діалогу, монологу, розвиваючи свої мовленнєві творчі здібності (Паласевич, 2024).

• **Казкотерапія активізує розвиток творчого потенціалу, уяви й фантазії дітей.** Фантастичні елементи в казках дають можливість «виходити за межі реальності» та створювати нові захопливі світи. Завдяки казкам дошкільнята можуть уявляти себе героями, вигадувати нових персонажів, шукати оригінальні способи розв'язання численних проблем, що стимулює їхні креативність та інтелектуальні здібності.

Казкотерапія допомагає дітям розширювати межі реальності, адже в казках немає жодних обмежень, що надає дітям відчуття свободи у творчому процесі. Вони можуть створювати нові цікаві історії, поставати виконавцями різних ролей, експериментувати з емоціями, що позитивно впливає на їхній психологічний розвиток та здатність адаптуватися до різних життєвих ситуацій.

• **Казка є важливим засобом увиразнення дитячих уявлень про моральні цінності та соціальні норми.** Діти зазвичай дуже емоційно відгукуються на різноманітні казкові події, аналізують учинки й поведінку героїв твору, виражаючи

власне ставлення до них, вчаться розрізняти добро і зло, оцінювати наслідки своїх учинків, а також усвідомлювати важливість таких якостей, як чесність, товариськість, співчуття, емпатія, взаємоповага та відповідальність.

Обговорення вчинків казкових героїв уможливлює виявлення й розуміння дитиною власних цінностей, проектування нею способів взаємодії з іншими людьми. Зокрема, дошкільнята вчаться, як правильно долати конфлікти і труднощі, а також реалізувати позитивні соціальні стосунки.

• **Казкотерапія ефективно впливає на вироблення когнітивних навичок у дітей дошкільного віку.** Казки часто містять складні, але зрозумілі категорії, що допомагають дітям формувати поняття про час, простір, причиново-наслідкові зв'язки та емоційні реакції.

Коли дитина, слухаючи або розповідаючи казку, активно уявляє образи героїв, місць і подій, це сприяє розвитку її здатності до творчого мислення. Водночас казки навчають дітей аналізувати ситуації, порівнювати різні варіанти розвитку подій і знаходити правильні рішення. Зі свого боку, це активізує критичне мислення та розуміння складних зв'язків між елементами історії.

У казках часто діють персонажі, які демонструють наполегливість, мужність та здатність до самоконтролю. На їхніх прикладах дошкільнята вчаться долати труднощі та досягати намічених цілей, що є важливою складовою когнітивного розвитку (Лісневська, 2023, с. 268–269).

Зауважимо, що упродовж свого становлення казкотерапія здолала кілька взаємопов'язаних етапів (рис. 2).

Так, перший із них – усна народна творчість – передбачала початкове застосування казок у соціальних і культурних контекстах. Казка мала терапевтичний ефект, викладаючи важливі моральні уроки, зображуючи архетипи і конфлікти, що могли допомогти слухачеві або читачеві зрозуміти і здолати власні проблеми. Завдяки цьому казки сприймалися як своєрідні «інструменти» для передачі необхідних життєвого досвіду та загальнолюдських моральних настанов.

На другому етапі казкотерапії, що включав збирання та дослідження казок, відстежуємо перші спроби систематизувати

і класифікувати їх для подальшого використання у психолого-педагогічній практиці. Третій етап розвитку казкотерапії передбачав застосування казки як певної техніки, інструмента психодіагностики, корекції і становлення особистості, зокрема через аналіз поведінки героїв казок, а також через естетичне сприйняття потужного впливу виражальних казкових засобів (метафор, символів тощо). Четвертий етап розглядуваного процесу – інтерактивний – пов'язаний із реалізацією т. зв. комплексної казкотерапії (лікувального впливу особливого казкового середовища, в якому особистість може віднайти потенційні можливості для розвитку) як доцільної виховної системи, котра уможлиблює глибшу рефлексію та інтеграцію знань про себе та навколишній світ через взаємодію з казковими елементами (Локарева & Філь, 2016, с. 63).



***Рис. 2. Еволюція казкотерапії у роботі з дітьми***

Зауважимо, що у сучасних дослідженнях відмінність між використанням казки у психолого-педагогічній роботі та власне казкотерапією відстежується досить нечітко. Це, ймовірно, залежить від конкретних педагогічних цілей і завдань. Використання казки у роботі з дошкільнятами задля активізації їхніх розвитку, виховання й навчання підкріплене багатовіковим досвідом народної педагогіки. Фахівці виокремлюють низку основних завдань казкотерапії:

- 1) корекція моделей поведінки;
- 2) профілактика виникнення негативних явищ;
- 3) мобілізація внутрішніх ресурсів особистості для подолання стресу, тривоги, страхів, депресії, для розвитку належних самооцінки і впевненості в собі.

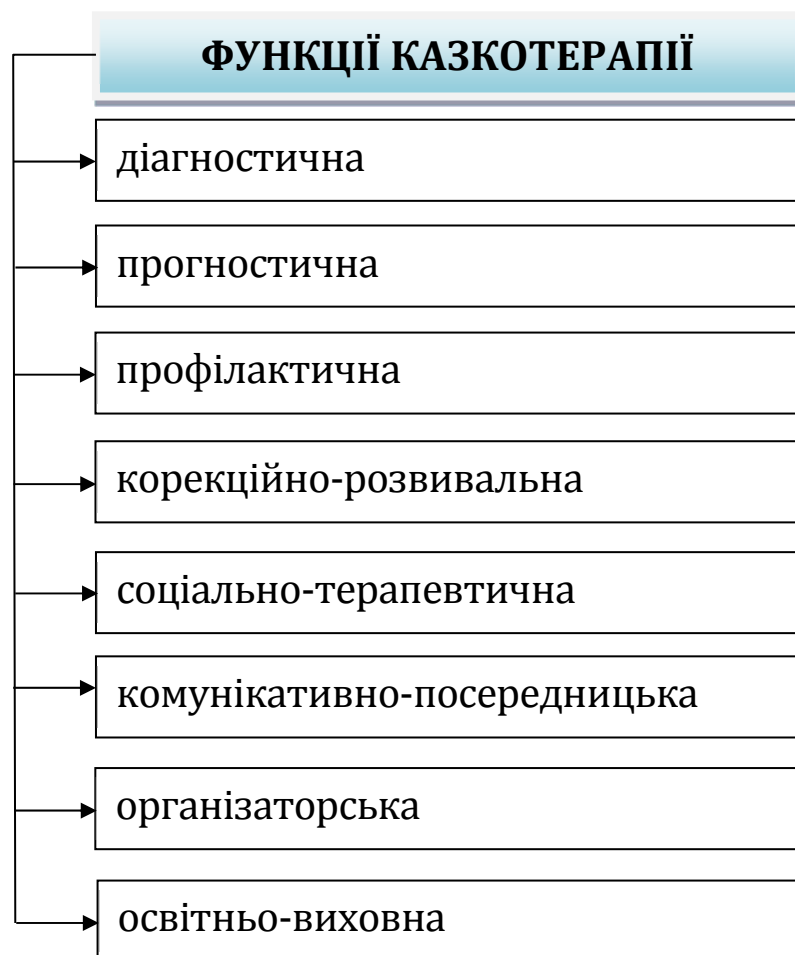
Казка в казкотерапії постає т. зв. «метафоричним інструментом» для самопізнання, надаючи особистості можливість через казкові образи глибше зрозуміти власні переживання, внутрішні конфлікти та знайти шляхи їх урегулювання. Звісно, під час використання казкотерапії одночасно реалізуються не менш важливі завдання розвитку, виховання та навчання особистості, котрі, проте, не вважаються першочерговими.

Ефективність використання казкотерапії зумовлена значущістю виконуваних нею функцій (діагностичної, прогностичної, профілактичної, корекційно-розвивальної, соціально-терапевтичної, комунікативно-посередницької, організаторської та освітньо-виховної) (рис. 3) (Локарева & Філь, 2016, с. 73–77; Руденко, 2023, с. 263–264).

Так, зміст першої з перелічених функцій – **діагностичної** – включає специфічну практичну діяльність педагога стосовно дослідження, аналізу індивідуальних особливостей розвитку дитини, опрацювання отриманих результатів, що уможливорює виокремлення чинників позитивного або негативного впливу на особистість та увиразнення особливих проявів її поведінки чи досягнень (Паласевич, 2022, с. 258).

Із метою отримання достовірної інформації про особливості світобачення дитини, її взаємодію з довкіллям та розуміння власного «Я» у ньому вихователів доцільно застосовувати проєктивні методи діагностики. Вони, зі свого

боку, дають змогу виявити, як діти реагують на певні ситуації; як взаємодіють з однолітками, дорослими; які ставлять перед собою цілі та чи вміють їх правильно досягати; чи вміють долати конфлікти і ситуації тощо. Інформація, отримана шляхом казкотерапевтичної діагностики, надає вихователеві не лише підстави для визначення проблем, із якими потрібно працювати, а й для задіяння ресурсного потенціалу дитини, необхідного для їх розв'язання. Окрім того, проєктивне тестування за допомогою казкотерапії сприяє створенню належної атмосфери для розвитку творчих здібностей дитини, її уяви, фантазії, мовленнєво-творчої діяльності. Результати, отримані упродовж проєктивної казкотерапевтичної діагностики, видаються важливим засобом не тільки розвитку дитини, а й терапевтичного впливу на її особистість.



**Рис. 3. Функції казкотерапії**

Оскільки діагностування пріоритетно пов'язане із **прогнозуванням та профілактикою**, воно дає змогу вихователеві передбачити виникнення проблемної ситуації та вчасно запобігти або її виникненню, або негативному перебігу, забезпечивши оптимальні умови для особистісного розвитку й активізації суб'єктних проявів, здібностей та можливостей кожної дитини. Інакше кажучи, у разі виникнення проблемної ситуації, казкотерапія використовується з корекційною метою.

Метою **корекційно-розвивальної функції** казкотерапії фахівці вважають унесення «конструктивних змін до соціуму і систему життєзабезпечення людини» (Соціальна робота в Україні, 2004, с.223) шляхом створення відповідного терапевтичного середовища, яке сприяло б особистісному розвитку дитини, формуванню її умінь протистояти негативним впливам. Таке середовище реалізується завдяки **соціально-терапевтичній функції** казкотерапії, що передбачає активний вплив вихователя на когнітивну, поведінкову й емоційну сфери особистості, допомогу останній у зміні свого ставлення до наявних проблем і оточення її перебування (Соціальна робота в Україні, 2004, с.225). Зауважимо, що, використовуючи психотерапевтичні казки, вихователь також передає дітям важливу інформацію про довкілля та особливості налагодження позитивних міжособистісних взаємин, забезпечує підтримку в певних життєвих ситуаціях, активізує поступове набуття ними життєвого досвіду.

Невідємним аспектом професійної діяльності вихователя є його комунікація з дітьми, упродовж становлення якої казку доцільно застосовувати у ролі своєрідного посередника. А отже, **комунікативно-посередницька функція** казкотерапії передбачає сприйняття і розуміння особливостей дитини, створення атмосфери позитивної взаємодії у системах «вихователь – дитина», «дитина – однолітки». Окрім того, простір казки уможливорює метафоричне вираження дитиною своїх почуттів та переживань (Бех, 2003, с. 64–65).

**Організаторська функція** у контексті використання вихователем казкотерапії реалізується шляхом впливу на зміст дозвілля дітей (застосування різноманітних

казкотерапевтичних технологій як своєрідного «фону» дозвіллевої діяльності), допомоги під час адаптації до нових умов тощо. Усе це має забезпечити гармонійний розвиток дитини, вираження й реалізацію її потенційних можливостей.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що з'ясування сутності понять «казка», «терапія» й «казкотерапія» уможливило теоретичне обґрунтування використання казкотерапії у роботі з дошкільнятами. Казкотерапія застосовується сьогодні з метою діагностики, прогнозування та профілактики, корекції та активізації особистісного розвитку, терапевтичного впливу на дитину; поліпшення ефективності її комунікації, навчання та виховання. Акцентуємо, що специфіка аналізованого методу полягає у його багатоваріативній функціональності, доцільності практичного використання у роботі з різними категоріями дітей. І насамкінець ще раз увиразнимо переваги казкотерапії – це безпосередній вплив на дитячі емоції й почуття, здатність змінювати поведінку дошкільнят, актуалізувати приховані ресурсні можливості у різних життєвих ситуаціях.

### **Класифікація казок, що використовуються у роботі з дітьми дошкільного віку**

Використання казкотерапії передбачає роботу вихователя з розмаїттям казок, метафорична основа яких зумовлює розуміння їхнього впливу на особистість дитини. Науковцями виокремлено три основні групи казок, що їх доцільно застосовувати в умовах ЗДО:

- **народні** (про тварин, соціально-побутові, чарівні);
- **літературні** (оригінальні, на основі народних казок);
- **авторські:** створені спеціалістами (дидактичні, психотерапевтичні, психокорекційні, медитативні) та клієнтські (залежно від проблематики) (Локарева & Філь, 2016, с. 69).

Стисло охарактеризуємо основні з них.

**Казки про тварин** генетично найдавніші; головні їх персонажі – звірі, що символізують певні якості людини або її поведінки: заєць відображає боязкість, лисиця – хитрість, вовк – агресивність чи жорстокість, а ведмідь – недбалість чи

грубість, вайлуватість, культ сили (Словник-довідник літературознавчих термінів, 2016, с.61). Тобто тварини в казках постають метафоричними втіленнями людських властивостей і поведінки, що дає дітям змогу через прості та зрозумілі образи усвідомлювати важливі соціальні та моральні концепти.

Одним із поширених різновидів казок про тварин є **кумулятивні** («Колобок», «Рукавичка», «Ріпка», «Курочка Ряба» тощо), особливість яких полягає у своєрідному багаторазовому повторенні певних дій, які з часом набувають нового змісту. Це повторення допомагає дітям не тільки краще запам'ятовувати текст, а й глибше осмислити зміст казки та важливі моральні уроки.

Повторювані ситуації в кумулятивних казках уможливлють глибше занурення дітей в емоційний світ персонажів і розуміння впливу емоцій на поведінку героїв. Наприклад, у казці «Колобок» кожен персонаж – лисиця, ведмідь, заєць – увиразнює різноманітні емоційні стани, що сприяє глибшому пізнанню та усвідомленню дитиною власних почуттів (страху, радості, суму чи обурення тощо). Спостерігаючи за тим, як персонажі казки взаємодіють, долають труднощі, діти вчаться цінувати такі риси, як чесність, доброта, щедрість, товариськість, рішучість, цілеспрямованість, відповідальність та вміння долати життєві перешкоди.

**Соціально-побутові казки** менш поширені, ніж казки про тварин, і більш пізнього походження. У них змальовано побутове життя людей, їхні соціальні взаємодії, проблеми та конфлікти. Такі казки розкривають моральні аспекти життя персонажів, висвітлюють переваги й недоліки різних учинків, осуджують зло та нечесність, водночас пропагуючи загальновизнані гуманні цінності, які сприяють формуванню моделей позитивної моральної поведінки дитини в реальному житті.

Найчастіше використовуються у казкотерапії **чарівні казки**, які описують внутрішні механізми особистісного зростання і розвитку через відповідні символи, метафори й фантастичні образи. У таких казках зазвичай ідеться про подорожі героїв, їхню боротьбу із внутрішніми та зовнішніми труднощами, зустрічі з магічними істотами, подолання

випробувань (усе це алегорично відображає процеси становлення особистості та пошуку нею власного «Я»).

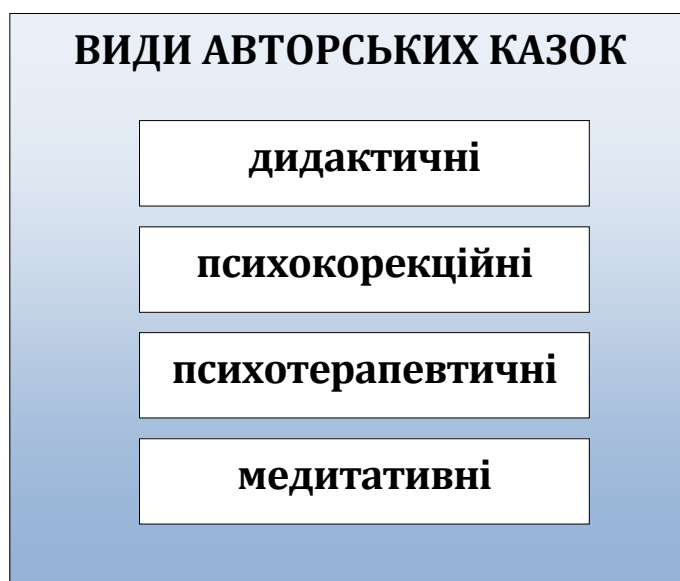
Зауважимо, що магічні елементи в чарівних казках надають вихователю унікальну можливість ефективно працювати з дитячими емоціями, страхами та бажаннями у т. зв. специфічному казковому метафоричному світі, де дитині легше виразити внутрішні переживання. Через казкові ситуації вихованець сприймає свої проблеми під іншим кутом зору, оглядає їх із нової перспективи. Наприклад, казковий персонаж, який страждає через страх чи невпевненість, долає свої труднощі, набуває сили чи отримує допомогу від магічних істот. Такий досвід може спонукати дитину до усвідомлення своєї здатності впоратися із власними проблемами, знайти шляхи їх урегулювання або виявити внутрішні ресурси для розв'язання проблем у реальному житті.

**Літературні казки** мають більш образний і емоційний характер порівняно з народними. У літературних казках автор часто використовує метафори, символи, мовленнєво-виражальні засоби для передачі глибших ідей, моральних чи філософських роздумів. Ці твори можуть мати складніші сюжети та персонажів, що відображають авторське бачення світу, інколи порушуючи стереотипи, збагачуючи традиційні казкові теми й мотиви новими сенсами. Дослідниці Г. Локарева та О. Філь поділяють літературні казки на дві групи: оригінальні та створені на основі народних казок. До першої належать витвори індивідуальної фантазії автора і ті, що написані на основі сюжетів народних казок. До іншої групи (авторських казок) науковці залічують ті, що створені спеціалістами (психологами, педагогами, терапевтами) та самими дітьми (Локарева & Філь, 2016, с. 70).

Серед авторських казок дослідники (М. Замелюк, Н. Клименко, Г. Локарева, Л. Магдисюк, Р. Федоренко, О. Філь та ін.) виокремлюють дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні та медитативні різновиди (рис. 4). Охарактеризуємо їх детальніше.

Так, **дидактичні казки** зазвичай розробляються педагогами для цікавого подання інформації та формування позитивного ставлення до процесу навчання. У таких творах абстрактні символи (букви, цифри, математичні знаки)

здебільшого персоніфікуються, що уможлиблює створення особливого казкового світу, в якому вони живуть і взаємодіють (Локарева & Філь, 2016, с. 70).



***Рис. 4. Різновиди авторських творів в казкотерапії***

Проілюструємо згадану особливість фрагментом казки про звуки.

«В одному паперовому замку мешкали брати-звуки. Так-так, ті самі, що чують наші вушка. Жили в мирі-злагоді, аж поки один із них нахабно не заявив: «Я найпотрібніший, отже, я старший!». Що тут зчинилося! Звуки такий галас здійняли! Кожен почав вихвалитися.

– Я найкругліший і мене легко вимовляти, – промовив звук ...[о].

– Ні, я! Хоч мене і важче вимовляти, але я ширший, – заперечався [ж].

– Ой-ой, широкий! А я вмію гудіти, та й ще дуже голосно, – сказав звук [у].

Вони так голосно сперечалися, що розбудили Мудру Фею. Зібрала Фея крикливих і голосистих. Чи здогадалися ви, які це звуки?»... (Паласевич, 2016, с. 78–79).

Цікавою видається у згаданому контексті система ознайомлення дітей з буквами за І. Карабаєвою. Із метою розвитку творчої уяви й образного мислення дошкільнят

психологиня пропонує вправи на домальовування, методи «оживлення» букв, доопрацювання образів, створення історій (казок). Такі заняття тривалістю до 30 хв. проводяться в ігровій формі з невеличкою групою дітей (3 – 5 осіб) один раз на тиждень. Кожне заняття – сюжетне і пов'язане з пригодами чи подорожами букви, що вивчається. Його структура включає такі основні етапи: ознайомлення з віршем чи казкою про букву та його (її) розучування; малювання малюнка до вірша (казки); придумування пісні про букву; ознайомлення з буквою, її «оживлення», вигадування назв, історій, казок про букву; домальовування, створення сюжетного малюнка (Карабаєва, Яценко & Пасічник, 2011).

Метою **психокорекційних казок** є т. зв. «м'який» вплив на поведінку дитини. Вони метафорично демонструють шляхи розв'язання певних проблем через образи схожих за віком та характером персонажів, які успішно долають труднощі. Такі казки фокусують увагу на поведінкових аспектах особистості, ненав'язливо вводять моделі правильних реакцій, дають змогу правильно оцінити ситуацію чи проблему, що, зі свого боку, сприяє емоційному розвитку й адекватному реагуванню в реальних життєвих ситуаціях (Магдисюк, Федоренко & Замелюк, 2024, с. 85).

Так, психокорекційні казки, призначені для корекції таких негативних поведінкових проявів, як **жадібність** («Лисичка, Ведмедик і дарунок»), **неохайність, лінощі** («Лінивий Їжачок і його лінивий дім»), **примхливість** («Дівчинка і її примхливі бажання»), **вередливість** («Про сонну Мишку і вередливу Пилинку», «Як Наталочка вередувати перестала»), **агресивність** («Маленький Дракон, який не вмів стримувати свій вогонь»), **несамостійність** («Лисеня та його маленька проблема»), допомагають дітям усвідомити важливість доброти, порядку, вдячності та поміркованості в поведінці.

**Психотерапевтичні казки**, які зазвичай передбачають з'ясування сенсу буття, безпосередньо звернені до душевного, внутрішнього світу дитини. Особливістю таких творів є їхня, так би мовити, «незавершеність»: вони не дають готових відповідей, а, навпаки, спонукають слухача до певних роздумів,

тим самим стимулюючи процеси саморозвитку і самовиховання.

Очевидно, що кожна така тематична казка, увиразнюючи свою глибинну суть, навчає дитину, як правильно діяти в конкретній ситуації, уберегтися від небезпеки, управляти різними емоціями, знаходити внутрішні спокій і впевненість. Крім того, казка допомагає малечі повірити у власні сили, уможлиблює подолання труднощів і досягнення цілей, а також сприяє розвитку внутрішньої мотивації та самоповаги, необхідних для подальшого емоційного і соціального розвитку.

У казках висвітлюються різні проблеми, з якими можуть стикатися діти, зокрема:

**• Стрес, тривога, страхи та невпевненість**

– Казка «Хлопчик і Світлячок»

*Проблема:* страх темряви.

Хлопчик боїться темряви, але вночі зустрічає Світлячка, який освітлює його шлях і переконує, що темрява не така страшна. Разом вони знаходять красиві й цікаві речі, які можна побачити лише вночі.

*Висновок:* казка дає змогу дитині подолати страх перед темрявою, підтверджуючи її загадковість, привабливість і таємничість, увиразнює її чарівність, навчає зберігати спокій і впевненість. Світлячок стає символом того, як маленькі, але надійні джерела світла можуть допомогти подолати страхи.

– Казка «Маленька Пташка та сильний Вітер»

*Проблема:* тррах перед несприятливими умовами і складними ситуаціями.

Пташка боїться сильного вітру і сумнівається у своїй здатності літати. Вона думає, що вітер може бути перешкодою для її польоту, але Мудра Сова вчить її використовувати силу вітру на свою користь.

*Висновок:* ця казка мотивує не боятися перешкод, не уникати складних ситуацій, а використовувати їх для свого розвитку; наголошує на важливості адаптації та внутрішньої сили.

– Казка «Кольоровий Камінь і тривожні думки»

*Проблема:* тривожність та надмірні переживання.

Лисичка переживає через свої постійні тривожні думки. Вона знаходить кольоровий камінь, який дає їй змогу зосередитися на чомусь позитивному і заспокоїтися.

*Висновок:* казка доводить, як важливо знаходити техніки або інструменти, які допомагають подолати тривогу, а також відволікатися від негативних думок і шукати способи заспокоїтися, щоб зберегти спокій і ясність думок.

**• Прийняття себе та інших**

– Казка «Чарівна Квітка, яка навчилася приймати себе»

*Проблема:* невпевненість у собі, бажання не відрізнитися серед загалу.

У лісі жила чарівна Квітка, яка відчувала, що вона не така, як усі інші квіти, оскільки мала відмінні від сусідів колір і форму і через це соромилася своїх відмінностей. Квітка хотіла бути такою ж, як інші квіти, щоб не виділятися. Але з часом вона зрозуміла, що саме її унікальність робить її особливою. Кожна рослина в лісі має своє призначення, а розмаїття квітів робить ліс особливо красивим.

*Висновок:* казка вчить приймати свою унікальність і цінувати те, що відрізняє нас від інших. Важливо зрозуміти, що не треба намагатися у всьому наслідувати когось, бо саме в умінні завжди залишатися собою і полягає справжня внутрішня краса.

**• Пошук внутрішньої гармонії та спокою**

– Казка «Мудрий ліс і Маленька Сова»

*Проблема:* т ривога та хаос у внутрішньому світі, пошук гармонії.

Маленька Сова завжди хвилювалася й непокоїлася в будь-якій ситуації. Вона не могла вгамуватися і постійно тривожилася щодо майбутнього. Якось Сова вирушила до старого мудрого дерева, яке росло в лісовій гущавині. Дерево навчило птаху слухати себе, зупинятися і розуміти, що не кожному проблему можна негайно розв'язувати. Сові потрібно було віднайти внутрішній спокій, щоб правильно реагувати на різноманітні зовнішні ситуації.

*Висновок:* казка вчить важливості внутрішнього спокою та гармонії, вмінню прислухатися до себе і знаходити час для

роздумів і відпочинку, щоб зберігати баланс у складних життєвих ситуаціях.

**• Підвищення самооцінки, віра у власні сили**

– Казка «Маленька Черепашка і велика подорож»

Проблема сумнівів у своїх можливостях через порівняння з іншими.

Маленька Черепашка мріяла подорожувати по світу, але всі висміювали її повільність. Вона таки вирушила в мандри і, попри свою неквапливість, досягла великої мети – опинилася на острові, до якого жодна інша швидка тварина не змогла добратися через труднощі на шляху.

*Висновок:* казка вчить: не важливо, яким шляхом ти йдеш, головне – не зупинятися і використовувати увесь свій потенціал, навіть якщо це відрізнятиме тебе від інших.

**• Самотність і відчуття ізолюваності**

– Казка «Маленька Хмаринка, яка шукала друзів»

Проблема: відчуття ізоляції, бажання знайти друзів.

Юна Хмаринка, подорожуючи щоденно небом, постійно відчувала, що її ніхто не розуміє. Вона мріяла про друзів, із якими могла б поділитися своїми думками. Врешті-решт, після довгих мандрівок, Хмаринка зустріла у небі таких же самотніх мрійниць. Вони утворюють групу і разом проливаються дощем, радуєчи землю. Маленька Хмарка зрозуміла доцільність самотності для саморозвитку, важливість пошуку інших, із ким можна поділитися радістю і підтримкою.

*Висновок:* казка навчає: обов'язково шукайте однодумців, із ким можна розділити свої печалі, проблеми і радощі, оскільки справжню підтримку забезпечує тільки взаємодія з іншими. Самотність не завжди є негативною, спонукаючи нас до самодослідження. Важливо відкривати себе іншим і бути відкритим для нових зв'язків для задоволення потреби у дружбі і підтримці.

**• Конфлікти з іншими дітьми**

– Казка «Лисеня і Зайчисько»

Проблема: конфлікт через конкуренцію і заздрість.

Лисеня і Зайчисько постійно сперечаються, хто з них успішніший у різних ситуаціях – у полюванні, у бігу. Звірята починають відчувати конкуренцію і знецінюють досягнення

один одного. Та згодом Лісовий Мудрець повчає їх, що кожен має переваги, свої плюси і чесноти, аби допомагати один одному.

*Висновок:* казка наголошує, що під час конфліктів важливо не змагатися, а усвідомити цінність своїх талантів і можливостей. Взаємна підтримка і співпраця дають змогу досягти кращих спільних результатів, ніж відверте суперництво.

**• Важливість відповідальності**

– Казка «Маленька Пташка і велика буря»

*Проблема:* відповідальність за себе та за інших у складних ситуаціях.

Маленька Пташка мріяла про великі пригоди і вирушила в довгу подорож, нехтуючи її небезпеками. Коли на її шляху почалася буря, Пташина зрозуміла, що їй потрібно взяти відповідальність за свої дії і знайти укриття не тільки для себе, а й для інших птахів, яких вона зустріла в небезпеці. Вона зрозуміла, що необхідно думати не тільки про себе, а й про інших, особливо у складній ситуації.

*Висновок:* казка вчить, що відповідальність не тільки за свої дії, а й за оточення сприятиме збереженню миру і безпеки у проблемних ситуаціях.

**• Відновлення після травм і втрат**

– Казка «Маленька Зірка та її новий шлях»

*Проблема:* пошук надії та підтримки у складних ситуаціях.

Ця казка розповідає про Зірочку, яка втратила частину свого сяйва після того, як війна затьмарила її небо. Зірка у важкі часи не вірила, що знову зможе сяяти. Однак завдяки підтримці подруг і терпінню, вона поступово відновлює своє світло.

*Висновок:* казка вчить, що навіть після великих втрат або травм треба знайти в собі сили для відновлення. Важливо не втрачати надії, шукати підтримки в інших і вірити у власне світло. Маленька Зірка нагадує, що кожен реалізує свою унікальну роль у світі, і навіть у важкі часи потрібно знайти сили для нових починань.

– Казка «Лисеня, яке загубило свій будинок»

*Проблема:* пошук нового початку, прийняття змін, надія після втрат.

Лисеня змушене було тікати від війни, втративши своє житло. Спочатку звірятко дуже налякалося і сумувало, не знаючи, як почати все знову. У нього не залишилося нічого, і воно мало шукати нову оселю. Пізніше, завдяки допомозі нових друзів, Лисеня зрозуміло, що навіть коли все втрачається, необхідно шукати нові можливості для щастя і розпочинати нове життя.

**Висновок:** казка вчить, що навіть після утрат і труднощів можна знайти новий шлях і все почати спочатку. Важливо не здаватися, шукати підтримки у друзів та вірити у можливість нового етапу в житті, навіть коли здається, що все втрачено.

Призначення **медитативних казок** – зниження психоемоційного напруження дітей, формування у них гармонійних моделей взаємовідносин та розвитку особистісних ресурсів, налагодження позитивно-емоційних взаємин між людиною та її оточенням і самою собою. У таких казках, як правило, відсутні негативні персонажі. Медитативні казки орієнтовані на виховання ідеального «Я», підтримку й посилення позитивних особистісних якостей, активізацію розвитку й самореалізації дитини.

Проілюструємо наведене прикладом казки *«Тихий ліс»*: «У лісі, де завжди панує спокій, живе маленький лісовий дух на ім'я Деревограй. Він обожає слухати, як шелестить листя на деревах, як виспівують пташки на гілках, як дзюрчить вода в маленькому струмку. Щоранку Деревограй сидить на камені біля річки, закриває очі і слухає природу навколо.

Він знає, що цей ліс – місце спокою та рівноваги і мріє, щоб кожен, хто потрапить сюди, відчув цю тишу і заспокоївся. Деревограй сідає на м'який мох і глибоко вдихає свіже, чисте лісове повітря. Потім повільно видихає, уявляючи, як усі турботи і тривоги відлітають, немов маленькі пір'їнки.

Тиша лісу повертає Деревограєві глибокий внутрішній спокій, а кожен подих дарує відчуття гармонії з довкіллям. Лісовий дух знає, що коли на серці тривожно, доцільно віднаходити мир і спокій у світі природи».

**Висновок:** Деревограй навчає нас зупинятися на хвилинку і слухати світ навколо. Іноді достатньо просто глибоко вдихнути й видихнути, щоб знайти внутрішню гармонію й рівновагу.

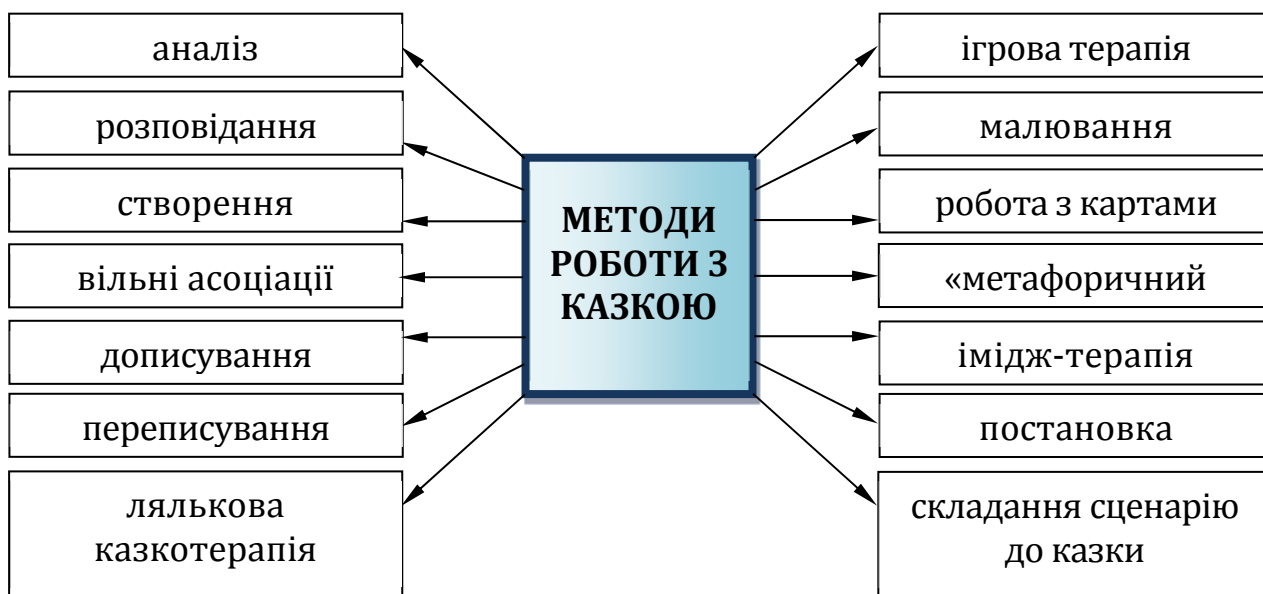
Окремим видом авторських казок є **клієнтські казки**, які складають самі діти або дорослі. Дошкільнята зазвичай вигадують їх разом із вихователем, індивідуально або ж з усією групою. Клієнтські казки мають особливу цінність для самих авторів, оскільки сприяють у розв'язанні різноманітних проблем, у розкритті внутрішнього потенціалу, підвищенні самооцінки, а також налагодженню комунікації з вихователем та іншими дітьми. На нашу думку, саме створення таких казок і подальша робота з ними видається найбільш ефективним та перспективним напрямом роботи в контексті казкотерапії.

## **Методи казкотерапевтичної роботи з дітьми дошкільного віку**

Науковці виокремлюють такі основні **методи казкотерапевтичної роботи** з дітьми (рис. 5), як:

- аналіз казки (народної чи клієнтської, індивідуальної чи групової), що передбачає розв'язання казкових завдань, бібліотерапію;
- групове й індивідуальне створення казки;
- пригадування казки у групі й індивідуально;
- розповідання казок (групове й індивідуальне);
- переписування або ж дописування казки (зі складанням власної кінцівки або з переписуванням казкової ситуації, що викликає дискомфорт);
- малювання казки;
- лялькова казкотерапія та інсценування казок;
- казкова імідж-терапія (Локарева & Філь, 2016, с. 78 – 81);
- арт-терапевтична робота за сюжетом казки – малювання; ліплення з глини чи пластиліну; рухова терапія; музикотерапія (Магдисюк, Федоренко & Замелюк, 2024, с. 104);
- використання т. зв. «метафоричного образу» (робота з метафоричними казковими образами; допомога дитині знайти власні способи їх інтерпретації та застосування в реальному житті) (Лісневська, 2023, с. 271);
- робота з готовою казкою, яка продовжується шляхом створення власного сценарію розвитку подій;

- створення власної казки: вільне творення, за заданою темою (проблемою), за методом вільних асоціацій, за допомогою зовнішніх каталізаторів;
- використання казки в ігровій терапії;
- робота з картами (Клименко, 2013, с. 271).



**Рис. 5. Методи казкотерапевтичної роботи**

Очевидно, найпоширенішим методом роботи з казкою є її **розповідання** (групове та індивідуальне). Групове розповідання казки (по колу, за ролями, від першої або третьої особи) сприяє розвитку командної роботи, поглибленню міжособистісних взаємин та налагодженню дружньої, відвертої атмосфери для спілкування. Мета індивідуального розповідання – створення тіснішого зв'язку між вихователем і дитиною, розвиток емоційної сфери останньої, корекція поведінки, а також заспокоєння та підвищення самооцінки дошкільняти.

**Аналіз казки та бесіда за її змістом** – ще один важливий метод поглибленого сприймання та розуміння дітьми казки, а також розвитку у них критичного мислення, емоційної чутливості та здатності до роздумів. Залучення дітей до аналізу казки дає їм змогу глибше зрозуміти події і персонажів, а також усвідомити, як можна застосувати їхній досвід у своєму житті.

Передовсім необхідно з'ясувати символіку персонажів та подій у казці. Кожен казковий герой утілює певні риси характеру чи життєвих ситуацій. Наприклад, у казці *«Маленька Пташка та сильний вітер»* перша символізує слабкість, невпевненість, розгубленість, страх, а вітер – виклики або труднощі життя. Однак Мудра Сова-порадниця постає відображенням досвіду й сили, необхідних для подолання страху. Так, аналізуючи поведінку та вчинки героїв казки у певних ситуаціях, діти розуміють, як різні риси характеру впливають на їх вибір та поведінку; висловлюють оцінні судження щодо правильності їхніх учинків, порівнюють їхні переживання із власними емоціями й досвідом. Бесіда про наслідки вчинків спонукає дошкільнят зрозуміти, що їхні рішення суттєво впливають як на них самих, так і на осіб із їхнього оточення.

Після аналізу казки доцільно запитати вихованців, як вони можуть використовувати набуті знання у власному житті (наприклад, «Яку ситуацію з життя ви можете порівняти із ситуацією Пташки?» чи «Як ви боретеся зі своїми страхами і що можете зробити, щоб подолати їх?»).

Завершення бесіди має включати творчі завдання. Після прочитання казки можна запропонувати дошкільням намалювати чи зліпити казкового персонажа з глини або пластиліну, інсценізувати казку, придумати нові пригоди для героя казки або ж змінити її кінцівку. Це не лише стимулюватиме творче мислення, а й уможливить глибше розуміння уроків казки, адже, занурюючись у чарівний казковий світ, вихованці опановують нові способи взаємодії у реальному.

Так, **дописування казки** полягає у тому, щоб продовжити або змінити її сюжет, створюючи нові варіанти розвитку подій, інше завершення казкової історії. До прикладу, дітям можна запропонувати такі завдання:

- увести до тексту казки один або кілька разів частку «не» для того, щоб «розвернути» сюжет, але зберегти при цьому всі основні казкові елементи і персонажів;
- залучити до казкового сюжету одного або кількох героїв з інших казок;

- змінити позитивних персонажів твору на негативних – і навпаки;

- надати персонажам казки непритаманних їм функцій;
- «переробити» прагнення головного героя;
- «перенести» героїв відомої казки в інший час чи місце дії.

**Переписування казки** – це процес, за якого дитина змінює оригінальний текст казки, зберігаючи основні події та персонажів, але адаптуючи сюжет, стиль або кінцівку відповідно до своїх уявлень або потреб. Це включає зміну певних деталей, реакцій казкових героїв, зміну кінцівки або навіть створення нових ситуацій, які відображають власні цінності, емоції або погляди переписувача.

Переписуючи казку, дошкільнята виявляють свої емоції та ставлення до її подій, розвивають творче мислення й уяву, поглиблюють розуміння моральних казкових уроків та ситуацій, а також пропонують нові способи врегулювання конфліктів, більш прийнятні або цікаві для них. Переписування дає дітям змогу не лише опрацювати сюжет, а й відчувати себе реальними творцями казки, глибше осягти її мораль.

**Індивідуальне та групове створення казки** в казкотерапії сприяє важливому психотерапевтичному впливу на дітей, розвитку їхніх емоційного інтелекту, креативності та соціальних навичок. Кожен із їхніх підходів уможливорює унікальні способи взаємодії з казкою, обробки дитячих емоцій, а також ефективність терапевтичного процесу.

Упродовж *індивідуального створення казки* дитина вільно виражає свої емоції, почуття, думки та ідеї і відчуває безпосередній зв'язок між собою та персонажами казки. Вихованець самотійно вигадує сюжет, головного героя та інших персонажів, їхні характери та ролі, розвиває перебіг подій, шляхи додання труднощів, а також самотійно визначає кінцівку твору. У такому контексті казка постає чудовим засобом самовираження, увиразнення власних емоцій, проблем та бажань. У віртуальному світі казки дитина може «пережити» ситуації, реально недоступні для відчуття чи обговорення. Це, зі свого боку, уможливорює краще розуміння своїх емоцій, обговорення їх із педагогом і пошук нових шляхів самовираження.

Протягом *групового створення казки* дитина не тільки працює над власними емоціями, а й вчиться взаємодіяти з іншими, порівнювати свої переживання та думки зі сприйняттям інших дітей. Взаємодія у групі підвищує ефективність терапевтичного процесу, даючи змогу вихованцеві виявити свої почуття через колективну творчість.

Очевидно, що групова робота сприяє розвитку соціальних навичок, комунікативності і колективного досвіду, оскільки дошкільнята спільно творять казковий світ, обговорюють ідеї, ухвалюють колективні рішення щодо персонажів, подій та розвитку сюжету, доповнюють казку. Кожен учасник вносить свій внесок у загальний процес, що сприяє розвитку відповідальності і здатності враховувати інтереси інших. Робота у групі уможливлює емоційну підтримку від однолітків, що важливо для розвитку впевненості в собі.

**Малювання казки** передбачає створення візуальної інтерпретації вигаданих історій із метою глибшого занурення в сюжет та емоції героїв через змальовувані образи, їхню трансформацію, розкриття внутрішніх переживань, а також способів подолання конфліктів і труднощів у казках.

Науковці Н. Буркало, І. Данилюк, Н. Калька і З. Ковальчук виокремлюють чотири основні етапи створення малюнка у контексті казкотерапії (рис. 6):

*1. Вільна діяльність перед творчим процесом (переживання і включення в казку).* На цьому етапі здійснюються перше емоційне і сенсорне занурення дитини в казкову ситуацію, її активне переживання та виявлення почуттів, що виникають при цьому, внутрішнє усвідомлення емоцій персонажів казки через їхні переживання, що, зі свого боку, сприяє кращому розумінню дошкільнятами власних емоцій та реагуванню на них. Справжнє відтворення емоційних станів через казку спонукає дітей до подальшого творчого самовираження.

Зауважимо, що на цьому етапі дитина також сміливо експериментує з художнім матеріалом, кольорами та способами зображення, не відчуваючи вагання у їх виборі.

*2. Творчий етап (малювання як візуальне представлення ідеї).* Упродовж малювання дитина відображає свої внутрішні

переживання й емоційні стани, використовуючи художні матеріали для зображення героїв, подій та образів казки. Цей рівень сприяє розвитку творчих здібностей, а також виявленню індивідуального розуміння казки. Через кольори, форми й лінії дитина не тільки відображає емоційний стан героїв, а й увиразнює власну інтерпретацію подій, котра стимулює візуальне сприйняття та розвиток художніх навичок, мотивуючи до внутрішнього самовираження.



***Рис. 6. Послідовність створення малюнка у контексті казкотерапії***

3. *Дистанціювання (розглядання малюнка).* Після завершення малюнка настає етап дистанціювання, тобто відсторонення дитини від створеного нею образу. Це дає змогу сприймати малюнок як зовнішнє відображення внутрішніх переживань і започатковує глибше усвідомлення власних емоцій і реакцій на казкову ситуацію. Дистанціювання має на меті здійснення рефлексії та усунення емоційного перенавантаження. Означений етап мотивує дитину відстежити в образах на малюнку проєкцію власних проблем чи ситуацій, що може сприяти подоланню емоційних труднощів та пошуку способів розв'язання проблем.

4. *Вербалізація (опис почуттів і думок щодо малюнка),* під час якої дитина описує своє бачення створеного малюнка. Цей етап важливий для розкриття символічного змісту образів, а також для внутрішнього осмислення створеного. За допомогою вербалізації дитина може краще усвідомити свої емоційні

реакції та інтерпретувати символи, що з'явилися на малюнку. Це також дає змогу вихователеві зрозуміти, як дитина інтерпретує події казки та які аспекти її життя чи емоцій виявляються через образи. Вербалізація поглиблює розуміння вихованцем власних переживань, розвиває навички саморегуляції, емоційної усвідомленості та соціальної взаємодії (Данилюк & Буркало, 2021, с. 89; Калька & Ковальчук, 2020, с. 17–18).

Фахівці відстежують такі різновиди малювання, як:

- *Вільне малювання казки*, за якого дитина самотійно обирає, як зобразити певні казкові сюжети чи їх елементи, а також своїх героїв, засоби передачі основних подій або емоційних станів персонажів. Малювання казки в такому форматі є відмінним способом не лише самовираження, а й вільної інтерпретації сюжетних ліній і трансформації емоційного досвіду через візуальні образи.

Зазначена діяльність спонукає до розвитку творчої уяви дошкільнят, які можуть переосмислити кожен елемент казки (герої, місце дії, події) через кольори, форми, композицію. Вільне малювання дає дітям змогу регулювати свої внутрішні почуття, пережити емоції героїв казки через власні образи, що сприяє емоційному зціленню та розвитку самосвідомості вихованців.

- *Комунікативне малювання* використовується для створення спільних казкових образів, коли кілька дітей малюють персонажів або елементи однієї казки, спілкуючись лише через образи. Звісно, цей процес сприяє розвитку навичок невербальної комунікації, упродовж якої кожен учасник вносить свій інтерпретативний погляд на загальний сюжет.

Означений метод мотивує дітей до спільного створення казки через малюнок, до розвитку креативності й підвищення здатності до емпатії. Дошкільнята вчаться розуміти емоції й переживання інших через символи й образи, що важливо при роботі з казкою, де зазвичай пропагуються ідеї співчуття, допомоги й розуміння.

- *Спільне малювання* на одному аркуші доцільне для створення спільної казки, коли діти разом малюють головних героїв, події чи важливі етапи.

Цей метод активує процес колективної уяви, де кожен учасник увиразнює свій погляд на розвиток сюжету, доповнюючи т. зв. колективне бачення казки, сприяє розвитку навичок командної роботи, усвідомленню множинності різних поглядів на одну й ту ж ситуацію. Крім того, спільне малювання постає ефективним способом інтеграції колективних тем у казкотерапії, доведення пріоритетності міжособистісних взаємин, важливості спільного подолання труднощів і досягнення мети.

- *Доповнювальне малювання* – це чудове урізноманітнення роботи з казковими сюжетами, де діти за чергою додають нові елементи до малюнка (скажімо, нових персонажів, предмети чи подій до традиційних). Кожен учасник може додавати свій елемент, активізуючи розвиток сюжетних ліній казки і водночас власного креативного мислення (Калька & Ковальчук, 2020, с. 18).

У контексті казкотерапії зазначений метод дає дітям можливість доповнювати або змінювати перебіг подій казки, що сприяє розвитку вміння змінювати власний підхід до проблем, шукати нові засоби для подолання труднощів. Наприклад, дошкільнята залюбки змінюють розвиток казки, знаходять альтернативні варіанти для героїв, що, зі свого боку, мотивує їх змінити своє ставлення до ситуації або знайти нові рішення в реальному житті.

***Лялькова казкотерапія та інсценування казок*** бувають як спонтанними, так і заздалегідь підготовленими; індивідуальними чи спільними постановками разом із вихователем народних, літературних чи самостійно створених дітьми казок. У групових постановках казок або їх фрагментів, особливо з використанням ляльок чи казкових фігурок, важливим аспектом є відсутність необхідності попереднього заучування дітьми ролей та репетицій, що уможливорює імпровізування, вільне вираження свої емоцій та природних дій.

Як слушно зауважує дослідниця Л. Шалімова, ігри з ляльками «...сприяють розвитку усіх психічних процесів, а також допомагають дітям справитися з власними переживаннями, страхами, комплексами, сором'язливістю. Так, одягаючи на руку ляльку, дитина ніби «передає» їй свої

почуття й емоції, забуваючи про свої проблеми та страхи, а також відкриваючи в собі приховані резерви. Це перевтілення дозволяє дитині відчувати себе в іншій ролі, відпустити внутрішні переживання та побоювання, що знімає емоційне напруження. Саме в цьому й полягає основна засада лялькотерапії – принцип «переносу домінанти». Завдяки цьому перенесенню дитина може через гру з лялькою переживати емоції, які їй важко або неможливо виразити безпосередньо» (Шалімова, 2013, с. 5).

Зауважимо, що постановка казок також може поєднувати музичне, танцювальне та інші види мистецтва. Захоплення дошкільнят цим процесом пробуджує у них прагнення до творчої самореалізації через танець, спів та інші форми музичної активності. Так, слухаючи певну музичну композицію до казки, дитина уявляє, фантазує, музикує, поступово навчається відстежувати й відчувати ритм, тембр, динаміку твору, що вияскравлює риси характеру конкретного казкового персонажа, якого вона обрала для театралізації. Водночас музичний супровід театралізованого дійства «підказує» дитині, як, наприклад, зобразити політ маленької пташки чи метелика, танок кульбабки, пробудження весни тощо. Власне так вихованцям легше запам'ятати текст твору, а вдало дібрана музична композиція інколи може й замінити слова.

**Робота з картами** як ефективний психотерапевтичний метод уможливлює взаємодію дітей з казковими персонажами, символами та ситуаціями через візуальні образи, сприяючи розвитку емоційної виразності, креативного мислення та соціальних навичок дошкільнят. Використання карт у казкотерапії зумовлює активне залучення дітей до процесу терапії, що дає їм змогу зображати й переживати різноманітні ситуації, діяти через образи персонажів, а також працювати з емоціями та проблемами в контексті казкових сюжетів. Важливим аспектом роботи з картами вважається візуалізація внутрішніх переживань, більш глибокий рівень усвідомлення своїх емоцій і розвитку вміння їх виражати. Карти, представлені в різних формах (персонажів, ситуацій, метафоричних образів, завдань) створюють простір для самовираження дитини та її

взаємодії з іншими учасниками терапевтичного процесу (Калька & Ковальчук, 2020, с. 55).

Казкові карти персонажів забезпечують дітям можливість вибирати карти з певним персонажем і «перевтілюватися» в нього, що сприяє розвитку їхньої уяви та розумінню внутрішніх переживань і емоційних станів. Робота з казковими картами ситуацій увиразнює перед дошкільнятами різні варіанти розвитку подій, що сприяє формуванню у дітей навичок прийняття необхідних рішень у численних ситуаціях. Метафоричні карти, які містять образи-символи конкретних емоцій чи станів, дають можливість дітям інтерпретувати їх через гру і водночас краще усвідомлювати власні емоційні стани та роботу з ними.

Зауважимо, що важливим елементом цього методу є терапевтичний діалог, адже після вибору картки дитина може поділитися своєю версією казки або інтерпретувати ситуацію з обраним персонажем. Це дає фахівцеві змогу глибше проникнути в її емоції та переживання і забезпечити ефективну корекцію поведінки або емоційних реакцій.

Використання карт у казкотерапії має кілька значних переваг: вони стимулюють уяву та креативність дітей, дають можливість виражати емоції через образи та символи, допомагають відпрацьовувати соціальні навички, підвищують рівень самоусвідомлення та розуміння своїх емоцій, а також створюють безпечний простір для вивчення життєвих ситуацій через гру.

**Казкова імідж-терапія** – ще один важливий метод казкотерапевтичної роботи з дітьми, що використовує казкові образи, символи та метафори для роботи з внутрішнім світом дитини з метою зміни її самосприйняття, розвитку емоційної сфери, поліпшення самооцінки, а також усвідомлення власних можливостей та ресурсів для подолання труднощів.

У контексті казкової імідж-терапії особливу увагу надають роботі з образами персонажів та ситуацій, які символізують певні якості, переживання чи труднощі особистості. Зазвичай означений метод допомагає дітям краще зрозуміти свої емоції, внутрішні конфлікти через випробування нових ролей, інколи непритаманних дитині, та знаходити способи подолання

проблем через казкові метафори. Завдяки такому перевтіленню вихованець формує бажані риси та якості (до прикладу, впевненість, сміливість чи доброту). У результаті дитина почувається сильнішою та здатною долати різні труднощі, що сприяє її гармонійному розвитку та психологічному благополуччю.

На наше переконання у професійній діяльності вихователів доцільно використовувати різноманітні методи казкотерапевтичної роботи (як індивідуально, так і з усією групою), творчо їх застосовувати, орієнтуючись на індивідуальні потреби й особливості розвитку вихованців. Це, своєю чергою, уможливить організацію гнучкого й адаптивного виховного середовища, що сприятиме формуванню у дітей позитивного Я-образу, розвитку в них емоційної чутливості, соціальних навичок, а також творчого мислення, особистісного самовираження й самоусвідомлення.

## **Висновки**

Проведене дослідження дозволило констатувати, що у науковій літературі відмінність між використанням казки у психолого-педагогічній роботі та власне казкотерапією відстежується досить нечітко. Це залежить від конкретних педагогічних цілей і завдань. Використання казки у роботі з дошкільнятами задля активізації їхніх розвитку, виховання й навчання підкріплене багатовіковим досвідом народної педагогіки. Основними завданнями казкотерапії є: корекція моделей поведінки; профілактика виникнення негативних явищ; мобілізація внутрішніх ресурсів особистості для подолання стресу, тривоги, страхів, депресії, для розвитку належних самооцінки і впевненості в собі.

Казка в казкотерапії постає т. зв. «метафоричним інструментом» для самопізнання, надаючи особистості можливість через казкові образи глибше зрозуміти власні переживання, внутрішні конфлікти та знайти шляхи їх урегулювання. Звісно, під час використання казкотерапії одночасно реалізуються не менш важливі завдання розвитку,

виховання та навчання особистості, котрі, проте, не вважаються першочерговими.

Використання казкотерапії передбачає роботу вихователя із розмаїттям казок, метафорична основа яких зумовлює розуміння їх впливу на особистість дитини. З огляду на це, нами проаналізовано основні групи казок, що їх доцільно застосовувати в умовах ЗДО: народні (про тварин, соціально-побутові, чарівні); літературні (оригінальні, на основі сюжетів народних казок) та авторські, які створені спеціалістами (дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні та медитативні) та самими дітьми. Дошкільнята зазвичай вигадують їх разом із вихователем, індивідуально або ж з усією групою. Такі казки мають особливу цінність для самих авторів, оскільки сприяють у розв'язанні різноманітних проблем, у розкритті внутрішнього потенціалу, підвищенні самооцінки, а також налагодженню комунікації з вихователем та іншими дітьми. Вважаємо, що саме створення таких казок і подальша робота з ними видається найбільш ефективним та перспективним напрямом роботи в контексті казкотерапії.

Охарактеризовано основні методи казкотерапевтичної роботи з дітьми, з-поміж яких виокремлено: розповідання, аналіз казки та бесіда за її змістом, дописування, переписування казки, індивідуальне та групове створення казки, її малювання, лялькова казкотерапія, постановка казок, складання сценарію до казки, робота з картами, казкова імідж-терапія тощо.

Уважаємо, що у своїй професійній діяльності вихователеві доцільно використовувати різноманітні види казок та методи казкотерапевтичної роботи (як індивідуально, так і з усією групою), творчо їх застосовувати, орієнтуючись на індивідуальні потреби й особливості розвитку вихованців. Це, своєю чергою, уможливить організацію гнучкого й адаптивного виховного середовища, що сприятиме формуванню у дітей позитивного Я-образу, розвитку в них емоційної чутливості, соціальних навичок, а також творчого мислення, особистісного самовираження й самоусвідомлення.

## Література

- Бех, І. (2003). Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. Т. 2.
- Данилюк, І., & Буркало, Н. (2021). Особливості застосування арт-терапії в роботі з дітьми. *Психологічний часопис*, Вип. 7. № 9 (53), 85–998.
- Калька, Н., & Ковальчук, З. (2020). Практикум з арт-терапії. Львів : ЛьвДУВС, Ч. 1.
- Карабаєва, І., Яценко, Т., & Пасічник, А. (2011). Інтелектуально обдаровані дошкільнята: підтримка та супровід. Київ : Шкільний світ.
- Кіліченко, Л., Лещенко, П., & Проценко, І. (1979). Українська дитяча література. Київ : Вища школа.
- Клименко, Н. (2013). Казкотерапевтичні технології у сучасній практиці. *Проблеми сучасної психології*, 19, 223–239.
- Лісневська, Н. (2023). Казкотерапія як психотерапевтичний метод впливу на психічний стан дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*, 3, 264–275.
- Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
- Локарева, Г., & Філь, О. (2016). Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет.
- Магдисюк, Л., Федоренко, Р., & Замелюк М. (2024). Технології казкотерапії у практиці психологічного консультування дітей та дорослих. Луцьк : Вежа-Друк.
- Нікітіна, Н. (2024). Казкотерапія як метод роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах війни. *New inception : науковий журнал*, 1–2 (15–16), 26–35.
- Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 1. 910 с.
- Паласевич, І. (2016). Дошкільна лінгводидактика. Частина II: метод. матеріали до семінар. занять. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Ч II.

Паласевич, І. (2022). Практичні аспекти реалізації індивідуального підходу до розвитку дитини-дошкільника в ЗДО. *Актуальні питання гуманітарних наук*, Вип. 54, Том 2, 255–261.

Паласевич, І. (2024). Казка як засіб збагачення й активізації мовлення старших дошкільнят експресивною лексикою. *Людинознавчі студії. Серія Педагогіка*, 19 (51), 66–72.

Потапюк, Л. (2024). Термінологічний словник-довідник із соціальної реабілітації. Луцьк : Відділ іміджу та промоції ЛНТУ.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

Руденко, Ю. (2023). Казкотерапія в соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, Вип. 60, Том 3, 262–266.

Русова, С. (1996). Вибрані твори. Київ : Освіта.

Словник-довідник літературознавчих термінів / Упор. : О.В. Бобир, В.Й. Буденний, О.Б. Мамчич, Н.П. Нікітіна ; за ред. О.В. Бобири. Чернігів : ФОП Лозовий В.М., 2016. 132 с.

Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

Сухомлинський, В. (1988). Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа.

Чернишова, Л. (2012). Поміркуймо над казкою. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 30–33.

Шалімова, Л. (2013). Казкотерапія як засіб розвитку дошкільнят. Харків : Ранок.

Якименко, С. (1999). Формування основ світогляду у дітей молодшого шкільного віку засобами казки : теорія і практика. Київ : Знання.

## ДОДАТКИ

### Казка «Ріпка» на новий лад

Був собі дід Павлушка, а в нього баба Марушка, а в баби донечка Мінка, а в Мінки братик Андрійко, а в Андрійка собачка Фінка, а в собачки товаришка – киця Варварка, а в киці вихованка – мишка Сіроманка.

Раз весною купив дід сину Андрійку комп'ютер. Завдяки ньому хлопчик вчився, дивився фільми, шукав дідусеві інформацію про вирощування ріпки, а бабусі – народні пісні. Але з часом Андрійко все більше почав проводити час за комп'ютером, грав у ньому ігри днями і ночами.

Не витримав дідо, пішов у його кімнату – гуп, гуп! Узяв сина за чуб, тягне руками, вперся ногами, мучився увесь день, а хлопчик сидить за комп'ютером, як пень.

Кличе він бабу Марушку: «Ходи, бабусю, не лежи, нам сина відірвати від комп'ютера допоможи!» Пішли вони в кімнату – гуп, гуп! Узяв дід сина за чуб, баба діда за плече. Працюють руками, впираються ногами – промучились увесь день, а хлопчик сидить за комп'ютером, як пень.

Кличе баба дочку Мінку: «Ходи, доню, не біжи, нам Андрійка відірвати від комп'ютера поможи!» Пішли вони у кімнату – гуп, гуп! Узяв дід сина за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку – тягнуть руками, упираються ногами, промучились увесь день, а хлопчик сидить за комп'ютером, як пень.

Кличе дочка собачку Фінку: «Ходи, Фіночко, не біжи, нам Андрійка відірвати від комп'ютера допоможи!» Пішли вони у кімнату – гуп, гуп! Узяв дід сина за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку – тягнуть і руками, і зубами, упираються ногами, промучились увесь день, а хлопчик сидить за комп'ютером, як пень.

Кличе собачка кицю Варварку: «Ходи, Варварко, не лежи, нам Андрійка відірвати від комп'ютера поможи!» Пішли вони в кімнату – гуп, гуп! Узяв дід сина за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця

собачку за хвостик. Тягнуть і руками, і зубами, упираються ногами, промучились увесь день, а хлопчик сидить за комп'ютером, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку: «Ходи, Сірочко, не біжи, нам Андрійка відірвати від комп'ютера допоможи!» Прибігла мишка і відірвала комп'ютер з розетки. Доки Андрійко гадав, що сталося з комп'ютером, мишка Сіроманка вивела його на вулицю. А на дворі – зимова казка. Андрійко був вражений, він і не помітив, як почалася зима. А на наступний день Святий Миколай приніс йому санки, лижі і навіть ковзани. Дідусь навчив його кататись на лижах, бабуса на санках, а сестричка Мінка на ковзанах. Собачка Хвінка і киця Варварка разом з Андрійком ліпити чудернацьких сніговиків. А в цей час Мишка встановила чіткий графік роботи комп'ютера. Тепер Андрійко почав менше сидіти за ним не лише тому, що у нього був ліміт часу роботи, а й тому, що він перестав його цікавити. Адже гратись з друзями на вулиці набагато веселіше. А бабуса з дідусем зрозуміли, щоб більше такого не ставалось, потрібно частіше розмовляти та проводити час з дітьми.

*Інеса Леснянська, студентка групи ДО-2125 Б2*

## **Добро завжди повертається**

Одного весняного дня на привітній зеленій лісовій полянці народилася Ромашка. Її батько – теплий весняний Вітер, а мати – кришталева вранішня Роса. Потроху росла Ромашка, підіймалася вгору та тішила своїх батьків. Завдяки тому, що сонечко вже по-весняному гріло землю, Ромашка з радістю живилася теплими промінчиками і чистим повітрям та росла міцною. І стала вона чарівна, мов принцеса, але була самотньою, оскільки на місці, де вона мешкала, у неї зовсім не було друзів. Якось Ромашка почула дивний звук, який лунав здаля. Вона прислухалася та почула, як метелик летів, натужно махаючи крильцями.

– Що трапилося, Метелику?

– Рятуй, сил зовсім немає, зараз упаду.

Ромашка відразу нахилилася та підбрала на свою жовту серединку маленького Метелика.

– Скажи, чому ти такий знесилений?  
– Хотів трохи політати та раптом почався сильний дощ. Мої крильця намокли та літати стало дуже важко.

Коли Метелик відчув, що крильця висохли, він знявся та полетів, додавши Ромашці на прощання:

– Ти дуже добра, Ромашко. Я дякую тобі за те, що допомогла мені. Ще прийде час і я допоможу тобі.

Пройшло трохи часу, Метелик пам'ятав про хороший вчинок Ромашки та вирішив їй віддячити. Якось кружляв у полі та зустрів свого найкращого друга Горобчика. Той дуже зрадів зустрічі з ним та вирішили вони разом провідати самотню Ромашку. Квіточка втішилася їх появі. Але коли друзі вирішили повертатися назад, то помітили, що Ромашка засумувала. Їм стало жаль квітки і вони вирішили, що знайдуть друзів для неї і вони будуть рости разом. Горобчик взяв насіння, полетів туди, де жила Ромашка та порозкидував його по всій галявині. Через деякий час насіння проросло та поблизу квіточки вирости різноманітні квіти, такі як: інші ромашки, кульбаби, волошки та маки. Тепер квіточка зраділа такій веселій компанії, а ще, зрідка, до них прилітало сонечко і лоскотало своїми промінчиками їхні пелюстки, від чого вся галявина заливалася веселим квітковим сміхом.

*Інеса Леснянська, студентка групи ДО-2125 Б2*

## **Сяйво Любові**

В одному чарівному лісі жила маленька білочка на ім'я Лілі. Вона була дуже працьовитою та завжди допомагала іншим мешканцям лісу збирати горішки та ягоди. Але попри всю свою доброту Лілі часто почувалася самотньою. Їй здавалося, що ніхто по-справжньому не розуміє її серця.

Одного осіннього ранку, коли золоте листя танцювало в повітрі, Лілі зустріла старого мудрого Сича, який сидів на гілці столітнього дуба.

«Чому ти така сумна, маленька білочко?» – запитав Сич, помітивши її похнюплений погляд.

«Знаєш, Сичику, – відповіла Лілі, – я так багато віддаю іншим, але часом здається, що моє серце все одно порожнє».

Сич лагідно усміхнувся: «Люба Лілі, любов – це як чарівне насіння. Коли ти саджаєш його в землю, воно спочатку невидиме. Але якщо ти будеш терпляче доглядати за ним, поливати його добрими справами та зігрівати теплом свого серця, воно обов'язково проросте».

«Але як мені знайти це насіння?» – запитала білочка.

«Воно вже є в тобі, – відповів Сич. – Кожного разу, коли ти допомагаєш іншим, коли ділишся своїми горішками, коли втішаєш сумного друга – ти поливаєш це насіння. І найголовніше – навчися любити себе так само, як любиш інших».

З того дня Лілі почала помічати, як її серце наповнюється теплим світлом. Вона продовжувала допомагати друзям, але тепер також знаходила час для себе: милувалася заходом сонця, танцювала під дощем, раділа новому дню. Поступово навколо білочки почало збиратися все більше друзів. Вони приходили не тільки за допомогою, але й просто щоб побути поруч, адже від Лілі тепер випромінювалося особливе сяйво – сяйво любові.

А старий Сич, спостерігаючи за цим із своєї гілки, мудро посміхався, знаючи, що маленька білочка зрозуміла найважливіший секрет: справжня любов починається з любові до себе і, наче чарівне насіння, росте і множиться, коли ми ділимося нею з іншими. З того часу в чарівному лісі з'явилася нова приказка: «Любов – як місяць уповні: що більше ділишся його світлом, то яскравіше воно сяє».

***Вікторія Строк, студентка групи ДО-2226 Б1***

## **Самотня зірочка на ім'я Люмі**

Жила-була маленька Зірочка на ім'я Люмі, яка кожную ніч світила на небі. Вона була дуже яскравою, але завжди почувалась самотньою. Їй здавалося, що навколо ніхто її не помічає, хоч як сильно вона намагається сяяти.

Кожного вечора Люмі бачила, як інші зірки мерехтять і розмовляють одна з одною, сміються та граються світлом. Бідолашна Люмі теж хотіла з кимось поспілкуватись, але не знала, як розпочати розмову. Вона думала, що інші зірки надто далеко або надто зайняті.

Одного разу, коли Люмі була особливо сумною, вона побачила на небі Чарівний Місяць. Місяць зауважив її блиск і лагідно запитав:

– Люмі, чому ти сумуєш? Ти така гарна, яскрава зірочка, а виглядаєш такою самотньою, що трапилось?

Люмі трохи зніяковіла, але чесно відповіла:

– Я так стараюся світити яскраво, але ніхто не помічає мене.

Місяць лагідно посміхнувся і сказав:

– Знаєш, самотність іноді виникає не тому, що ніхто нас не помічає, а тому, що ми боїмося зробити перший крок до інших. То чому б тобі не спробувати проявитись першою, це зовсім не важко, для цього достатньо привітатись з сусідніми зірочками.

Люмі задумалася. Вона дійсно ніколи не пробувала привітатися з іншими, бо боялася, що її не почують. Але цього разу вирішила спробувати.

Вона замерхтіла трохи яскравіше і з ніжністю привіталася:

– Привіт, зірочки! Мене звуть Люмі. Чи можемо ми подружитися?

На її подив, поруч почали з'являтися маленькі іскри, а зірки відповіли:

– Привіт, Люмі! Ми помічали тебе, але думали, що ти не хочеш з нами говорити.

Відтоді Люмі вже не почувалася самотньою. Кожного вечора вона знаходила друзів серед інших зірок, розмовляла з ними та навіть грала у світлові танці на небі.

І тут зірочка зрозуміла, що іноді перший крок може змінити все.

І хоч деякі ночі були хмарними, і зірки не бачили одна одну, Люмі знала, що її друзі завжди будуть поруч та підтримують її у важку хвилину.

***Софія Грушевська, студентка групи ДО-2226 Б2***

### **Як зайчик подолав свій страх**

Налісовій галявині жив маленький зайчик на ім'я Пухнастик. Він був дуже допитливим і любив гуляти серед

квітів, гратися з метеликами та збирати солодку травичку. Але Пухнастик мав одну велику проблему – він дуже боявся темряви.

Кожного вечора, коли сонце заходило за горизонт, зайчик поспішав сховатися у свою нірку. Темрява здавалася йому величезною та страшною, наче вона могла сховати будь-кого: і вовка, і сову, і навіть страшного Лісового Духа, про якого розповідали старі зайці.

Одного разу Пухнастик гуляв на галявині аж до самого заходу сонця і не помітив, як настала ніч. Гілочки хрумтіли під лапками, вітер шепотів щось між листям, а небо вкрилося зірками. Пухнастику стало дуже страшно. Йому хотілося заплющити очі і сховатися, але нірка була далеко.

Раптом із темряви почувся спокійний голос. Це була світлячок на ім'я Люмі.

– Чому ти тут сидиш один, маленький зайчику? – запитав він.

– Я боюся темряви, – тихо відповів Пухнастик. – Вона така велика і страшна!

Світлячок засміявся:

– Але ж темрява не страшна, вона просто приховує від нас деякі речі. Ходімо, я покажу тобі щось чудове.

Люмі підлетів ближче, і Пухнастик, зібравши всі свої сили, рушив за ним. Вони підійшли до озера, яке вночі виглядало зовсім інакше, ніж удень. У ньому відбивалися тисячі зірок.

– Дивись, – сказав світлячок. – Це ж твоя улюблена галявина. Темрява зовсім її не змінює, вона лише додає їй трохи чарівності.

Пухнастик уважно подивився і зрозумів, що все навколо залишилося таким самим: дерева, квіти, його сліди на землі. Просто вночі все виглядало по-іншому.

– Але звуки... вони такі страшні! – зізнався зайчик.

– А ти прислухайся, – відповів Люмі.

Зайчик почув, як вітер грає з листочками, як цвіркун співає свою нічну пісню, а далеко десь шумить струмок. Ніч почала здаватися йому не такою страшною, як раніше.

– Бачиш, ніч може бути другом, якщо ти дозволиш їй! – усміхнувся Люмі.

З того дня Пухнастик більше не боявся темряви. Він навіть почав любити нічні прогулянки під зорями разом зі своїм другом Люмі. І тепер, коли сонце заходило, він більше не поспішав у свою нірку, бо знав: темрява може приховувати щось прекрасне.

*Богдана Сачик, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Лисеня та зайчик**

Весняний день був теплим і тихим. У дворі розквітали дерева, а перші квіти вже давно пробилися крізь землю. Раптом з-під великого дуба, з маленької нірки, виглянув рудий носик. За ним з'явилися жовті, мов сонце, оченята. Це було лисеня – маленьке, пухнасте й трохи налякане. Звали її Надія. Це ім'я – єдине, що залишилося від батьків.

Лисеня залишилося сиротою. У холодну дощову осінь вона разом із батьками вирушила на полювання. Та сталася трагедія: мисливці, що чатували на гусей, помітили її маму й вирішили її застрелити. Тато-лис кинувся захищати родину, але теж загинув. Мама Надії лише встигла закричати:

– Доню, біжи! Весь світ тепер твій!

Маленька Надія довго не могла оговтатися після втрати. Однак вона не здавалася і навчилася виживати, збираючи їжу, залишену людьми в лісі. Так вона пережила холодну зиму.

І ось настав весняний день. Але цей день був особливим. Глянувши з нірки, Надійка раптом вигукнула:

– Це ж мій День народження!

Розчулена, вона зазирнула під сіно і дістала маленький шматок торта, який берегла ще з зими. Лисеня раділо, танцювало, але раптом завмерло. Погляд зупинився на кутку, де колись спали її батьки. По щоках котилися сльози. Немає кому привітати її в цей день. Увесь світ став порожнім і чужим.

Надя довго сиділа, сумуючи, але зрештою глибоко зітхнула й вирішила піти на прогулянку. Блукаючи лісом у пошуках розради, вона почула писклявий голос, що благав про допомогу. Підійшовши ближче, Надія побачила зайченя, яке застрягло в капкані.

– Допоможіть! Я вмираю! – благало воно. – Богом прошу, я ще не прожив щасливого життя!

Зайчєня кривилося від болю, але не відпускало велику морквину зі своїх лапок.

Надія підбігла ближче й запропонувала допомогу. Але зайчєня, налякане, лише гучніше закричало.

– Не кричи, бо мисливці прибіжать, і тоді смерть прийде нам обом! – заспокоювала його лисичка.

Зайчєня трохи заспокоїлося, але все ж насторожено спитало:

– Ти ж хижак. Усе одно мене з'їси!?

– Ні, – відповіла Надія, – я не вмію полювати. Тепер харчуюся тільки тим, що залишають люди. Давай я допоможу тобі. Прикуси морквину, бо буде боляче!

Лисєня обережно розкрило капкан і звільнило зайчєня.

– Дякую тобі, моя рятівнице! Чим я можу тобі віддячити? – щиро запитало воно.

– Ну... У мене сьогодні День народження, але я зовсім одна. Батьків моїх убили мисливці, а друзів у мене досі немає.

– Як це немає? Тепер ти маєш мене! – радісно вигукнуло зайчєня, тупцюючи лапками. – До речі, мене звати Тарас, а тебе?

– Мене звати Надя, – відповіла лисичка.

– Ми схожі, Надю. Я теж садинокий і шукаю дім. Давай будемо разом, допомагатимемо одне одному?

– Давай! Якщо ти не маєш дому, запрошую тебе жити зі мною. У мене є багато смачної їжі. Підемо, я заварю чаю, і ми з'їмо морквяний торт!

З того часу Надя і Тарас стали нерозлучними друзями. Вони жили у мирі та любові, підтримуючи одне одного в усьому.

***Вікторія Поливко, студентка групи ДО-2226 Б2***

## **Казка про дерево і вітер**

У далекому зеленому полі під ясным небом стояло величне дерево. Його гілки простягалися до самого сонця, а листя блищало під промінням, як смарагди. Це дерево було домом для птахів, прихистком для тварин і місцем відпочинку для людей.

Одного дня прилетів вітер. Спершу він м'яко торкався листя, граючи з ним, але незабаром вирішив показати свою силу. Вітер почав дмухати сильніше, намагаючись схилити дерево до землі. Листя тріпотіло, а гілки розгойдувались, але дерево залишалося міцним.

«Чому ти мене випробовуєш, вітре?» – запитало дерево.

«Я шукаю, хто може витримати мою силу, – відповів вітер. – Але ти стоїш, навіть коли я намагаюсь зламати тебе».

Дерево мовило: «Секрет у тому, що я маю глибоке коріння. Воно тримає мене міцно, навіть коли настають бурі. А мої гілки гнуться, але не ламаються, тому що я навчився пристосовуватися до твого дихання».

Вітер на хвилю зупинився. Він зрозумів, що дерево не його ворог, а мудрий союзник. Відтоді вітер перестав бути грубим. Він почав ніжно колихати листя дерева, даруючи йому прохолоду у спекотні дні. Разом вони стали друзями: вітер допомагав дереву розносити його насіння, щоб нові дерева зростали на нових землях.

Дерево і вітер зрозуміли, що кожен має свою силу і красу, і разом вони можуть творити гармонію.

***Вікторія Семчишин, студентка групи ДО-2226 Б2***

## **Дерево Мрій**

На зеленому лузі, де небо зустрічається з землею, росло старе, мудре Дерево. Його гілки були широкі й міцні, а листя – зелене, ніби виткане з сонячних променів і свіжої трави. Дерево було особливе: кожен, хто підходив до нього, відчував незвичайний спокій та натхнення.

Одного разу маленька дівчинка на ім'я Зірка прийшла до Дерева, сповнена суму. Її мрія здавалася такою далекою і недосяжною, що вона вже майже втратила віру в неї. Вона підійшла до Дерева і прошепотіла: «Дерево, я мрію, але боюся, що це тільки сон, який ніколи не здійсниться».

Дерево злегка шелестіло листям, ніби запрошувало дівчинку сісти біля його стовбура. І тоді з гілок почав линути ніжний шепіт, наче Дерево промовляло до Зірки:

«Кожна мрія – це маленьке зернятко, яке треба берегти і поливати вірою. Не бійся мріяти, адже навіть найвища гора складається з маленьких камінців. Кожного дня роби маленькі кроки, і колись ти досягнеш вершини.

Зірка подякувала Дереву і знову відчула в собі силу. Вона зрозуміла, що її мрія не зникне, поки вона продовжуватиме йти до неї, навіть невеликими кроками. З того дня дівчинка часто приходила до Дерева, ділилася своїми маленькими успіхами і раділа кожному новому досягненню.

А Дерево, слухаючи її, розквітало ще яскравіше. Бо знало: кожна мрія, навіть найсміливіша, може стати реальністю, якщо не здаватися і йти вперед.

*Андріана Недведюх, студентка групи ДО-2226 Б2*

## **Казка про Сміливого Капітана і Море**

Жив собі хлопчик на ім'я Данило, і понад усе на світі він любив мріяти про море. Він мріяв стати капітаном великого корабля, але в душі трохи боявся: а раптом море буде бурхливим, і він не зможе керувати своїм судном?

Одного дня йому наснився дивний сон. У цьому сні він уже був капітаном на невеличкому човні посеред величезного моря. Спочатку море було спокійне, і човен плавно плив собі далі. Данило відчував радість, бо все було так, як він мріяв. Але раптом вітер почав дути сильніше, і на морі з'явилися високі хвилі. Човен почав хитатися, і хлопчик відчув страх.

– Що ж мені робити? – вигукнув Данило.

У відповідь він почув тихий, але сильний голос моря:

– Не бійся мене. Я – твоє море, і я завжди тут, щоб допомогти тобі. Навіть коли я стаю бурхливим, пам'ятай: усі труднощі можна подолати, якщо ти залишишся спокійним і уважним.

Данило згадав слова моря і взяв кермо міцно в руки. Він почав керувати човном, не дивлячись на хвилі, що здіймалися навколо. Кожна нова хвиля була викликом, але він більше не боявся. Замість того, щоб відступати, хлопчик навчився рухатися разом із ними, прислухаючись до моря і довіряючи своєму чуттю.

Згодом вітер затих, і море знову стало спокійним. Данило відчув гордість за себе. Він зрозумів, що море – це не ворог, а

його друг і вчитель. І навіть коли хвилі стають великими, це просто частина подорожі, яку треба пройти.

Прокинувшись, Данило вже не боявся мріяти про те, щоб стати капітаном. Він знав, що незалежно від того, наскільки великими будуть хвилі, найважливіше – не втратити віру в себе і рухатися вперед, крок за кроком.

*Ольга Мельник, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Сміливий їжачок Колючка**

У великому-великому лісі жив їжачок, на ім'я Колючка. Він був дуже милим і добрим, але трохи боязким. Він дуже боявся темряви, гучних звуків, але найбільше Колючка боявся йти далеко від свого дому, від своєї нірки, адже він був впевнений, що далеко у лісі на нього чекає небезпека.

Одного дня Колючка почув як інші мешканці лісу щось жваво обговорювали. Вони слухали розповідь Пугача, який розказував, що на найбільшому дереві, яке росте у лісі, є яблучко, не просте, а чарівне. Якщо з'їсти його, то можна стати найсміливішим звірятком у всьому лісі. Колючка як це почув, одразу вирішив, що він повинен знайти це дерево і з'їсти яблучко, щоб бути дуже сміливим.

Поки Колючка вирушив в дорогу, то вже в лісі стемніло. Йому було ду-у-у-у-уже страшно. Колючка йшов, озираючись і прислуховуючись до кожного звуку. В один момент він вже хотів повернутися до своєї затишної нірки, але сказав собі вголос: «Я сильний, я все зможу!!». Заспокоївши й налаштувавши себе, він знову вирушив в дорогу, аж раптом щось у кущах, темних-темних, густих-густих, почало шарудіти. Їжачок з переляку почав бігти назад, тією дорогою, якою йшов. Але раптом він зупинився, зрозумів, що якщо зараз втече, то не зможе знайти, з'їсти яблучко і стати сміливим. Бажання бути сміливим перемогло і попри страх він вирішив повернутися. Підійшовши до тих самих кущів побачив, що це всього-на-всього горобчики шукали ягідки горобини, щоб повечеряти. Він пішов далі. Йдучи Колючка зрозумів, що кожен страх він сам собі придумує і насправді в цьому лісі немає нічого страшного.

Коли знайшов те дерево, їжачок усвідомив, що йому вже не потрібно їсти чарівне яблучко. Він, йдучи, вже став найсміливішим.

*Віра Ющишин, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Незламні**

Одного разу у маленькому горщику на підвіконні жило собі зернятко. Було воно зовсім маленьким, але мріяло про щось велике: про сонце, теплий дощик, про те, щоб прорости і стати гарною квіткою.

Спочатку йому було важко. Земля була темна і холодна, а навколо було занадто тихо. Але зернятко не здавалося.

І одного ранку перші сонячні промені торкнулися горщика. Зернятко відчувало їх тепло і стало рости. Спочатку з'явився маленький корінець, який попрямував вниз, шукаючи води. Потім пробився тендітний паросток, який тягнувся вгору до світла. Та не все так легко було у житті зернятка.

Час від часу вітер колихав горщик, а холодні перетяги намагались зламати паростки. Але зернятко було сильним. Воно пам'ятало про свою мрію і про те, як важливо не здаватись.

З кожним днем паросток ставав все більшим і міцнішим. І, нарешті, зернятко перетворилося на прекрасну квітку, яка радує оточуючих своїми красивими пелюстками.

Одного разу до кімнати зайшла дівчинка. Вона побачила квітку і посміхнулася. Дівчинка полила квітку і сказала: «Яка ти гарна! Така сильна та незламна!»

Квітка відчувала тепло від дівчинки і зрозуміла, що її мрія збулася. Вона стала не лише такою, як мріяла, але й несе радість оточуючим. І хоч були важкі часи, маленьке зернятко ніколи не забувало про свою мрію і завжди рухалось вперед.

*Діана Кішко, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Світло затишних хатинок**

Поряд з лісом жили дві маленькі, притрушені снігом, хатинки. Кожна хатинка мала невеличкі вікна, через які ввечері

мерехтіло тепле світло, адже всередині завжди палав вогонь у каміні. Біля хатинок стояв старий дерев'яний парканчик, який оберігав це місце від вітру та лісових звірів. Хатинки оточував густий зелений ліс.

Одного холодного зимового вечора, коли почалась завірюха та ліс вкрився білим снігом, почувся чийсь плач. Це був маленький сніговий зайчик, який загубився в темному лісі й не міг знайти дорогу додому.

Хатинки дуже засмутилися і захотіли допомогти зайчику. Тоді одна з них прошепотіла до іншої: «Давай будемо світити яскравіше, щоб зайчик зміг побачити нас і знайти дорогу!»

Так вони й зробили. Світло у вікнах стало ще теплішим і яскравішим. Маленький зайчик побачив ці вогники й, стрибаючи по снігу, швидко побіг на їхнє світло. Нарешті він дійшов до хатинок, де було затишно й тепло. Хатинки зігріли зайчика, подарувавши йому спокій і захист від холоду.

На ранок, коли сонце піднялося над лісом і закінчилась завірюха, зайчик подякував і побіг додому, але пообіцяв завжди повертатися в це чарівне місце, коли йому буде страшно чи самотньо.

І з того часу кожного вечора хатинки світили ще яскравіше, щоб кожен, хто загубився або шукає тепло, зміг знайти дорогу додому.

*Анна Лесняк, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Казка про Світанка і місячний промінь**

У зимовому лісі, який світиться від місячним сяйвом, стояли декілька високих ялинок. Вони були мовчазними сторожами, що захищали ліс від холодного вітру.

Серед цих ялинок жила маленька синичка на ім'я Світанка. Вона завжди милувалася красою зимової ночі, але, як і кожній маленькій пташці, їй було трохи страшно залишатися в такій великій і мовчазній темряві. Вона завжди ховалася у гілках, відчуючи себе маленькою.

Одної ночі, коли місяць світив особливо яскраво, Світанка наважилася вилетіти зі свого сховку і полетіти над засніженими верхівками дерев. Раптом вона побачила

глибокий слід на снігу від деревами. Це був слід великого вовка.

Зазвичай синичка боялася вовків, але цього разу їй здалося, що цей слід вовк залишив спеціально для неї, ніби запрошуючи її йти вперед, не боятися.

«Мабуть, навіть найсильніші теж бояться самотності в зимовому лісі» – подумала вона. Відтоді Світанка щовечора вилітала на свою нічну прогулянку, милуючись слідами різних тварин, відчуваючи, що кожен з них – її маленький друг у цьому великому світі.

Щоразу, повертаючись на своє дерево, вона відчувала себе вже не такою маленькою, як раніше. Вона зрозуміла, що сміливість живе в середині нас, як і в кожного мешканця лісу.

Навіть найтемніша ніч стає світлою, коли ти маєш когось, хто йде цим шляхом разом з тобою.

***Богдана Микитчин, студентка групи ДО-2226 Б2***

## **Казка про лисеня, яке боялося знайомитися**

У густому та великому лісі серед великих сосен і співочих пташок був дитячий садочок для лісових малят. Щоранку звірята поспішали туди, сміючись і граючись на галявині. Але маленьке лисеня на ім'я Рудик завжди залишалося трохи осторонь. Воно ховалося за великим дубом і боязко виглядало, як інші звірята весело стрибають і знайомляться одне з одним.

Рудик дуже хотів приєднатися, але його серце швидко билось, пітніли лапки, з'являлося хвилювання, щойно він уявляв, що хтось до нього заговорить.

«А раптом вони не захочуть грати зі мною? А якщо я скажу щось смішне?» – думало бідне лисенятко.

Одного дня до лісового садочка завітала мудра Сова-вихователька. Вона помітила Рудика за дубом і запитала: «Чому не граєшся з іншими?»

Лисеня знітилося і прошепотіло: «Я боюся... А раптом я їм не сподобаюсь?»

Сова усміхнулася: «А ти спробуй підійти до когось. Просто скажи: «Привіт, я Рудик. Як тебе звати?»

Рудик задумався, а потім Сова додала: «А ще, якщо тобі буде

страшно, я допоможу. Ми разом підійдемо до когось, і ти побачиш, що всі звірята тут – добрі та раді новим друзям».

Наступного ранку, зібравши всю свою сміливість, Рудик підійшов до маленької білочки. Вона збирала жолуді біля гойдалки. Сова трималася неподалік, підбадьорюючи лисеня своїм поглядом.

«Привіт, я Рудик», – сказав він, тремтячи.

Білочка обернулася і широко усміхнулася: «Привіт, Рудику! А я Леля. Хочеш разом погратися?»

Серце Рудика розтануло від радості. Виявилося, що знайомитися зовсім не страшно, а навіть приємно. Уже за кілька днів він мав багато друзів – їжачка, зайчενя, вовченя, і кожного ранку поспішав до садочка із радістю.

*Катерина Луців, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Солодке життя**

На світі є прекрасна планета, а на її окраїні – чарівна країна Цукринка. У цій країні все зроблено зі смаколиків: цукрові прилавки, пряникові будинки, а цілі міста побудовані з цукрової вати.

Жив у цьому солодкому раю зайчик Солодкі Вушка. Найбільше він любив ласощі: зранку їв печиво, на обід – льодяники, а на вечерю пив какао з маршмелоу. Жилося йому солодко, але була одна проблема – зайчик не любив чистити зуби.

– Бігом іди чистити зубки! – сварила його мама-зайчиха.

– Не хочу! – відповідав зайчик.

– Якщо не чиститимеш, зуби почнуть псуватися, – попереджала мама.

– Нічого їм не буде, – відмахнувся зайчик і продовжив ласувати смаколиками. Та ось одного ранку зайчик прокинувся з жахливим болем у зубах.

– Ой, рятуйте! Ой, болить! – скрикував він.

Прибігла мама-зайчиха.

– Що сталося?

– Мої зубки! Ой, болять зубки!

– Покажи, – сказала мама. Вона подивилася і побачила, що в

зайчика аж три хворі зубчики. – Збирайся, поїдемо до стоматолога.

– Стоматолога? – злякано перепитав зайчик. – Ой, знаєш, уже нічого не болить!

– Ну добре, – підозріло відповіла мама.

Але зубний біль не минав. Він ставав дедалі сильнішим, аж поки зайчик не зміг навіть їсти улюблені солодощі. Наступного дня він прийшов до мами і зізнався:

– Мамо, зубки так сильно болять... Поїхали до стоматолога.

Зайчик дуже хвилювався, але мама заспокоїла його. У стоматологічному кабінеті він побачив доброго лікаря – пана Зубочистку.

– Що сталося? – запитав лікар.

– Я... я боюся лікувати зубки, бо це боляче, – тремтячим голосом відповів зайчик.

– Не хвилюйся, лікувати зубки зовсім не боляче. Чесно-пречесно, — усміхнувся лікар.

– Ну добре. – невпевнено погодився зайчик.

І справді, лікування було зовсім не страшним і не болючим. Незабаром зубчики зайчика стали здоровими.

– Дякую, пане лікарю! Тепер я знову можу їсти свої улюблені ласощі!

– Можеш, але тепер обіцяй, що будеш дбати про зубки і завжди їх чистити.

– Обіцяю! – вигукнув зайчик.

Відтоді зайчик дотримувався своєї обіцянки і жив своє щасливе солодке життя!

*Руслана Присташ, студентка групи ДО-2226 Б1*

## **Казка про сонечко, що боялося темряви**

Жив-був у зеленому лісі маленький жук сонечко. Він був яскраво червоним, з чорними крапками на крилах і дуже любив день, коли світило сонце. Але була у сонечка одна мрія – побачити ліс вночі, розглянути зорі, проте був в нього і великий страх – він боявся темряви. Кожного вечора, коли сонце заходило, жук ховався у своєму маленькому дуплі й чекав, поки знову настане радісний ранок.

Одного вечора, коли небо стало темним, а зірки почали світити, жук сонечко вирішив, що більше не хоче боятися. Жук трішки висунув голову з дупла і подивитися, що відбувається. Він побачив щось дивовижне! Сотні маленьких світлячків кружляли в повітрі, випромінюючи ніжне світло.

– *Ого, які вони красиві!* – подумав жук.

– Привіт, маленькі світлячки! – привітався Тимко. – Чому ви світитеся так яскраво?

– Привіт, жучок! – відповіли світлячки. – Ми свіtimo, щоб допомогти іншим не боятися темряви. Темрява – це не страшно, а навпаки, вона може бути дуже красивою, коли в ній є світло!

Тимко замислився.

– А як ви не боїтеся темряви? – запитав він.

– Ми знаємо, що темрява – це лише частина ночі. І навіть у темряві є багато цікавого! – відповіли світлячки.

Вони почали танцювати у повітрі, створюючи яскраві візерунки. Жук був вражений.

– Я хочу дізнатися більше про ніч! – вигукнув він.

Світлячки запросили сонечко приєднатися до них у подорожі по лісі. Разом вони літали між деревами, і жук сонечко побачив, як красиво світяться зірки на небі, як шепочуться ночі квіти, і як ліс оживає звуками. Він зрозумів, що темрява не така вже й страшна, коли є світло і друзі поруч.

– Дякую, друзі! – сказав Тимко, коли поверталися додому. – Тепер я знаю, що темрява може бути прекрасною, якщо не боїшся!

Відтоді жук Тимко більше не ховався від ночі. Він став справжнім дослідником, відкриваючи для себе нові чудеса лісу під світлом зірок і разом із своїми новими друзями – світлячками.

***Вікторія Ших, студентка групи ДО-2226 Б1***

## **Петунія**

Давним-давно в маленькому селі, розташованому серед пагорбів Східного Лісу, був маленький квітковий горщик на ім'я Петунія. Петунія була скромним горщиком, задовольняючись своїм місцем на підвіконні затишної дачі. Але, незважаючи на її просте життя, Петунія мала великі мрії та сильне бажання вирости у щось прекрасне.

Одного разу мудрий старий садівник прийшов у село і помітив, як Петунія сумно дивиться у вікно. Він підійшов до неї і запитав: «Чого ти така сумна, горщикочко?»

Петунія зітхнула й відповіла: «Я прагну розквітнути у чудову квітку, розпустити свої пелюстки й принести радість оточуючим. Але я боюся, що я надто мала й незначна, щоб коли-небудь досягти такої величі».

Садівник люб'язно посміхнувся і сказав: «Не недооцінюй себе, Петуніє. Подібно до того, як крихітне зернятко може вирости у високе дерево, ти також маєш потенціал для процвітання, який перевищує твою найсміливішу уяву. Все, що тобі потрібно, це трохи любові та турботи».

З цими словами підбадьорення садівник почав доглядати за Петунією, старанно поливаючи її та забезпечуючи живильним сонячним світлом. З кожним днем Петунія відчувала, як стає сильнішою та бадьорішою, її коріння глибоко вривається в багату землю.

І одного чарівного ранку Петунія прокинулася й побачила, що її прикрашають найбільш вишукані квіти, кольори яких мерехтять у ранньому світлі. Вона розцвіла в приголомшливу квітку, випромінюючи красу та витонченість у кожній пелюстці. З цього дня Петунія стала символом надії та натхнення в селі, нагадуючи всім, що завдяки терпінню та наполегливості навіть найменший горщик може вирости у щось справді надзвичайне. І тому її розповідь про трансформацію лунала серед пагорбів, що є свідченням сили віри в себе та ніколи не відмовлятися від своїх мрій.

***Христина Грицишин, студентка групи ДО-2226 Б2***

## **Казка про кавун на камінчику**

Жив-був маленький кавунчик. Він ріс у великому полі, серед своїх братів і сестер. Всі вони були однакові: круглі, зелені, вкриті смужками, але кавунчик завжди мріяв про щось більше. Одного дня, коли вітерець приніс запах лісу, кавунчик подумав:

– А що, якби я зміг побачити світ за межами цього поля?

Доля мала свої плани. Літнього дня на поле прийшла

родина. Вони вибирали кавуни для пікніка. Один із хлопчиків, побачивши маленький кавунчик, сказав:

– Давайте візьмемо цього! Він такий кумедний і маленький!

Родина поклала кавунчик у кошик, і він вирушив у подорож. Незабаром вони зупинилися біля річки, де на березі лежало безліч гладеньких камінців. Хлопчик, граючись, поставив кавунчик на великий, теплий від сонця камінь. Кавунчик вперше відчув інше життя: теплий камінчик під ним, легкий вітерець над ним і дзюркотливу пісню річки. Він був у захваті:

– Оце так пригода! Тепер я зовсім не схожий на інших кавунів на полі.

Хлопчик намалював на кавунчику смішне личко. Це було щось нове для кавунчика, він радів своєму вигляду, уявляючи, що став частиною чарівної казки. Наступного дня кавунчик був подарований сусідському хлопчику, який вирішив використати його як декорацію у своєму саду. Так кавунчик став кавуном на камінчику, який дивився на зорі і слухав історії світу, які розповідав йому вітер. І хоча життя кавунчика було коротким, воно було сповнене пригод, радості і щастя. Він назавжди залишився тим, хто побачив більше, ніж тільки поле.

***Сидорик Христина, студентка групи ДО-2226 Б1***

## **НАРОДНА ІГРАШКА ЯК ЗАСІБ ОСОБИСТОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА**

### **Вступ**

**Н**евід'ємною частиною української культури є народна іграшка, що тісно пов'язана з життям людей. До сьогодні наші предки зберегли цей унікальний вид декоративного мистецтва, який передається від покоління до покоління та містить інформацію про їхні звичаї, обряди, свята, побут, вірування, працю та відпочинок, зберігаючи історичну пам'ять та національні цінності. Народна іграшка завжди виготовлялася з любов'ю та майстерністю, у дусі традиційних ремесел. Вона не тільки була об'єктом гри чи предметом побуту, але й важливим засобом відображення багатовікової історії, художньої творчості, а також віддзеркалення уявлень про дитину, турботи про неї, поглядів на її виховання.

Оскільки розвиток суспільства, його духовність впливають на ігрову діяльність, форми та тематику забавок для найменших, то кожна епоха мала свої унікальні іграшки. Їхні творці, використовуючи різні мистецькі практики, вкладали у свої вироби не лише майстерність, а й душу. Додаючи щось своє, оригінальне, майстри імпровізували, виражали власну індивідуальність. Тому це унікальні витвори, що мають естетичну цінність та «справжність». У них поєднані мистецтво (декоративне, образотворче), творчість та виховна функція.

Сучасним дітям дошкільного віку народна іграшка відкриває безмежні можливості для розвитку фантазії, уяви, креативності, здатності розуміти красу та гармонію, завдяки різноманітності видів, форм, технік, кольорів, орнаментів.

## Класифікація народних іграшок

Еволюція української народної іграшки відбувалася завдяки притаманній людям потребі у передачі життєвого досвіду та зміні духовних запитів, етичних й естетичних уявлень, матеріальних й технічних можливостей історичного періоду, взаємин з іншими культурами. Перші знайдені «речі для дітей» дуже схожі на знаряддя праці та предмети побуту. Їх виготовляли члени родини із доступної сировини. З дорослішанням діти самі залучались до цього процесу, таким чином навчаючись ремесла та опановуючи навички майбутньої діяльності. Поступово забавки змінювалися та вдосконалювалися. Зокрема, цьому сприяла особлива атмосфера буття, що спонукала дорослих залучати мистецтво, національну кухню, народу іграшку до виховного процесу. Змалку діти перебували в атмосфері драматичного дійства, оскільки саме такими є хрестини, уродини, весілля, похорони, інші звичаї та традиції (ходіння з зіркою на Різдво, участь у вертепному дійстві, малювання писанок та ін.). Як зазначає О. Найден «Народна традиційна іграшка має витoki в глибинних шарах фольклорної колективної культури. Підкреслимо – колективної, а не масової. Бо ж у ній втілені пластичні, орнаментальні, нарешті образні уподобання кожного окремого етносоціального осередку – якісного складового елементу осереддя національного» (Найден, 1999, с. 10).

Українці завжди відповідально ставилися до виховання, надаючи дитячій грі та іграшці особливого значення. Вони заохочували малюків до народних ігор, забавлянок та розваг, адже розуміли, що саме через гру діти пізнають світ, розвиваються, готуються до дорослого життя. Значущість та цінність народної іграшки підкреслюють її різноманітні назви: забавка, цяцька, лялька, цяцянка, виграшка та ін. Через неї діти знайомилися з природою та довкіллям, вчилися розрізняти кольори, форми, матеріали, розвивали мислення, уяву та фантазію, що сприяло формуванню естетичного та творчого ставлення до світу.

Народна іграшка формувалася у межах різних видів декоративного мистецтва, котрі сьогодні є динамічним

явищем, що постійно розвивається та збагачується новими ідеями і формами. Водночас такий виріб поєднує художність і практичність, виготовлений з екологічно чистої сировини, відображає зміст у мінімальній формі з максимальним узагальненням образів. Для виготовлення народної забавки використовувалися і поєднувалися різні матеріали, особливі інструменти та способи передачі художнього зображення. Вона проста, багата орнаментами, кольорами, дизайном. Тому не втрачає цінності й залишається важливим джерелом натхнення, самовираження, творчості та збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Беззаперечно, народна іграшка – невід'ємна частина дитинства, відображає культуру та традиції певного регіону України, тому є досить різноманітною. Відрізняється за матеріалом, формою, забарвленням, технікою виготовлення та оздоблення. Відповідно її й класифікують, виокремлюючи в основному за такими характеристиками:

- *матеріалом* – сировиною, з якої іграшки зроблені: дерев'яні, глиняні, тканинні, сирні, солом'яні, трав'яні тощо;

- *формою* – яке явище (річ) у природі чи суспільному житті іграшки зображають, інтерпретація конкретного образу, предмета (ляльки, дитячий посуд, дитячі меблі і т.д.); окрему групу іграшок утворюють сюжетні композиції «Різдво», «На ярмарок», «Весілля», «Біля хати» тощо.

Найпоширенішою є класифікація забавок за *матеріалом* (рис. 1).

За формою розрізняють:

- *антропоморфні* образи-ляльки (з глини, дерева, трави, тканини, соломи, рогозу, комбіновані з різних матеріалів);

- *зооморфні* іграшки – свійські й дикі тварини: бички, цапки, свинки, баранці, козлики, корівки тощо;

- іграшки, що імітують «дорослі» *речі*: меблі, посуд, предмети побуту, знаряддя праці (шафи, стільці, столи, лавки, миски, глечики, колиски, візки, граблі, сокири тощо).

Цікавим, на наш погляд, є поділ забавок, запропонований К. Матейко. Авторка вирізняє: *ляльки* (кукли); *дитячі музичні інструменти* (свищики, сопілки, тарахкальця, свиставки і т.д.); *іграшки трудові*: хатньої обстановки (дитячі меблі, посуд),

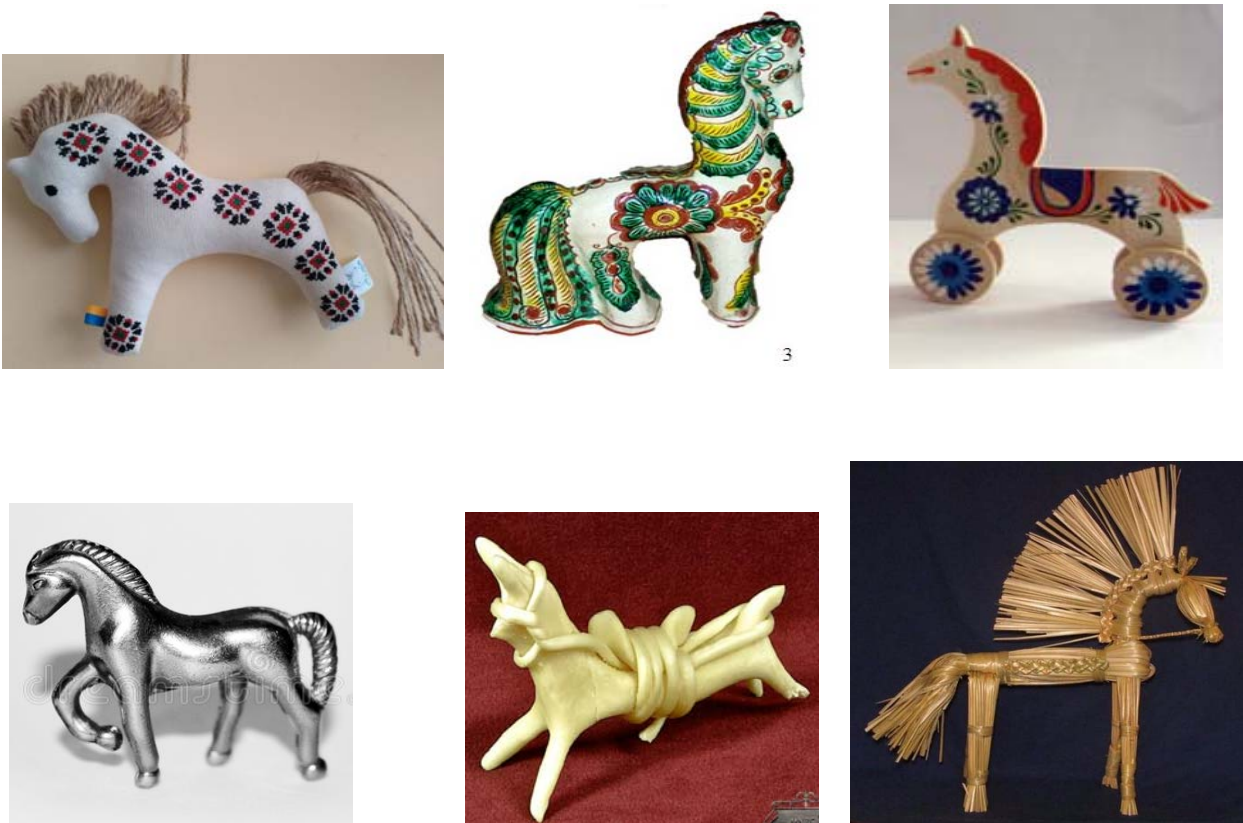
господарські знаряддя (борона, ярмо, драбина); *іграшки фізкультурні* (фуркала, м'ячі («гопкала»); *хлоп'ячу зброю* (луки, стріли, пістолі, шаблі і револьвери); *прикраси* (віночки, намисто з ягід, гороху, шапки з квітами та пір'ям, сережки, гудзики); *іграшки «обрядові»* (Матейко, 2011).



**Рис. 1. Класифікація народних іграшок (за матеріалом)**

Загалом, з різних матеріалів можна зробити подібні за формою дитячі речі, що зображають один і той самий предмет (рис. 2). До прикладу, дерев'яні іграшки представляють такі *групи*: ті, що зображують людину (ляльки, гімнаст, вершники); музичні інструменти (деркач, свисток, барабан); іграшкові меблі (лава, стіл, скриня, колиска); знаряддя праці (киянки,

грабельки); господарський інвентар (ящики, бочки); кухонне начиння (посуд); іграшкові транспортні засоби (візочки, санчата, човники); мороки (іграшки на логіку, для розвитку інтелекту); іграшки з сірників тощо. Приміром, глиняні іграшки розрізняють як такі, що утворюють (свистунці, торохтушки, дзвоники) чи не утворюють звуки (дрібна пластика, скульптура малих форм, «монетки» (зменшені форми посуду)).



***Рис. 2. Іграшки з різних матеріалів (тканина, глина, дерево, метал, сир, солома), однакові за формою (коники)***

Зауважимо, що майстри народних іграшок зазвичай володіють різними способами декоративного мистецтва (різьблення по дереву, гончарство, вишивка, ткацтво, писанкарство тощо). Тому систематизують забавки із *технікою виготовлення*: керамічні, вишивані, дерев'яні, різьблені, плетені, лозові та ін.

За *регіональними особливостями* або ж місцем походження виокремлюють іграшки: яворівські (Львівщина), косівські (Івано-Франківщина), опішнянські (Полтавщина), київські, поліські,

петриківські (Дніпропетровщина), семчиківські (Хмельниччина), бубнівські (Вінниччина), винницькі (Чернівеччина), гаверецькі (Львівщина). Тому часто зустрічаються назви дерев'яна яворівська забавка, косівська керамічна іграшка, опішнянський глиняний свистунець, петриківський свисток, дзиґа з петриківським розписом та ін.

Особливу групу народних забавок становлять ляльки. Зокрема, В. Долгова поділяє їх на такі групи:

- *ігрові* – використовуються у дитячих іграх, розвагах;
- *оберегові* – захищають (охороняють) власника від біди, хворіб, заздрощів, злих сил;
- *обрядові* – «беруть участь» в обрядах, що пов'язані із побутом, звичаями, народним календарем, традиціями (Долгова, 2016, с. 6).

Виняткову цінність колись мали *іграшки-ляльки*, які робилися нашвидкуруч для дітей, щоб їх заспокоїти чи зайняти. Хоча вони були примітивними образами тварин чи людей, та все ж «наповнювалися» доброю силою, любов'ю і ніжністю. Забавки творили для своїх малюків з того, що було в домі: з клаптика тканина, рослини чи овочів. Ляльку робили з кукурудзяного качана, возика – з дерева, корівку – з маленького гарбузика... Вони були простими, але зберігали все: сили землі і сонця, теплоту рук рідних людей. Їхні творці зажди знаходили особливий сенс у виготовленні іграшок для дітей (Плішко, 2014).

Ще одним своєрідним видом народних іграшок є *ляльки з тканини*. Усі вони, знайдені у різних областях України, виготовлялися одним способом – вузловим. Тому, як і самі вузли, утворюючи замкнені магічні кола, мали захисну силу. Навіть у народній медицині амулети (нав'язки, вузли, науки) часто використовувалися проти зурочення. Мама чи бабуса, виготовляючи ляльку, забувала про клопоти та зосереджувалася на роботі, думаючи про радість та щастя своєї дитини. Позитивна енергетика відчувалася на підсвідомому рівні, заспокоювала, допомагала малюку відчувати себе у безпеці та затишку, долати страх, тривогу або самотність. Граючись нею, дитина наслідувала поведінку дорослих,

розігрувала різні життєві ситуації та готувалася до дорослого життя.

Вузлова лялька як незмінна супутниця дівчинки поєднувала кілька функцій: ігрову, оберегову й обрядову. Вважалося, що вона може приносити щастя, здоров'я та добробут своїй власниці. Для її виготовлення використовували шматок білої тканини, в який клали сіно, ганчірки або клоччя, формуючи округлу голову. Потім додавали волосся з льону та головний убір (віночок, хустку тощо). Одяг ляльці не шили, а створювали, намотуючи різнокольорові шматки тканини на основу. Звідси й з'явилася згодом назва – лялька-мотанка (Долгова, 2016).

Здавна вважалося, що *обереги* захищали від хворіб, заздрощів, негативу, підтримували людину у важкі хвилини непогоди, неврожаю, важкої трудової діяльності. Приміром, колись саме ляльки були «охоронцями» жіночої плідності та долі. Якщо у матері було кілька дочок, то вона розподіляла їх поміж усіма. Коли дівчина виходила заміж, то брала з собою свої ляльки і ховала їх у торбину (скриню) в куті (щоб не втратити плідності – не можна їх нікому давати). Їх передавали від покоління до покоління, дарували нареченим на щасливу долю.

*Обрядові ляльки* застосовували у святах календарного циклу. У землеробських справах вони символізували покровительку (жіноче божество, бабу), ту, що дає життя (ляльки наречені, матері), і ту, що несе смерть, є божеством врожаю і втіленням життєвої сили природи. Із соломи створювалися божества Зозулі, Купайла, Марени, Баби, Дідуха, Русалки тощо. На завершення ритуалів ляльки переважно спалювали або топили (Сігінішина, Абрамович, 2013). Стародавнім обрядовим ідолом українців вважається – мати-предкиня, берегиня, охоронниця, покрови, хранителька родинного вогнища, подайниця всякого добра – Баба. Сьогодні «баба» – назва соломи (сіна), покладеної на покуті, куди у Різдвяну ніч ставиться сніп – Дідух. Вона символізує жіноче начало, а Він – чоловіче. Часом бабами називали великодні паски (Маховська, 2009).

Щодо обрядових іграшок, то відомим є також фігурне печиво у вигляді тварин та людей. Його виготовляли та продовжують це робити у різних регіонах України. Наприклад, на Гуцульщині популярними є зображення коней та баранців, тоді як на Поділлі – фігурки півнів та качок. Тварини уособлювали плодючість, багатство та силу, а людські постаті – божественне начало та зв'язок з предками, що символізувало прагнення до гармонії зі світом. Особливе значення мало печиво у вигляді пташок (жайворонків, сорок, голубів), яке пекли навесні. Діти бігали з ним, підіймали вгору та співали заклички, що мало прискорити настання тепла та повернення птахів з вирію.

Рецепти та техніки й досі передаються родинами, зберігаючи унікальність і самобутність нашого народу. Майстрині використовують спеціальні форми для вирізання тіста або ж ліплять фігурки вручну, оздоблюють їх кольоровою поливою, маком, горіхами, родзинками, іншими їстівними матеріалами. Власне печиво не є повноцінною іграшкою, адже діти його охоче з'їдають. Однак важливим є процес виготовлення і залучення менших до нього. Яскраве декорування та орнаментування, а також умовно-узагальнені форми-образи чудово сприяють розвитку фантазії, творчого мислення і самовираження малюків.

Отож, завдяки різноманітності видів, матеріалів та форм народних іграшок знайомити дітей з ними можна вже з раннього та дошкільного віку. Така забавка має значні переваги, вона доступна до сприйняття, естетично виразна, красива, легка у виготовленні, може застосовуватися у різних видах дитячої активності.

### **Роль народної іграшки в особистісному становленні дитини**

На важливості залучення дітей до декоративного мистецтва (з-поміж іншого, ознайомлення з народною іграшкою) наголошує Стандарт дошкільної освіти (2021), розкриваючи це питання у таких напрямках: «Дитина у соціумі», «Дитина у світі мистецтва», «Дитина у сенсорно-пізнавальному

просторі», «Дитина в природному довкіллі» та ін. Завдання щодо вивчення забавок в основному скеровані на формування у малюків соціально-громадянської (здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини), мистецько-творчої (здатність до сприймання мистецтва, обізнаність у специфіці його видів, до практичної реалізації власного художньо-естетичного потенціалу) та технологічної (здатність до творчості при перетворенні об'єктів довкілля з різних матеріалів) компетентностей (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

З огляду на це підкреслимо, що народна іграшка є важливим засобом *пізнавального розвитку* дитини, удосконалення сприймання, мислення, пам'яті, уяви, фантазії, емоцій та почуттів. Вона тісно пов'язана з життям української родини, працею дорослих, їхніми інтересами та потребами. Найближчі люди, котрі її виробляють, як правило, розуміють запити малюків. Тому колись серед забавок не зустрічалось непотрібних речей, вони чергувалися, змінювалися відповідно до віку та можливостей дітей. Кожна з них мала своє призначення, відповідно до певного етапу розвитку, та сприяла пізнанню світу. Їх мінімум був виправданий життям, перевірений поколіннями, відображаючи народні уявлення про лад та уміння задовольнятися у побуті малою кількістю речей.

Для *найменших дітей* народні іграшки мають особливе призначення. Вони безпечні, яскраві, приємні на дотик. Брязкальця, підвіски, півники позитивно впливають на розвиток зорового сприймання, розрізнення форм, кольорів, орнаментів. З віком забавки стають складнішими та функціональнішими, спонукають до активних дій: удосконалення моторики, координації, формування мислення. Наприклад, каталки на держачках, возики допомагають малечі ходити, бігати, освоювати простір. Як тільки сприймання стає більш аналітичним та містким, дитину починають цікавити іграшки з детальними, складними формами, вони вчаться ними розпоряджатися, а згодом самостійно виготовляти. Тому вони стають більш практичними: знаряддя праці, свистунці, ляльки, сопілки тощо.

На *дітей дошкільного віку* особливо впливають забавки, що зображають людей, істот, предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослини, речі побуту, техніки тощо. Вони викликають усвідомлений пізнавальний інтерес, бажання з ними діяти, спонукають до різноманітних за змістом ігор (ситуацій), та дають змогу увійти в роль, створити улюблений образ. Так, дитячий посуд увиразнює навички самообслуговування. Дзиги, кубарі, дзижчали відкривають таємниці механіки, прищеплюють технічні навички.

З розвитком ігрової діяльності, у життя малюків проникає сюжетно-рольова, спортивна, творча гра, а згодом і праця, що можуть супроводжуватися народною іграшкою, лялькою. Власне різновиди забавок з'являлися через природну потребу дітей вивчати навколишній світ, творчо і самостійно його осмислювати, наслідуючи мовленнєву, трудову, побутову діяльність, обрядові дії і звичаї дорослих. Саме це і є основним змістом народної іграшки, яка певним чином задовольняє й гендерні потреби та уподобання дітей. Так, дівчатка обирають для ігор ляльки – символ материнства, продовження роду. Хлопчики надають перевагу зброї, динамічним іграшкам, що втілюють ідею безпеки та захисту, розвивають моторність, мужність, хоробрість, спритність. Іграшки пов'язуються з трудовими процесами дорослих, тому діти залюбки граються мініатюрними знаряддями праці, переймаючи відповідні навички.

Загальновідомо, що під час трудової активності відбувається *моральний розвиток* дитини, особливо, коли вона самостійно майструє собі іграшку, плете віночок, оздоблює яєчко, робить хатинку тощо. У такий спосіб закладаються відповідальність, старанність, цілеспрямованість, ініціатива, терпеливість. Без них неможливе формування основ працелюбності (звички до трудових зусиль, готовності брати участь у трудовій діяльності, вміння доводити розпочату справу до кінця). Тобто поряд з моральним удосконаленням відбувається і *трудове виховання*.

Зокрема, використання іграшкових знарядь праці, іграшкові борони, вили, граблі, лопати сприяють залученню до повсякденної роботи, знайомлять дітей з особливостями професій. Моделі предметів хатнього вжитку, транспортних

засобів слугують зародженню любові до праці, формуванню знань, умінь та навичок, необхідних у дорослому житті. Скажімо, під час виготовлення ляльки-мотанки, глиняних іграшок, розмальовування дерев'яних скриньок, писанок, елементарних дій у малюки набувають технологічних вмінь, позитивно ставляться до праці. Крім того, така діяльність, будучи результативною, дає змогу дітям відчувати значущість своєї діяльності, подарувати виріб близьким, допомогти прикрасити оселю і т. ін. Малюки відчують задоволення від того, що роблять комусь приємне.

Позитивним є й те, що власноруч виготовлені речі-іграшки для дошкільників мають особливу вартість, уможлиблюють пізнання довкілля, розширення світогляду та розуміння себе. Під час копіткої роботи вони удосконалюють увагу, стають винахідливими, вчаться доводити справу до кінця, часто «розмовляють» з іграшками. Тобто це не лише розвага, а й важливий засіб *розвитку мовлення* та соціалізації. Граючись, діти вчаться спілкуватися, висловлювати свої думки та почуття, а також засвоюють правила етикету. Доречно використовувати заклички, вірші та пісні. Це тренує їхню пам'ять, розширює словниковий запас, знайомить з фольклором, зокрема поетично-художніми порівняннями та словами ввічливості.

Приміром, давно материнська лялька виконувала роль опікунки, коли маля самотійно засинало, а мати мусила йти до роботи. Своєю «присутністю» лялька (іграшка) давала змогу дитині закріплювати навички мовлення через «розмову» з нею. Саме така іграшка комунікативно близька їй. У ній – цілий світ образів, архетипів, символічних основ бачення, сприйняття й переживання дитиною дорослого життя, психоментальний характер народу. Разом з рідною мовою (колисковими, казками, колядками, співаночками, приказками, загадками тощо) народна іграшка впливає на формування життєвих вражень та почуттів, перших уявлень про навколишній світ, закладає національно-патріотичні почуття.

За певних умов народна іграшка є ефективним засобом *фізичного розвитку* дитини. Її варто застосовувати під час рухливих ігор, що позитивно впливає на здоров'я, рухові якості,

тонус та світосприйняття. Для залучення дітей до гри можна використовувати умовний сигнал за допомогою свищика. Також доречними є фуркала, вітрячки, пташки (коники) на коліщатках з рухливими крильцями, візки, каруселі, гойдалки тощо. Фізична активність передбачає певну взаємодію та взаємовідносини між гравцями, змагання, ігрову співпрацю. У результаті виникають нові ситуації, доповнюються правила, що зумовлює виховання доброго ставлення до інших, почуття дружби, співчуття, чуйності, доброзичливості. Діти допомагають один одному, радіють успіхам.

Позитивні емоційні відгуки, естетичні почуття і переживання викликають яскраво оформлені народні іграшки. Вони легкі, наївні, ритмічні, симетричні, без надмірних деталей. Дитина ще не може оцінити народну забавку як витвір мистецтва. Проте, граючись нею, виготовляючи її, вона підсвідомо сприймає і розуміє художні особливості, у неї формуються естетичні смаки. Малюк обстежує зором, дотиком забавку, вивчає її форму, величину, специфічні ознаки. Емоційна дія утілених образів широко застосовується в образотворчій діяльності, художній праці. Так дитина чіткіше диференціює колірну гаму, форму предметів, які може зображати. Серед загальноосвітніх завдань образотворення, знаходимо специфічні щодо декоративного мистецтва: формувати вміння створювати на готових площинних силуетах нескладні площинні орнаменти (коники, пташки, тарелі, макітри, рушники, писанки, серветки, сукні тощо) у техніці аплікації, ліплення, малювання; ознайомлювати дітей з глиною, пластиліном; розвивати чуття кольору, форми, ритму тощо («Українське дошкілля», 2017, с. 79–80).

Дошкільники здатні опанувати елементарні техніки та прийоми творення народних іграшок, самостійно оздоблювати, аналізувати орнаменти, інтерпретувати у різних формах. Застосування різних матеріалів дає їм змогу експериментувати, навчатися, виправляти помилки під час роботи, знаходити нестандартні рішення, досягати результату та успіху, назагал – обрати улюблений вид мистецької творчості. Регулярне практикування у виготовленні забавок приносить дітям задоволення, надихає, оптимізує, а також має арттерапевтичні

ознаки, позаяк допомагає зосередитись, проявити себе, впоратися зі стресом, тривогою, емоційними проблемами, самотністю (Демчик & Кляпетура, 2017).

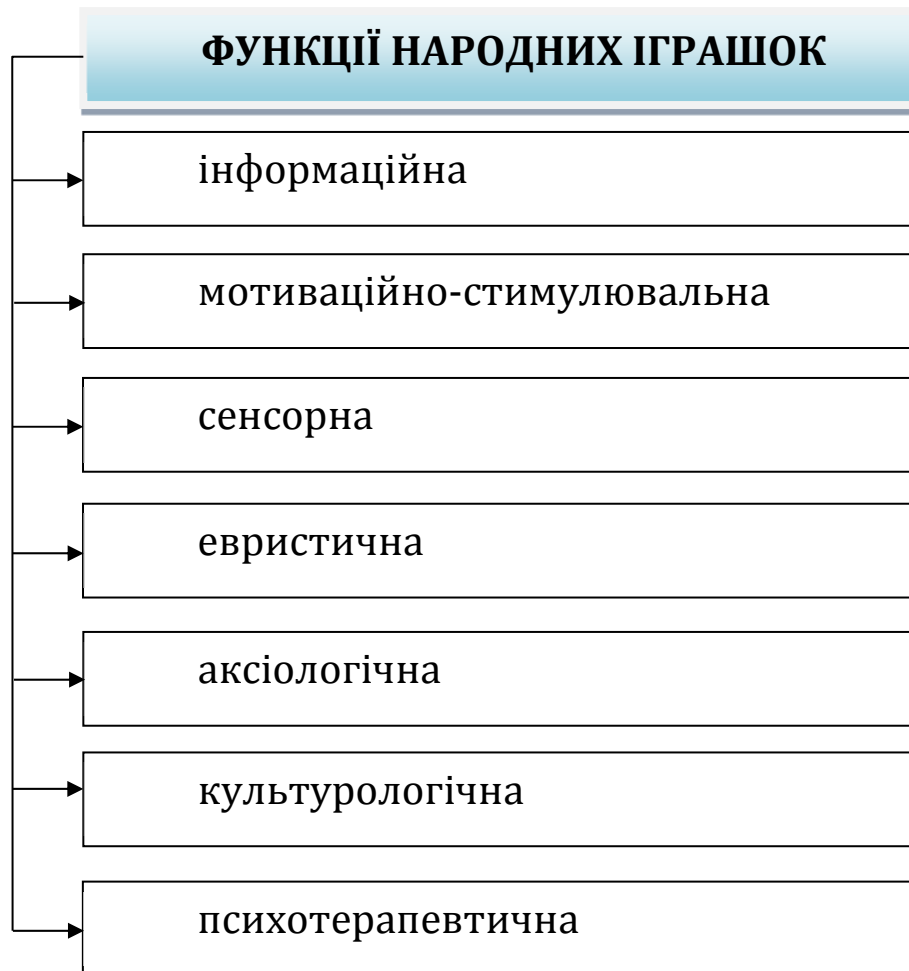
Зрозуміло, що завдяки вивченню народної іграшки у закладі дошкільної освіти (ЗДО) здійснюється *художньо-естетичний розвиток* дітей, оскільки забавка супроводжує такі види діяльності: мовленнєву (розповідання, читання), театралізовану (інсценування), конструктивну (мороки), образотворчу (малювання, ліплення, аплікація), музичну. Зокрема, звукові іграшки та моделі музичних інструментів (сопілки, дудки, свистунці) розважають та ознайомлюють з народною музикою, сприяють розвитку слуху, відчуття ритму (Демченко, 2019).

Сучасні науковці та практики дошкільної освіти виокремлюють *функції народних іграшок* (рис. 3):

- інформаційна (створюється для передачі або зберігання інформації);
- мотиваційно-стимулювальна (покликана заохотити дитину до гри або до роботи над лялькою);
- сенсорна (розвиток перцептивних здібностей і відчуттів: слуху, зору, дотику, смаку, нюху);
- евристична (твори мистецтва завжди втілюють та несуть певне знання, бажання творити);
- аксіологічна (кожна культура створює свої ідеали, що базуються на цінностях народу, нації, суспільства);
- культурологічна (ознайомлення з досягненнями народної культури і національного мистецтва);
- психотерапевтична (процес виготовлення іграшок впливає на розвиток почуття естетичного, гармонії, кольору, і форми, відновлює внутрішній баланс організму і душевну рівновагу).

Очевидно, що цінність народної іграшки у становленні особистості надзвичайно велика. Це важливий засіб сенсорного, психічного, пізнавального, мовленнєвого, морального, фізичного, художньо-естетичного, творчого розвитку дітей дошкільного віку. Вона урізноманітнює їхню ігрову, трудову, образотворчу, спортивну, конструктивну, музичну, комунікативну, театральну діяльність. Залучаючись до всіляких видів активності з

народною іграшкою у закладі дошкільної освіти, малюки мають змогу пізнати світ, наслідувати і засвоювати соціальний досвід, духовну культуру, традиції рідного народу (Рагозіна, 2017).



***Рис. 3. Функції народної іграшки в освітній роботі з дітьми***

Як пояснює О. Гулей, роль народної іграшки в освітньому процесі дитячих садків у тому, щоб виконувати такі завдання:

- вивчення рідної культури, історії народу;
- залучення до народних свят, звичаїв, традицій;
- застосування у реалізації завдань різних напрямів виховання (національно-патріотичного, естетичного, морального, трудового, розумового та ін.);
- засвоєння уявлень про види декоративного мистецтва загалом;

– формування умінь та навичок роботи з різними матеріалами (вивчення їхніх можливостей, властивостей, характеристик) та освоєння елементарних технік художніх промислів (особливостей роботи);

– становлення індивідуальних характеристик та удосконалення якостей самоствердження і креативності у мистецько-творчій діяльності (Гулей, 2010, с. 4–5).

Уважаємо, що названі напрями застосування народної іграшки дають змогу дошкільному педагогу краще сприяти етнізації та соціалізації дітей в умовах освітнього процесу, слугують *етнокультурному вихованню* загалом, що насамперед передбачає формування власної гідності як представника певної нації (культури), а також повагу до людей інших етносів.

Отож, для дітей дошкільного віку народна іграшка є важливим засобом виховання, позаяк виконує універсальну роль у їхньому житті, поєднуючи різні функції: ігрову, розважальну, виховну, комунікативну, творчу, емоційну, естетичну та ін. Її позитивний вплив на особистісне становлення малюків – беззаперечний. Застосування народної забавки в освітньому процесі дошкільного закладу значно урізноманітнює діяльність дітей, збагачує та розширює сфери пізнання довкілля і свого народу, сприяє формуванню самостійності та творчості.

Народна іграшка дає вихованцям унікальні можливості, недоступні сучасним іграшкам, тому вони повинні доповнювати одна одну. Завдання дошкільних педагогів – поєднати у дитячій душі любов до нового з повагою до традицій.

### **Використання народної іграшки в освітній роботі закладу дошкільної освіти**

Як з'ясувалося, народна іграшка охоплює різні аспекти дитячої взаємодії зі світом та сприяє особистісному розвитку. Тому задля ефективного використання у роботі закладу дошкільної освіти вихователям важливо знати можливості й особливості ознайомлення малюків з нею. Окрім засвоєння культурної спадщини, необхідними, на нашу думку, є такі *напрями освітньої діяльності*:

– пізнавальний – передбачає засвоєння дітьми доступних уявлень про основні види народного мистецтва та забавок, удосконалення їхніх психічних процесів, збереження інтересу до народознавства;

– діяльнісно-технологічний – означає залучення малюків до виготовлення народних іграшок з різних матеріалів, дизайну та конструювання, формування відповідних технічних вмінь, поліпшення композиційних навичок;

– художньо-естетичний – накопичення дошкільниками естетичного досвіду, емоційного сприймання краси забавок, розвиток відчуття кольору, зорової пам'яті, виховання смаку, бажання естетично виразно зображати забавки та ін.;

– національно-патріотичний – виховання патріотичних почуттів на основі трансляції етнокультурних цінностей, етнізації дітей засобами народних іграшок, застосування під час звичаїв та традицій, різних видів діяльності;

– мистецько-творчий – підтримка прагнення до творчої активності та самореалізації, бажання діяти самостійно, проявляти креативність, виготовляти цікаві, незвичні забавки.

Зважаючи на названі вектори освітньої роботи, важливою є інтеграція народної іграшки у різні види дитячої діяльності (рис. 4), зокрема *навчальної. Заняття* з конкретних розділів освітньої програми із застосуванням забавок дає змогу дошкільним педагогам зробити їх різноманітнішими та кориснішими для дітей. Такий підхід сприяє збереженню і популяризації культурної спадщини (усвідомленню малюками своєї національної ідентичності, вихованню патріотичних почуттів), розвитку творчості (стимулюванню уяви, фантазії, творчого мислення), формуванню естетичного смаку (баченню краси простих речей, поваги до праці), фізичному вдосконаленню, поліпшенню соціальних та комунікативних навичок.

Вихователь ЗДО у цьому контексті може застосувати народну іграшку на заняттях із:

– *ознайомлення з довкіллям* (інформування про життя українців у минулому та порівняння з сучасністю, вивчення видів народних іграшок, національного посуду, одягу, взуття, їжі, символів, родоводу тощо);

– *природи* (сезонні прикмети, звичаї з іграшками; розповіді про іграшки-зображення тварин, птахів, риб, комах, їхні особливості, спосіб життя, середовище існування; ігри-імітації, де діти зображують тварин, використовуючи народні забавки; вивчення природних матеріалів, складання візерунків з листя, рослинних орнаментів; створення фігурок з глини, декорування дерев'яних заготовок тощо);

– *математики* (народні одиниці вимірювання; лічба, порівняння глиняних свистульок, дерев'яних коників, ляльок; класифікація забавок за матеріалом, формою, кольором, розміром; виокремлення обрисів фігур та форм на орнаментах; створення геометричних візерунків; заучування лічилок та ін.);

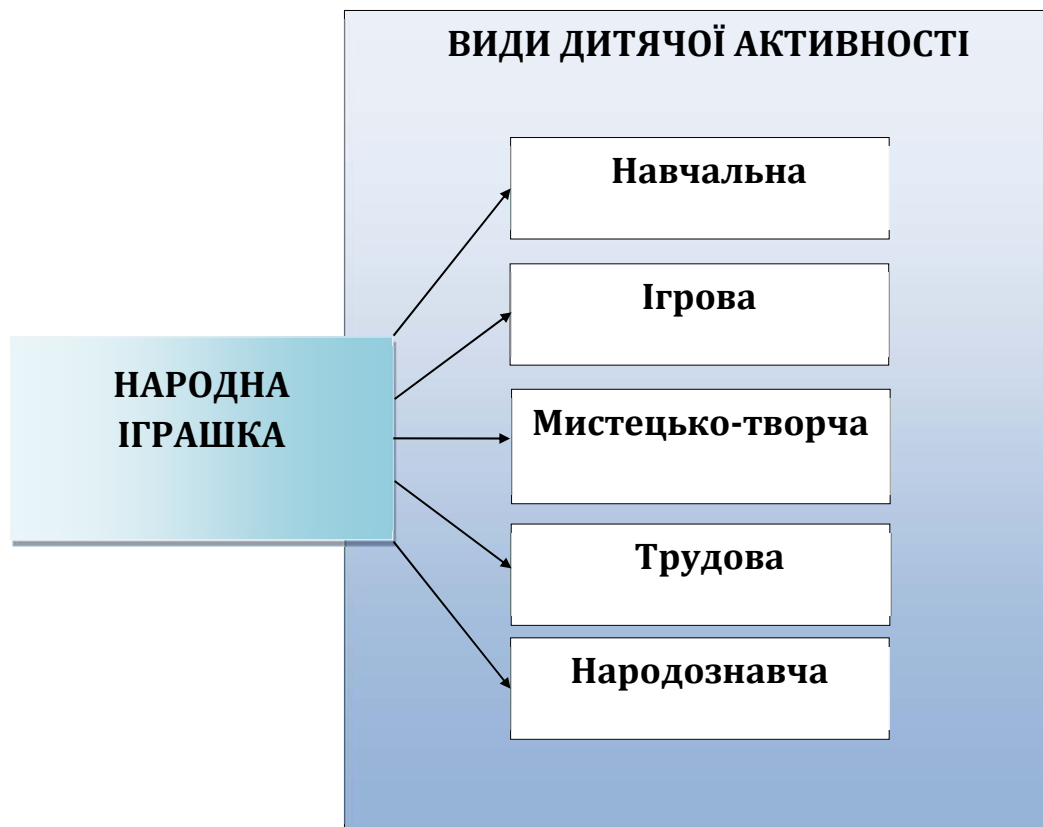
– *розвитку мовлення* (збагачення словника (куманець, барило, глечик, макітра, таріль, свищик), розгляд ілюстрацій до легенд, казок, обговорення народних елементів костюмів героїв; опис народних іграшок, складання про них розповідей; участь забавок у діалогах, сюжетно-рольових іграх, що дає змогу розвинути уяву та комунікативні навички; вивчення потішок, закличок тощо);

– *образотворчої діяльності* (декоративне ліплення, малювання, аплікація; розмальовування іграшок; оздоблення, орнаментування, розпис писанок; майстер-класи з виготовлення народних забавок (пташок з ниток, ангелів з тканини, з соломи, дитячого посуду та ін.);

– *художньої праці* (виготовлення іграшок із глини, тіста, оберегів, аксесуарів до народних свят та обрядів, ялинкових прикрас, предметів ужитку, вишивання, плетіння та ін.);

– *музики* (народні пісні, танці, свята та розваги із застосуванням народних музичних інструментів (свистульок, сопілок, свищиків) для створення музичних композицій);

– *фізичного виховання* (рухливі ігри із застосуванням гопкала (м'яча з вовни, натуральної сировини); змагання, вправи з вітрячками для розвитку дихання та координації рухів; забавки як реквізит для ігор з перешкодами, стрибків, бігу, ходьби; свистульки для подачі сигналів; спортивні розваги, веснянки, хороводи з імітацією дій героїв).



***Рис. 4. Інтегрування народної іграшки у різні види дитячої діяльності***

Названі заняття спрямовані на засвоєння елементарних уявлень про забавки, ремесла, звичаї, традиції, норми праці українців, що, своєю чергою, слугує активізації пізнавального інтересу в дітей та формуванню емоційно-ціннісного ставлення до рідної культури. На думку Л. Калуської, на них варто застосувати *методику вивчення народної іграшки*. Авторка пропонує дотримуватися певної послідовності, вказуючи на такі три етапи:

– *пізнавальний*, що скерований на накопичення дітьми знань про декоративне мистецтво й іграшки, ознайомлення з історією, видами, матеріалами та техніками виготовлення народних виробів;

– *емоційно-символічний* – акцентує увагу на розвитку в малюків художньо-творчого переживання та співпереживання, емоційно-ціннісного ставлення до народної творчості;

– *художньо-діяльнісний* – передбачає практичну реалізацію дошкільниками засвоєних знань про народну іграшку, формування вмінь виготовляти, творити дитячі речі та забавки (Калуська, 2004, с. 217).

На нашу думку, «залучення» народної забавки до занять та гуртків уможливорює насичене, емоційне навчання дітей з приємними радісними спогадами. Організовуючи їх, дошкільному педагогові варто керуватися такими *положеннями*: зацікавленість дітей конкретним видом народної іграшки; посиленість завдань для дошкільників певного віку; систематичність, поступовість, послідовність ознайомлення з різними видами забавок; народність, культуровідповідність, індивідуальність; поєднання різних видів декоративного мистецтва, естетичний підбір матеріалу для конструювання; усвідомлення дітьми практичної цінності іграшки, виготовленої власноруч (те, що робимо, інколи дається важко, але це потрібно зробити; виріб можна використовувати або подарувати комусь) (Калуська, 2004, с. 230).

Винятковий потенціал використання народної іграшки має *ігрова діяльність*, що є провідною у дошкільному віці. Зокрема, годиться пропонувати різну тематику *сюжетно-рольових ігор* «Українське подвір'я», «Гончарна майстерня», «Ткацька майстерня» тощо. Наприклад, гра «Ферма» потребує забавок із зображенням свійських тварин (коні, корови, вівці) та птахів (півники, крочки, качечки). Діти доглядають, годують їх, майструють хлів та ін. Її доповненням може бути гра «Українська хата», де знаходяться ляльки-мотанки, дерев'яні меблі, глиняний посуд для створення автентичної атмосфери. Дошкільники розігрують сцени з життя української родини, готують їжу (істивні іграшки), доглядають за дітьми, працюють в полі, на фермі тощо.

Приміром, забавки можуть бути елементами *дидактичних ігор* «Знайди пару», «З чого зроблено?», «Чарівний мішечок», «Впізнай за описом», «Вгадай вид народного ремесла», «Який візерунок найкращий?», «Відшукай геометричні фігури в орнаментах» та ін. Для цього у дитячих групах закладу дошкільної освіти варто мати ілюстрації, демонстраційний матеріал та іграшки, виготовлені з дерева, глини, соломи,

тканини, однакові за розписом, величиною, парні ляльки-мотанки в різних національних костюмах та ін.

Окрім того, значні можливості для застосування народних забавок мають *театралізовані ігри*. Адже іграшки потрібні дошкільникам для розігрування сценок з народного життя, імпровізацій, вистав, відтворення діалогів з казок (солом'яний бичок, колобок, дерев'яні / глиняні персонажі (вовки, лисиці, ведмеді, зайці та ін.) лялька Івасика-Телесика, баби, діда та ін.), сюжетів оповідань. Особливе місце займає ляльковий театр, для постановок у якому пропонують народні ляльки. Декорації та атрибути діти теж виготовляють самостійно або ж з вихователем.

Очевидно, що народні іграшки (фігурки тварин, птахів, народний посуд, дитячі музичні інструменти, дзвоники, свищики) можуть бути реквізитами для ігор різного спрямування, свят, забав, драматизацій. Унікальними є народні рухливі ігри, що супроводжуються піснями, віршами, де головними героями виступають улюблені образи дітей (кіт і миші, чижик – пташка маленька, Подоляночка, гуси-гуси та ін.).

Вагоме значення, як зазначалося, має поєднання народної іграшки з *трудовою діяльністю* дошкільників. Найперше, це залучення до їхнього виготовлення. Передовсім – це художня праця та образотворче мистецтво або ж інтегровані заняття, що передбачають практичну роботу дітей. Вихованці ЗДО опановують технічні, технологічні, трудові практичні вміння і навички роботи з різною сировиною. Вони пізнають особливості обробки природних, пластичних, текстильних, дерев'яних, паперових матеріалів, вивчають їхні властивості, виразність та характеристики. «Працюють», щоб створити забавку, вправляються у здійсненні різноманітних операцій (різати, шити, ліпити, оздоблювати, клеїти, обв'язувати, приміряти, прикрашати, витинати, з'єднувати). Діти можуть ткати килимки, вишивати рушники чи серветки, одягати ляльки, ліпити тваринок, пташок, посуд, розфарбовувати, «продавати» на ярмарку, презентувати на виставці, виготовляти декорації, «будувати» хату, облаштовувати інтер'єр, виготовляти меблі тощо. Змістовна і технологічна різноманітність ручної праці робить цей вид діяльності

особливим для малюків, адже вони самотійно «творять» іграшку, проявляють себе, свої здібності й уподобання, бачення краси.

Ефективними є *зустрічі з народними умільцями*, відеорозповіді майстрів про іграшкове ремесло, *спостереження* дітей за виготовленням іграшок. На основі побаченого дорослі можуть обговорити, як майстри організовують своє робоче місце, розташовують усе необхідне для роботи, економно витрачають матеріали, зосереджено працюють, дбають, щоб робота була гарною, охайною.

Ще одним важливим аспектом діяльності закладу дошкільної освіти є *народознавча робота*. Вона обов'язково включає знання про забавки як елемент відображення історії, традицій та духовного життя українського народу. Народні іграшки – це витвори декоративного мистецтва, що відображають смаки та цінності українців, презентують персонажів казок, легенд, пісень, інших фольклорних творів, застосовуються під час свят. Тому в народознавчих куточках дитячих груп у ЗДО неодмінно розміщують зразки дерев'яних, глиняних іграшок, ляльки-мотанки, прикраси (намисто, браслети, пір'я), вишиті сорочки, посуд, дерев'яні ложки тощо. Згідно із народним календарем, наповнюваність такого осередку змінюють. Узимку розташовують Різдвяну зірку, Дідуха, сіно, ляльковий вертеп, витинанки, пампушки і т.п., а ось улітку – ляльки з трави, лози, кукурудзиння, віночок тощо. Також можна додавати окремі іграшки, відповідно до теми, що вивчається (тематика тижня / дня / заняття), розглядати їх, пояснюючи малюкам їхні особливості та призначення (Калуська, 2004).

Відчуттю зв'язку з рідною культурою слугують народні свята, ярмарки, виставки, забави, майстер-класи з виготовлення оберегів, забавок, колективні творчі проєкти зі створення композицій, інсталяцій, що організовуються у закладах дошкільної освіти. Результативними є екскурсії у краєзнавчі музеї, художні салони, магазини сувенірів, де діти можуть побачити і розглянути різноманітні народні іграшки та дізнатися про їхнє походження. Вихователі супроводжують їх емоційно насиченими бесідами, розповідями, легендами, оповіданнями про життя і побут українців. Доречним є розгляд

ілюстрацій і фотографій народних іграшок, виконаних у різних стилях та техніках, обговорення кольорів, форм, орнаментів, інших художніх особливостей.

Отже, використання народних іграшок у ЗДО має важливе практичне та виховне значення. Вихователям важливо зважати на програмні вимоги щодо ознайомлення дітей з українською народною іграшкою, враховуючи їхні вікові характеристики; застосовувати у роботі заняття, інтегрувати народну іграшку з різноманітними видами діяльності (грою, художньою працею, спілкуванням, народознавством); дотримуватися послідовної методики ознайомлення з народною іграшкою; використовувати практичні форми і методи роботи (екскурсії в музеї, зустрічі з народними умільцями, розваги з народними іграшками, бесіди, мистецтвознавчі розповіді та ін.).

### **Творче самовираження дитини засобом народної іграшки**

Очевидно, що народна іграшка є обов'язковим супутником дитячого життя. Завдяки її «залученню» до педагогічної діяльності у закладі дошкільної освіти, вихователь має змогу поєднати мистецтво (відображення дійсності у художніх образах) та творчість (процес створення чогось нового, оригінального). З одного боку, традиційна забавка має художню цінність, лаконічні форми, лінії, оздоблення, а з іншого – її виготовлення є творчим актом, у якому поєднуються різні техніки (рис. 5).

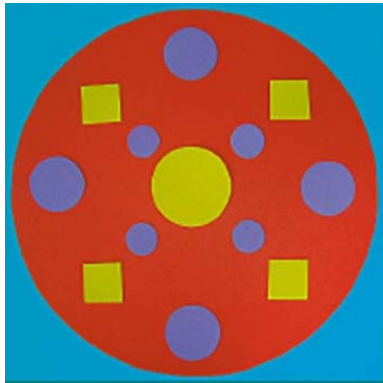
Зазначимо, що сприйняття та вивчення дітьми дошкільного віку художніх характеристик народних іграшок має певні особливості: малюки легко впізнають їх та класифікують; емоційно реагують на мальовничість забавок; можуть висловлювати думки щодо їхньої краси. Це позитивно впливає на формування «художньої картини світу», котра є особистісною та забарвленою дитячими відчуттями і враженнями. Малюки уважно спостерігають, помічають деталі, аналізують побачене, досліджують, а потім «передають» естетичні уявлення через творчість. Власне народну забавку можна сприймати, пізнавати та робити власноруч (творити).



***Рис. 5. Мистецтво та творчість у традиційній забавці***

Кожен матеріал для виготовлення іграшок має характерні особливості обробки, що дозволяє дітям експериментувати, знаходити власні способи зображення, а також вибирати ті види рукоділля, що найбільше їм подобаються. Під час роботи, малюки удосконалюють практичні вміння, у них формуються самостійність та творчі здібності, що слугує свободі вибору, самовираженню, естетизму, ініціативності. Дошкільники перебувають у стані творчості, тобто створюють оригінальні вироби, хоча їхня новизна є суто суб'єктивною. Діти здатні проявити креативність під час добору зображувальних матеріалів та можливостей їх використання, поєднання. За допомогою ліній, мазків, форм, забарвлення, пропорцій, вони досить чітко передають характерні ознаки забавки, відтворюють її реальні

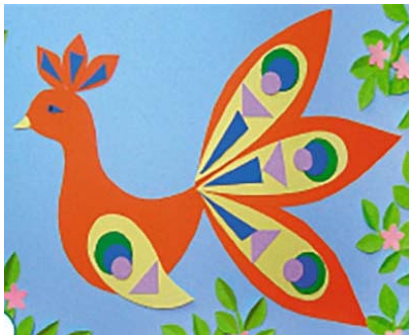
риси та властивості образів(рис. 6)(Бровченко, 2021). Натхнення допомагає розкрити творчий та художньо-естетичний потенціал, досягти результату. Адже тут немає жорстких правил чи обмежень. Діти працюють акуратно, ретельно, якнайкраще.



**Рис. 6. Способи декорування тарілок дошкільниками**  
(геометрична аплікація кольоровим папером, аплікація насінням, малювання гуашшю, декоративне ліплення пластиліном, нетрадиційне малювання ватними паличками, розмальовка-петриківка)

При творенні іграшок малюками вагоме значення має те, що види декоративних ремесел взаємопов'язані. Сформовані уявлення на одному занятті успішно можуть використовуватися в інших видах мистецько-творчої роботи. Наприклад, якщо дошкільники під час ліплення (з глини, пластиліну) зображували баранця (пташку, коника), то отримані знання про його форму, розміри, співвідношення частин тіла, можуть самостійно

використати в сюжетному малюванні (аплікації, конструюванні) без спеціальної підготовки, і навпаки (Одерій & Козлова, 2004). Так розвиваються творча уява, мислення, фантазія, формуються відчуття кольору, ритму, симетрії, виникає допитливість, бажання творити (рис. 7) (Бабій, Поліщук & Стрільчук, 2018; Бровченко, 2021).



***Рис. 7. Виготовлення дошкільниками  
декоративних пташок різними техніками***

У підсумку засвоюються специфічні особливості образотворення, що слугує набуттю досвіду самотійної художньо-творчої практики. Конструюючи народну іграшку, діти відображають власні уявлення про світ і себе. Вони не просто копіюють зразки, а активно проєктують власні, орієнтуючись на свої ідеї, обираючи декор, деталі, кольори; мають індивідуальний стиль, манеру, що вирізняє їхні роботи та свідчить про естетичні вподобання і смаки. Такі справи завжди супроводжуються позитивними емоціями, унікальними знахідками, що особливо важливо для щасливого дитинства.

Виготовлення дитиною народної забавки має естетичну цінність, підвищує самооцінку та надає впевненість у своїх силах, відчуття гармонії і щастя. Традиційне мистецтво створює простір для самовираження, де немає правильних чи неправильних розв'язків. Малюк вільно втілює образи, «демонструючи» своє бачення, проявляючи свободу. Він здатен відчувати красу світу, емоційно реагувати на неї. Так, створення ляльки-мотанки може стати способом вираження любові та турботи, а виготовлення фігурки тварини – демонстрацією захоплення природою. Водночас це не обов'язково означає, що дошкільник відтворює побачене у зовнішній формі, адже творчість може помічатися в уявленнях, фантазіях, емоційному сприйнятті. Така ситуація дає можливість краще зрозуміти себе, виразити свої почуття, думки, переживання, «розкрити» страхи та тривоги, адаптуватися до змін, розв'язувати проблеми та знаходити нестандартні рішення. Дитячі перетворення завжди спрямовані на задоволення власних потреб та інтересів, а також сприяють емоційному врівноваженню. Коли малюк відчуває себе компетентним і здатним до досягнень, то усвідомлює власну унікальність та ідентичність, кожен, по суті, стає митцем (художником і творцем).

Для розвитку дитячої душі та почуттів творча діяльність є пріоритетною. Через неї дитина вчиться передавати свої думки, стани, настрої. Пізнаючи себе, вона починає «розуміти» навколишній світ, застосовувати власні здобутки, удосконалювати довкілля, творити красу. У дошкільний період творчість відносна, тотальна, характерна для всіх малюків, тому важлива для їхнього

самовираження і становлення. При цьому зауважимо, що розрізняють *етапи творчої активності* дошкільників:

1. *Наслідування* – означає повторення чи копіювання дій, а у нових ситуаціях – відтворення відомих способів; дитина репродукує знане для досягнення результату, виготовляє іграшку відомим їй способом.

2. *Творче наслідування* – передбачає дещо нове, можливість самовираження; малюк готовий до деякої самодіяльності, елементарної новизни – знаючи кілька варіантів вирішення завдання, він обирає техніку («для себе»), надаючи перевагу власним бажанням та вмінням;

3. *Репродуктивна творчість* – завбачує внесення певних змін («новацій») до відомого способу дій; дошкільник «переробляє» інформацію, «пристосовує» власні вміння та навички, враховуючи ситуацію та конкретні вимоги до завдання; проявляє креативність та оригінальність;

4. *Справжня творчість* – уважається недоступною на етапі дошкільного дитинства, позаяк творення нового, оригінальної ідеї є неможливим через недостатній розвиток здібностей; однак для старших дошкільників, котрі вже мають елементарний досвід, характерні творча самостійність, ініціативність, кмітливість, гнучкість, бажання зробити щось самому (Котляр, 2009).

Не викликає сумніву, що участь у процесі творення народної іграшки має символічне значення, впливаючи на підсвідомість, пов'язана з культурним контекстом, емоційними й естетичними почуттями дітей. Малюки часто не можуть висловити власні переживання словами, а через забавку «розповідають» про них. Це підтверджує її терапевтичні можливості. Народна іграшка є ефективною щодо подолання агресії, імпульсивності, тривожності, страхів, емоційних проблем, наслідків травматичних подій, стресів, депресії. Йдеться про її використання в освітній роботі як своєрідного арт-терапевтичного інструмента, засобу для надання допомоги та підтримки дітям дошкільного віку, їхнього зцілення та творчого самовираження.

Народна забавка має глибокий духовний зв'язок з українським народом. Її виготовлення є не просто мистецько-

творчим процесом, а й своєрідним психотерапевтичним актом, що сягає своїм корінням у давнину. Приміром, виготовлення ляльки-мотанки (писанки) є деяким «ритуалом», який допомагає зняти психологічну напругу, заспокоїтися та зосередитися на позитивних думках. Цей процес можна порівняти з медитацією, адже він сприяє досягненню емоційного балансу та гармонії. Майстер-класи з виготовлення іграшок допомагають стати більш урівноваженими, спокійними та впевненими у собі, що є важливим для психоемоційного стану. Для вагітних жінок, наприклад, виготовлення ляльки є способом програмування себе на позитивний результат, закладання сподівань дитини на щастя, здоров'я та успіх. Лялька-мотанка є не тільки іграшкою, але й оберегом, символом родинного тепла, зв'язку з предками. Її виготовлення та використання є важливою частиною української культури і традицій (Вербіцька, 2012, с. 187).

Назагал, основні завдання «терапії» народною іграшкою передбачають:

- *особистісний розвиток* (сприяння в усвідомленні своїх емоцій, почуттів та потреб, підтримку самостійності, впевненості, врівноваження самооцінки);

- *розкриття пізнавальних та творчих здібностей* (удосконалення уваги, пам'яті, мислення, стимулювання уяви, фантазії, досягнення емоційного балансу);

- *формування життєвих цінностей* (розвиток соціальних навичок, моральних якостей; виховання поваги до традицій, культури; усвідомлення свого місця у світі, гармонійну взаємодію з ним тощо).

Інтеграція мистецтва та творчості у народній іграшці має значний потенціал для «лікування». Робота над виробом сприяє поліпшенню настрою, самовираженню, слугує кращому розумінню своїх потреб, бажань. Сам процес стає надійним способом зміни психоемоційного стану, зняття напруги, знаходження гармонії. Іноді він може бути спонтанним, неконтрольованим, потребувати супроводу дорослої людини. Тому значущим є усвідомлення малюком власних емоцій, почуттів, розуміння переживань інших людей, а також його оточення (все, що він відчуває, чує, бачить, пізнає, як діє, реагує,

поводиться). Дорослим особливо важливо сприяти розвитку емоційного інтелекту, стійкості та благополуччя.

Вихователям закладів дошкільної освіти у цьому контексті варто підтримувати ініціативи дітей, допомагати їм у розкритті внутрішнього світу та створювати безпечне і комфортне середовище для творчості, у якому не страшно помилятися, а можна вільно працювати й експериментувати. Для цього необхідно дотримуватися таких *порад*: забезпечувати дітей дошкільного віку різними матеріалами та інструментами; залучати їх до вивчення декоративного мистецтва, сприяти дослідженню довкілля, відвідувати музеї, виставки; разом з ними виготовляти народні забавки, вправляючи вміння та навички роботи з різними матеріалами й інструментами; заохочувати до самостійного виготовлення іграшок, не критикувати за помилки та ін.

## Висновки

Українська народна іграшка – це культурний скарб, що відображає мистецький талант, творчість та мудрість нашого народу. Вона є носієм традицій, основою національного світогляду і засобом виховання та розвитку дитини. Народна іграшка формувалася у межах різних видів декоративного мистецтва, що сьогодні є динамічним явищем, яке постійно розвивається та збагачується новими ідеями і формами. Тому вона – досить різноманітна, вирізняється образністю, забарвленням, технікою виготовлення та оздоблення. В основному її класифікують за такими характеристиками: матеріалом (дерев'яні, глиняні, тканинні, сирні, солом'яні, трав'яні тощо) та формою (прикраси, ляльки, дитячі знаряддя праці, меблі, посуд, музичні інструменти).

Для дітей дошкільного віку народна забавка є важливим засобом особистісного становлення, сприяє психічному, пізнавальному, мовленнєвому, моральному, фізичному, художньо-естетичному, творчому розвитку. Виконує універсальну місію, поєднуючи ігрову, розважальну, виховну, комунікативну, емоційну й естетичну функції. Ознайомлення з нею позитивно

впливає на формування соціально-громадянської, мистецько-творчої, технологічної компетентностей у дітей.

Задля ефективного використання народної іграшки у роботі закладу дошкільної освіти вихователям важливо зважати на програмні вимоги та враховувати вікові характеристики малюків. У педагогічній діяльності забавку інтегрують з різноманітними видами діяльності (грою, художньою працею, спілкуванням, народознавством), застосовують на заняттях, дотримуючись послідовної методики. Ознайомлення з забавкою відбувається на гуртках, через екскурсії в музеї, зустрічі з народними умільцями, розваги, бесіди, мистецтвознавчі розповіді та ін.

Особливе місце має народна іграшка у самовираженні дітей, оскільки в ній поєднується мистецтво та творчість. Її виготовлення має естетичну цінність, стимулює дитячу уяву, фантазію, дає змогу проявити емоції, індивідуальність, підвищити самооцінку і впевненість у своїх силах, пережити гармонію та щастя. Творчий процес приносить задоволення та радість, малюки відчують себе компетентними, здатними до досягнень. Разом це уможливлює застосування забавки як арт-терапевтичного засобу надання допомоги і підтримки дітям дошкільного віку.

## Література

Бабій, Н., Поліщук, Л., & Стрільчук, Г. (2018). Гуцульське диво. Альбом для малювання з дітьми 6-го року життя. Тернопіль : Мандрівець.

Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція. *Наказ МОН України* № 33. від 12.01.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

Бровченко, А. (2021). Альбом для розвитку творчих здібностей малюка: зима-весна (для середнього дошкільного віку, 4–5 років). Київ : Генеза.

Вербіцька, О. (2012). Лялька-мотанка – художній оберіг у декоративно-прикладному мистецтві України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство*, 1, 184–188.

Гулей, О. (2010). Декоративно-прикладне мистецтво. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка.

Демченко, Є. (2019). Українське народно-прикладне мистецтво як засіб естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі*, 3, 56–60.

Демчик, К., & Кляпетура, І. (2017). Українське народне декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування етнокультури в учнів загальноосвітньої школи. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*, 8, 90–94.

Долгова, В. (2016). Обереги. Ляльки-мотанки. Харків : АССА.

Калуська, Л. (2004). Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. Тернопіль : Мандрівець.

Котляр, В. (2009). Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. Київ: Кондор.

Матейко, К. (2011). Народні іграшки західних областей УРСР (на основі Етнографічного музею АН УРСР у Львові). *Народознавчі зошити*, 4 (100), 618–623.

Маховська, С. (2009). Міфологічна семантика традиційної народної іграшки. *Мандрівець*, 1, 66–69.

Найден, О. (1999). Українська народна іграшка. Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. Київ: АртЕк.

Одерій, Л., & Козлова, О. (2004). Зображувальне мистецтво як засіб розвитку художньої творчості дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*, 11, 6–9.

Плішко, Н. Українська традиційна іграшка: духовний та функціональний аспект. URL: <http://mij-kraj.com.ua/etnografichne-doslidzhennya/ukrainska-tradytsiina-ihrashka-dukhovnyi-ta-funktsionalnyi-aspekt>

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан; за заг.ред. О.В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017.

Рагозіна, В. (2017). Декоративна діяльність як засіб художньо-естетичного розвитку у ранньому і дошкільному віці. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 150, 97–103.

Сігінішина, Г., & Абрамович, Г. (2013). Історія виникнення й створення української народної ляльки та її виховні можливості. *Педагогічний дискурс*, 15, 645–649.

## **ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ АРТ-ТЕХНОЛОГІЙ**

### **Вступ**

**В**изнання цінності дошкільної освіти належить до загальноновизнаних світових тенденцій. Вихованці закладів дошкільної освіти мають можливість засвоювати знання на усіх рівнях освіти, соціалізуватися, гармонійно розвиватися та бути успішними в житті.

Вступ дитини до ЗДО, істотні зміни її оточення, способу життя та діяльності, труднощі в адаптації здатні спричинити у неї емоційний стрес.

Уважаємо за потрібне відзначити, що за останні роки в Україні зросла кількість дітей із порушеннями емоційного розвитку, що пов'язано із трагічними подіями, учасниками яких, мимоволі, стають і вони. Емоційні порушення у дітей – це одна з найгостріших проблем не лише для батьків, вихователів, психологів, а й для суспільства загалом. Типовими прикладами емоційних порушень можемо вважати тривожність, емоційну нестійкість, агресивність, гнів, що стають на заваді у побудові конструктивних взаємин дитини із навколишнім середовищем та можуть стати джерелом особистісних відхилень, що, зі свого боку, проявлятимуться через негативні поведінкові прояви, специфікою спілкування та деформацією особистісного розвитку.

Типовими симптомами емоційних порушень можна вважати тривожність, агресивність, емоційну нестійкість, що стає на заваді взаємодії дитини із навколишнім середовищем. Окрім того, на фоні емоційних порушень можуть виникнути вторинні особистісні відхилення, під впливом яких формується

негативна поведінка та спілкування, що, і собі, впливатиме на деформацію особистісного розвитку дитини назагал.

Актуальності набувають і заходи щодо вдосконалення наявних і створення нових ефективних засобів та методів, що впливають на розвиток емоційної сфери дитини. Особливо цінним у ракурсі цього є використання у практичній діяльності педагогів ЗДО арт-терапевтичних технологій, що сприяють формуванню емоційної сфери дитини, розумінню емоційного стану інших людей, вчать вільно висловлювати свої емоції. Творче використання різних арт-терапевтичних методик та технік спрямоване на збагачення практичного творчого досвіду дошкільнят.

Арт-терапія назагал та використання мультимодальних арт-технологій, зокрема, – це один зі способів, що ґрунтується на мистецтві та творчості і сприяє соціальній адаптації дошкільника, формуванню його емоційної сфери. Проблемами, які можна розв'язати за допомогою використання арт-терапії, є: розвиток пізнавально-мовленнєвої активності, корекція поведінки, гармонізація емоційного стану дошкільників, виявлення творчого потенціалу, розвиток оригінальності мислення, поліпшення уваги та пам'яті, зростання самооцінки, розвиток комунікативних здібностей. Також за допомогою арт-терапії можна моделювати позитивні емоції: підняти настрій, знизити почуття тривожності, сформувати почуття внутрішнього спокою, радості, бажання спілкуватися один з одним. Мультимодальні арт-технології орієнтовані на притаманний кожній дитині внутрішній потенціал здоров'я і включають у себе візуальні, музичні, драматичні, танцювально-рухові арт-технології.

## **Формування емоційної сфери дитини**

Емоційна сфера – складне та багатогранне поняття. Про це свідчать численні дослідження з різними результатами.

Для кожної людини емоційна сфера займає певне місце в структурі особистості. Як відомо, усі люди різні, тому й емоційна сфера у всіх різна. Її формування залежить від багатьох природних чинників: темпераменту, емоційної

стійкості, збудливості. Також прояв емоцій у поведінці залежить від мотивів людини.

Емоційна сфера складається з кількох компонентів і містить у собі: емоції, почуття, прихильності та настрої.

Емоції – хвилювання, шок. У психології під емоціями розуміють процеси і стани, що відображають значущість чогось для людини у вигляді переживання. Інакше кажучи, емоції є показником важливості об'єкта або явища для людини і проявляються у відповідь на подію.

Афекти – це дуже сильні емоційні реакції на критичну ситуацію. Для них характерні короткочасність перебігу та активні рухові реакції.

Класифікація емоцій – складне і цікаве для науковців питання. Це й не дивно, адже емоцій багато, і класифікація допоможе розібратися в емоційній сфері людини та зробити її більш зрозумілою.

Сучасні зарубіжні дослідники також неодноразово намагалися побудувати струнку класифікацію емоційних станів і афектів у складі емоційної сфери, однак цей підхід призвів до розбиття емоцій на два десятки класів за допомогою великої кількості ознак.

На думку дослідників, класифікація виявилася б корисною у процесі самопізнання великій кількості людей, тому що вони почасти вчиняють нелогічно, самі не цілком розуміючи, чому так відбувається (Ekman, 1999; Izard, 1971).

У сучасному світі не існує загальновизнаної єдиної теорії емоцій чи єдиної системи їх класифікації.

Однією зі спроб класифікації емоцій є праця Роберта Плутчика, видатного американського професора психології, яка вийшла у 1980 р. та у якій автор окреслив вісім основних емоцій, а також пов'язані з ними більш складні. Вийшло відоме наочне «колесо емоцій». До основних автор відносить радість, смуток, страх, довіру, очікування, подив, злість, невдоволення. Сама ж емоція, на думку Плутчика, складається з певних компонентів: збудження, переживання, що виявляються у фізіологічних показниках (наприклад, при сильних емоціях пришвидшується пульс, червоніють щоки, тремтять руки). Крім того, емоції експресивні, тобто виражаються у тембрі та

інтонації, у словах, рухах, а також, у поведінці. За допомогою емоцій людина може вчасно усвідомити небезпеку або відчутти сприятливість моменту. Однак людина, яка не вміє усвідомлювати свої переживання і не вміє їх контролювати, часто стикається з конфліктами в спілкуванні, переживає серйозну внутрішню боротьбу, відчуває загальну неадекватність.

Психологи робили неодноразові спроби виокремлення основних, базових емоцій людини. Перелічимо деякі з них, згідно з класифікацією К. Ізарда, яка є наразі найпоширенішою.

Отже, психолог виокремлює такі основні (фундаментальні) емоції: радість, здивування, смуток, гнів, відраза, презирство, страх, сором (Izard, 1971).

Емоційна сфера в житті людини відіграє величезну роль, тому що дає змогу зрозуміти, що подобається, а що ні, що страшно, а що ні, тобто відображає ставлення людини до чого-небудь. А головне те, що емоційна сфера ніколи не бреше. Людина не може втримати свої емоції і почуття, хоча може їх усвідомлювати і контролювати, але тим не менш вони все одно виникають.

Украй важливо усвідомити, що базові емоції (радість і смуток) присутні у всіх людей від народження і проявляються в різних ситуаціях. Однак для того, щоб людина була емоційно благополучною, потрібен цілеспрямований розвиток емоційної сфери, що, звісно, можна зробити і самотійно, але в цьому разі дитина не розумітиме, що з нею відбувається і як реагувати. Тішить те, що багато вчених активно займаються вивченням емоційного розвитку, дають рекомендації батькам і педагогам щодо правильного й ефективного вибудовування цього процесу. Також у сучасному світі спостерігається зростаючий інтерес до емоційної сфери людини, тому багато батьків приділяють увагу розвитку цієї сфери (Кононко, 1998; Кирилеко, 2007).

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що емоційна сфера – складна структура, яка вивчена недостатньо через складну організацію. Вона складається з багатьох частин. Більшість учених пов'язують емоції та емоційні стани із задоволенням або незадоволенням актуальних потреб людини.

Здатність виражати емоції набувається у процесі виховання, тому змалку важливо займатися її розвитком.

Емоції відіграють дуже важливу роль у розвитку дитини. Вони допомагають сприймати дійсність і реагувати потрібним чином, а також визначають, організовують, передбачають і оцінюють діяльність суб'єкта.

Ми розглядаємо одну з найважливіших і найскладніших проблем педагогіки та психології – проблему розвитку емоційно-вольової сфери, оскільки саме вона розкриває і загальні закономірності розвитку психіки дітей, і її окремі боки, а також дає змогу розгледіти особливості становлення особистості дошкільника. Неоціненна її роль у появі мотивів, які виступають регуляторами діяльності та поведінки дитини.

Оскільки емоції піддаються управлінню, то головне завдання вихователів, батьків та інших дорослих людей, з якими взаємодіє дитина і проявляє себе по-різному в різних життєвих ситуаціях, – це навчити дитину регулювати свої емоції, поведінку, а також заздалегідь передбачити, що буде результатом діяльності, зуміти проконтролювати її виконання. Саме тому необхідно досліджувати емоційно-вольову сферу дітей дошкільного віку. У ситуації її стабільного розвитку характерними особливостями, ймовірно, виступають такі особистісні якості, як оптимізм, демонстративність, низька агресивність і висока імпульсивність. Дошкільний вік, без перебільшення, – найважливіший етап у розвитку особистості.

Це період, коли дитина тільки починає взаємодіяти із суспільством, долучатися до величезного світу культури і загальнолюдських цінностей, тільки починає встановлювати первинні стосунки з провідними сферами життєдіяльності. Дошкільний вік – це період становлення основних утворень і механізмів особистості, що визначають її подальший розвиток.

Розвиток емоційно-вольової сфери виступає головним чинником розвитку особистості дитини. Людина, яка росте і розвивається, повинна вміти співвідносити свої емоційні переживання з емоційними переживаннями свого близького оточення, а також розвивати свою емоційну сферу і коригувати її.

Розвиток емоційно-вольової сфери людини – це складний процес, що протікає під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Зовнішні чинники – це умови соціального середовища, в якому перебуває дошкільник.

Внутрішні – спадковість та особливості фізичного розвитку дитини (Павелків & Цигипало, 2020).

Головна особливість емоційного життя дошкільника полягає у тому, що в нього всі почуття домінують у всіх аспектах життя. Емоційність у дитини цього віку найчастіше характеризується спонтанністю, безпосередністю і яскравістю, інакше кажучи, почуття спонтанні – можуть спалахувати і тут же згасати. У результаті цих процесів виникає нестійкість дитини, яка безпосередньо залежить від її емоційного стану.

Ще одна особливість дошкільного віку – швидкий прояв дитиною своїх емоцій і переживань стосовно певних явищ і швидко їх забування. Формування емоційно-вольової сфери починається з раннього дошкільного віку і триває у подальшому житті людини. У зв'язку з цим автори виокремлюють такі етапи її формування:

1) від народження до 3 років – у цьому віці розвиток особистості проявляється у психомоторному типі реагування;

2) від 7 до 11 років – у дитини переважає афективний тип реагування, що проявляється у таких станах, як вразливість і тривожність;

3) від 12 до 15 років – переважає емоційно-ідейний тип поведінки дитини. Це проявляється у таких рисах характеру, як дратівливість, уразливість, неврівноваженість та ін.;

4) від 16 до 18 років – останній етап розвитку емоційно-вольової сфери. У цей період відбувається стабілізація емоційного стану.

Однією із провідних потреб дошкільників є потреба в емоційному благополуччі, а саме в отриманні почуття прив'язаності, безпеки, потреби у визнанні, увазі та повазі до близьких, а також у визнанні прав і потреб.

Коли ця потреба задоволена, у дитини виникає бажання відповісти взаємністю. Якщо ж вона відчуває протилежне

ставлення до себе, то в неї розвиваються невпевненість у собі, страх, недовіра, невротичні реакції.

Згодом почуття дитини стають сильнішими, набувають більшої глибини і стабільності, що, зі свого боку, виражається в турботі про інших, а також у формуванні дружби і любові.

Як зазначив Л. Виготський, основним напрямом у розвитку емоційної сфери виступає підвищення інтелектуального потенціалу дитини. Згодом діти починають засвоювати естетичні норми, прийняті в суспільстві. Вони навчаються оцінювати свої дії, контролювати свою поведінку і формувати естетичні переживання. Спочатку дитина оцінює тільки дії інших людей, оскільки вона ще не може оцінити саму себе (Психологія людини: Л.С. Виготський та сучасна наука, 2020).

Старші дошкільники ставлять запитання про справедливість винагороди, про відплату за отриманий біль, вони більше не судять про дії за результатами, а думають про мотиви. У другій половині дошкільного віку дитина починає оцінювати свою поведінку, намагається поводитися відповідно до засвоєних нею моральних норм. Діти вибірково дотримуються найпростіших етичних норм у стосунках з однолітками. Певні стосунки в сім'ї є умовою ефективного засвоєння етичних норм і соціалізації моральної поведінки дитини. До кінця дошкільного дитинства формується самосвідомість. Самосвідомість – це центральне новоутворення цього віку, але для її формування потрібен інтенсивний інтелектуальний та особистісний розвиток. У другій половині цього вікового періоду з'являється рефлексія, що ґрунтується на емоційній самооцінці та раціональній оцінці поведінки навколишніх людей.

Іншою лінією формування емоційно-вольової сфери виступає усвідомлення своїх переживань. У першій половині дошкільного дитинства, а також у ранньому віці дитина ще не усвідомлює різні доступні їй переживання. Наприкінці дошкільного віку вона розуміє свій емоційний стан і вже цілком може його описати.

Діти дошкільного віку досить добре навчаються висловлювати свої емоції. Вони починають передбачати певні емоції, що суттєво коригує мотивацію поведінки та діяльності.

Корекція полягає у тому, що дошкільники уявляють собі ситуацію, яка може виникнути в майбутньому внаслідок певних дій, які вони вчинили, та оцінюють їхні наслідки для себе та інших.

У дошкільників поступово розвивається здатність розпізнавати емоційний стан інших людей. Детально це питання вивчала О. Кононко. Типи сприйняття емоцій на основі експресії, які вона виявила, також можна розглядати як рівні розвитку цієї навички:

1) у превербального типу – емоція не опосередковується словами, її ідентифікація відбувається через встановлення у дітей зв'язку міміки з характером тієї чи тієї ситуації;

2) у дифузно-аморфного типу – діти називають емоції, але сприймають їх поверхово, нечітко. Складові елементи емоційного стандарту ще не диференційовані.

3) у дифузно-локального типу – сприймаючи вираз емоцій глобально та поверхово, діти починають розрізняти окремих, часто одиничний елемент вираження (найчастіше – очі).

4) в аналітичного типу – емоція розпізнається шляхом виділення елементів експресії. У переважній більшості випадків діти покладаються на міміку, а не на пози.

5) синтетичний тип – це вже не глобальне і поверхове сприйняття емоцій, а цілісне, узагальнене.

6) аналітико-синтетичним називається той тип, коли діти виокремлюють елементи вираження та узагальнюють їх.

Для більшості старших дошкільників стає можливим визначати емоції іншої людини за її мовленням.

Розвиток довільності поведінки є важливим напрямом усіх перерахованих вище змін. Спочатку цей процес контролюється і спрямовується дорослими, а потім, поступово, дитина починає самостійно спостерігати за своєю поведінкою, підпорядковуючи її розв'язанню конкретного завдання або досягненню мети. У старшому дошкільному віці поведінка і дії дитини стають керованими.

Якщо спочатку поведінка дитини опосередкована образами, представленими в певній формі поведінки іншої людини, то поступово вона стає більш узагальненою,

набуваючи форми вербально сформульованого правила або норми.

Н. Трофаїлі у своїх дослідженнях вдалося встановити, що дошкільники несвідомо співвідносять свою поведінку з поведінкою навколишніх, тоді як власна лінія правильної поведінки виділяється тільки в дії. Що стосується свідомості, то тут виокремлюється тільки поведінка інших дітей.

Таким чином, у міру розширення сфери спілкування діти відчують на собі різноманітні соціальні чинники, які суттєво активізують їхній емоційний світ. Дитина має навчитися долати ситуативні емоції, докладати значних зусиль для досягнення поставлених цілей і культурно управляти своїми почуттями.

Останнім часом багато практичних психологів, які працюють із дошкільним віком, помічають невідповідність розвитку емоційної сфери дитини з її фізіологічним віком. Це, можливо, і не викликало б жодних запитань, проте сучасні діти, захоплені різноманітними гаджетами, виявляються не завжди здатними розуміти і сприймати навіть елементарні, базові емоції (наприклад, радість, здивування, переляк та ін.). У зв'язку з цим у них виникають різного роду конфлікти з однолітками або батьками, мають місце прояви агресивності, сором'язливості як прагнення привернути до себе увагу прийнятними і знаковими способами, як сукупності переживань людиною свого ставлення до навколишньої дійсності та до самої себе (Трофоїла, 2018).

У дошкільному віці емоції переживаються яскраво в безпосередній залежності від того, в якій ситуації перебуває дитина. Сам собою емоційний розвиток дошкільника часто стає однією з основних умов побудови ефективного навчання, орієнтованого на зону найближчого розвитку. Це пов'язано з тим, що дитині ще необхідно пізнати весь спектр емоційних переживань, вони їй не даються у готовому вигляді. В емоціях відображається суб'єктивність, але вони не можуть якісно змінюватися без стороннього впливу.

Отже, створюючи потрібну атмосферу для вираження емоцій, даючи можливість дитині відчувати їх, ми тим самим розвиваємо в ній соціальну сприйнятливість і здатність

адекватно реагувати на різні життєві ситуації. Особливо актуальним це стає сьогодні, коли робота з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та з психофізіологічними розладами поступово впроваджується у практику взаємовпливу з дітьми та батьками у закладах дошкільної освіти. У цьому випадку звертає на себе увагу факт, що саме через емоції і правильний їхній супровід, можна сформувати уявлення таких дітей про самих себе та можливості свого тіла.

Позитивним результатом в емоційному розвитку вихованців сприяє створення розвивального предметно-просторового середовища групи.

У групі має панувати комфортний, сприятливий мікроклімат, що сприяє розвитку впевненої в собі особистості, стійкої до стресів, атмосфера душевного тепла й емоційного благополуччя дітей.

Для підтримки та стимулювання активної діяльності дошкільників у групі важливо забезпечити:

*для безпосередньо-освітньої діяльності* – дидактичний матеріал за кожною досліджуваною темою, що відповідає віковим особливостям дітей, вимогам до наочного та дидактичного матеріалу. Виходячи з того, що діти дошкільного віку не володіють, через вікові особливості, навичками аналізу художнього твору і потребують допомоги дорослого, потрібно розробити покроковий алгоритм роботи над художнім твором. Іноді після читання або перегляду фільму, доцільно використати прийом «побудови піраміди», дає змогу більш точно визначити показники емоційного ставлення дітей до персонажів.

- мультимедійні презентації: «Емоції», «Які бувають книжки», «Як до нас потрапляє книжка», «Гра-вікторина: «Казкові герої»;

- демонстраційний матеріал: «Пори року», «Казки народів світу», «Дітям про мистецтво», «Почуття та емоції», бесіди «Емоції»;

- фонотека тощо;

*для спільної діяльності вихователя з дітьми*–предметне середовище для творчої, продуктивної, ігрової діяльності, відповідно до інтересів, що виникли у дітей:

- мультимедійні презентації: «Ми друзі і ми сім'я», «Друзі птахів», «Вікторина»;

- ігри «Мішечок сюрпризів», «Покажи емоцію», «Намалюй емоцію», «Знайди зайву», «Піктограми», книга «Гарний настрій»;

- фотоальбоми, різноманітні види театру, костюми, ілюстрації за казками, картотека віршів, ігри-вправи для розвитку емоційної сфери;

- різножанрова художня література для дітей.

*для самостійної діяльності дітей* – створити оптимальні умови для застосування отриманих знань у самостійній практичній діяльності, активної взаємодії з однолітками, для вільної вправи у способах дії та вміннях. Можна створити куточок «Мій настрій», добрий килимок, «Абетка настроїв», «Якого кольору настрій», «Намалюй емоцію», альбом «Кумедні та смішні», фотоальбоми особисті, родинні, театралізовані ігри, сюжетно-рольові ігри (Молодушкіна, 2011).

Отже, оптимізація засобів, форм, методу організації освітнього процесу, удосконалення предметно-розвивального середовища, послугували створенню сприятливих умов для емоційного розвитку дошкільнят. Матеріали предметно-розвивального середовища забезпечують зайнятість дітей з різним ступенем прояву інтересів до того чи того виду дитячої діяльності.

Емоційна сфера дошкільника ще повністю не сформована. Він тільки починає розуміти складність і багатогранність цього феномена. Емоції дитини дошкільного віку швидко змінюються, вона легко переходить від радості до смутку, від веселощів до втоми. Це більшою мірою пов'язано з тим, що вона перебуває у владі емоцій і до кінця їх ще не усвідомлює, відчуючи їх ніби востаннє. Однак до кінця дошкільного періоду розвитку емоційна сфера зазнає змін. Спонтанні емоції починають усвідомлюватися, відбувається не тільки субпідпорядкування мотивів, а й з'являються стійкі, передбачувані емоції. У цьому разі дошкільник стає здатним керувати собою, він починає розуміти ті почуття й емоції, які в нього можуть виникнути, він навчається готувати себе до різних ситуацій. Дитина також здатна відкласти цікаву гру,

якщо знає, що її теперішнє заняття, викличе позитивні емоції в дорослого або однолітка.

На думку О.Саннікової, сучасному дошкільникові не вистачає яскравості в емоційному житті, насиченості подій. Надмірне захоплення гаджетами, зайнятість батьків, збільшення кількості дистантних сімей – усе це накладає відбиток на розвиток емоційної сфери дошкільника. У кращому разі, батьки трохи грають з дитиною удома і то, якщо не дуже зайняті, запитують, що вона робила у садочку, але формально, без особливого ентузіазму. Усе це накладає певний відбиток на розвиток емоцій у дошкільнят. Дитина просто не знає, які емоції вона може відчувати, вона їх не усвідомлює. По суті, в якийсь момент діти виявляються емоційно не готовими до сприйняття чогось нового, цікавого. Отже, необхідно дітям не тільки показувати, які можуть існувати емоції, а й розповідати, що це таке (Саннікова & Жень Чжун, 2018).

## **Негативні емоції у дошкільному віці**

Одна з головних соціальних проблем молодого покоління ХХІ ст. полягає у тому, що спостерігається емоційно-моральна деградація суспільства, витісняються загальнолюдські цінності, люди втратили ціннісні якості у взаєминах із найближчими людьми. За останні роки стосунки між людьми та у суспільстві загострилися, внаслідок чого виникли такі негативні якості, як озлобленість до навколишніх, заперечення їхніх інтересів, розкутість у виборі спілкування та поведінки, вседозволеність, невігластво, егоїзм, втрачена повага до інших, зокрема до старшого покоління. Тривожним симптомом, як наслідок переліченого вище, є зростання у закладах дошкільної освіти кількості дітей з агресивною поведінкою. Тому необхідна розробка спеціалізованої системи поведінки та корекційної роботи, призначеної для роботи з дітьми з агресивною поведінкою щодо їх соціальної адаптації.

**Агресія** (від лат. агресія – погроза, напад) – таке визначення є загальним для всіх руйнівних дій, деструктивних, спрямованих на заподіяння шкоди. Прояв агресивності дитини можуть провокувати кілька причин. В одному випадку вона

може бути способом самозахисту, в іншому – захисту власних прав, у третьому – досягнення мети і задоволення власних бажань. Пряма агресія, що виявляється, відіграє чільну роль у пізнанні чогось нового, здатності адаптуватися до середовища, що склалося, завоюванні успіху. У першому випадку агресивність дитини є наслідком надмірної опіки батьків. Систематично домагаючись позитивного результату агресивною поведінкою, дитина виробляє стратегію агресивної поведінки. За найменшої відмови у виконанні потрібної вимоги, вона починає тупотіти ногами, кричати і проявляти інші форми експресивної, вербальної та фізичної агресії, яка часто трапляється, а також причиною такої поведінки є наявність вродженої фізіологічної бази (холеричний темперамент, родові травми, погані гени) або соціальні показники (агресивні близькі). Така поведінка, як правило, первинно формується серед домочадців, потім вона переноситься у громадське, соціальне середовище – як правило, дитячий садок, двір тощо. Другий випадок прояву агресивності: у батьків з якої-небудь причини проявляється емоційне відкидання дитини, вони ставляться до неї негативно або зневажливо (особливо впливає відсутність материнської уваги на дитину).

Ці причини породжують тривожний стан, що тягне за собою агресію. Часті хворобливі приклади показують, що більшість дітей, які проявляють агресію у ранньому віці, з різних причин були надовго ізольовані від матерів. Діти раннього віку повторюють поведінку батьків – наслідуючи поведінку близького оточення, дитина домагається заохочення, нехай і не завжди хорошої поведінки. А лише «виправивши свою поведінку», вислухавши батьківський осуд, діти отримують знову бажане схвалення батьків. Батьки найбільше не люблять у дітях ту поведінку, яка відображає їх самих. У таких випадках страждають, як правило, беззахисні діти, які ретельно дублюють поведінку батьків, викликають у батьків і близьких суворі покарання, зауваження, обурення, а іноді й застосування фізичного насильства.

Для того, щоб надати професійну допомогу агресивній дитині, необхідно:

1. Проаналізувати і вивчити оточення дитини і провести роботу соціально-психологічної спрямованості з близьким соціальним оточенням, навколишніми людьми (батьки, вихователі, друзі).

2. виправити риси характеру, поведінку, що заважає адекватній самореалізації дитини.

3. Створити правильну модель способів поведінки і стосунків дошкільника.

Ефективність роботи з дітьми агресивної поведінки залежить від дотримання кількох дуже важливих правил. Перше – це позитивний настрій. Важливо налаштувати себе на роботу з агресивною дитиною. Необхідно відразу ж виявити в ній позитивні риси та переваги (Томчук).

Наступним правилом є довірливі взаємини. За таких стосунків дитина поводить себе більш природно. Вона почувається захищеною і впевненою. Увійти в довіру до дитини – ось головне завдання.

Під час роботи ми обов'язково зіткнемося з сім'єю вихованця. Має відбуватися взаємодія вихователя і законних представників дитини. Разом із ними треба з'ясувати причини агресивності, адже така поведінка – це завжди наслідок чогось. Якщо ж жодна з цих цілей не досягла результату, значить, треба застосувати іншу.

У цьому й полягає наступне завдання, а саме – гнучкість. Взагалі до будь-якої дитини необхідно знайти індивідуальний підхід, а тим більше до агресивної. І останнім завданням є системність. Під час роботи з агресивними дітьми важливо створити позитивне середовище виховання. Постаратися по можливості з'ясувати, якою є соціальна атмосфера дошкільника в сім'ї, в дитячому садку, та змінити таке становище. Існують різноманітні форми роботи з дітьми агресивної поведінки. Серед них мають місце:

- індивідуальні бесіди;
- консультації психолога;
- індивідуальна психотерапія.

## **Рекомендації для вихователів, які працюють із дітьми з агресивною поведінкою**

Головна робота вихователів має полягати у створенні сприятливих і психологічних умов для дітей у подоланні взаємодії батьків з власними дітьми за допомогою комунікативних навичок і практичних тренувань.

Обов'язково з дитиною і з її сім'єю потрібно провести діагностування, дізнатися, які в них сімейні взаємини, чи існує дисгармонія. Тільки після цього можна буде проводити корекційну роботу з агресивною дитиною, використовуючи як індивідуальну, так і групову форму.

Безумовно, найкращим профілактичним засобом є хороші стосунки батьків із дітьми, розуміння батьками внутрішнього світу своєї дитини, її проблем і переживань, вміння поставити себе на місце своїх дітей. Якщо ми пам'ятатимемо, що за будь-якими спалахами люті або гніву в дітей ховається біль, образа або розчарування, то нам буде легше впоратися зі своєю агресивністю, утримати свої негативні емоції для того, щоб зрозуміти свою дитину і допомогти їй.

Насамкінець, варто було б процитувати американського професора клінічної педіатрії та психології Р. Кемпбелла: «Дитину можна порівняти з дзеркалом. Вона відображає, а не випромінює любов. Якщо їй дати любов, вона повертає її. Якщо нічого не дати, нічого у відповідь і не отримаєш». І справді, агресія притаманна практично всім дітям як оборонна реакція. Тому не варто жорстко присікати нормальні агресивні реакції дітей, важливо лише навчити проявляти їх в адекватній і соціально прийнятній формі.

## **Тривожність**

Уперше в сучасній психології тривожність описав Зигмунд Фройд. Тривога, з його погляду, є функцією «Его» і попереджає «Его» про небезпеку, загрозу, що насувається, допомагаючи особистості реагувати в подібних ситуаціях (небезпеки, загрози) безпечним, адаптивним, способом. Учений визначав

тривожність як неприємне емоційне переживання, що є сигналом небезпеки, яка антиципується. Зміст тривожності – переживання невизначеності та почуття безпорадності. Тривожність характеризується трьома основними ознаками:

- 1) специфічним відчуттям неприємного;
- 2) відповідними соматичними реакціями, насамперед посиленням серцебиття;
- 3) усвідомленням.

Останніми роками багато вихователів і педагогів стурбовані зростанням у групах кількості тривожних дітей. Основними проявами цього можна назвати підвищену емоційну лабільність і невпевненість у собі. На думку деяких вихователів, дитячий синдром (стан) тривожності зумовлений незадоволеністю потреб особистості, що зростає.

Під час аналізу тривожності виявляється, що за своєю суттю вона є емоційним очікуванням майбутньої небезпеки або того чи того роду неблагополуччя. При цьому спостерігаються різні ступені глибини тривожності:

- 1) поверхова тривожність як тимчасовий стан, що настає під впливом різних чинників;
- 2) як глибший стійкий фоновий стан, в обстановці якого протікає життя індивіда;

3) найглибший стан тривожності, коли вона практично постійно тримає в напрузі, охоплюючи всі сфери життя, що можна назвати тотальним стресом, складовою частиною якого, по суті, є тривога. В останніх двох випадках тривожність фактично стає невід'ємною рисою темпераменту особистості. Її характері супроводжують песимістичні очікування від майбутнього, від життя загалом. Посилення тривожності призводить до виникнення її супутників, страхів.

Підвищений ступінь тривожності формується у процесі взаємодії різних когнітивних і афективних реакцій на стреси, що сприймаються дитиною. Можна виокремити такі джерела тривоги:

- 1) тривога як страх можливого фізичного дискомфорту або шкоди здоров'ю. Такого роду занепокоєння продукується через асоціацію тих чи тих ситуацій і стимулів із загрозою фізичного болю, соматичного неблагополуччя.

2) тривога як страх втрати любові або як результат втрати прихильності близьких і оточення. Сюди ж можна віднести тривогу несхвалення і страх самотності.

3) тривога, породжена почуттям провини. Межує з тривогою несхвалення. Зазвичай з'являється у віці не раніше чотирьох років. У старшому віці це почуття супроводжує досада на себе і самознищення.

4) тривога внаслідок нездатності володіти ситуацією. Вона виникає з усвідомлення неспроможності контролювати ситуацію і середовище, неможливості розв'язати проблеми, що приходять з них, своїми силами.

5) подібна до попередньої. Це тривога, породжена фрустрацією внаслідок виявлення перешкод на шляху до поставлених цілей.

6) глибока тривожність як невід'ємна риса особистості також може бути пов'язана з генетичною схильністю нервової системи та мозку, що детермінує підвищений рівень іннервації й емоційного збудження. Назвемо її тривогою надзбудливості.

Важкі соматичні та нервово-психічні захворювання, як правило, посилюють тривожність.

Незадоволення особистих потреб дитини з великою ймовірністю може призводити до тривожності, агресії, замкнутості та відчуження як механізмів захисту. Також до стану тривожності дітей, як і в дорослих, може призводити почуття незадоволеності особистих амбіцій, або домагань на успіх, особливо в умовах високої конкуренції в колективі. Крім того, тривожність останнього типу властива дітям із завищеною самооцінкою в умовах нереалізованості їхніх домагань. Завищена самооцінка може розвинути внаслідок захвалювання дитини батьками та перебільшення її успіхів. Але коли її завищена самооцінка не знаходить підтвердження, вона схильна бачити причини невдач у несправедливому ставленні до неї інших людей, що призводить до необґрунтованого почуття образи, яке навколишні сприймають як неадекватне, що спричиняє конфлікти. Небажання усвідомлювати свої слабкості, страх допустити невпевненість у собі спричиняють роздратування й агресію, які можуть перерости в хронічний стан тривожності. Вихід

вбачається у приведенні потреб у відповідність до можливостей, тобто: або розвинути можливості до рівня планки самооцінки, або допомогти знизити, або привести самооцінку до дійсного рівня (Міщенко & Хавіна, 2017).

Педагоги зазначають, що в дитини з віком виникає незадоволеність і небажання прагнути до досягнень, оскільки вона заздалегідь передбачає невдачу. Це з великою ймовірністю програмує таку поведінку дитини, при якій її дії призводять до реальної поразки. Відчуття тривоги без об'єктивних підстав свідчить про спотворене сприйняття дійсності, адекватна реакція на світ зазнає змін. У такому разі можна говорити про тривожність як окремий вид неадекватності, що став однією із характеристик людини.

Однак роль тривоги у житті не настільки однозначно негативна, як може здатися на перший погляд. Насправді, тим чи тим видом тривоги наділені різною мірою всі люди. Відчуття тривоги в об'єктивно загрозливій ситуації нормальне і є адекватним проявом, або продовженням, життєво необхідного інстинкту самозбереження, а тому переживання такої тривоги не є проявом тривожності суб'єкта. Насправді в адекватної тривоги є й важлива позитивна роль.

Так, незначна доза тривоги тонізує і мобілізує сили людини для здійснення поставленого завдання. Цю роль тривоги не можна недооцінювати у виховному процесі, і було б неправильно намагатися виключити з життя дитини абсолютно будь-які види тривог, помістивши її у тепличні антистресові умови, позбавивши її можливості набути навичок долати труднощі й уміння справлятися з тривогами та стресом. Адже вироблення навичок управління рівнем тривожності, вміння впоратися зі стресом і спрямування енергії тривоги в мобілізуюче, а не деструктивне річище, є запорукою успішного формування повноцінної особистості, стійкої до численних стресогенних чинників реалій сучасного середовища.

Правильним видається контрольоване дозоване введення в ігровій формі ситуацій, у яких дитину ставлять перед ігровим або творчим завданням із незначним ступенем тривоги, яка походить від усвідомлення цінності результату і пов'язаного з цим страху не досягти або втратити його, так, щоб у процесі

навчальної гри ця легка тривога трансформувалася в приємне хвилювання під час досягнення бажаної мети, здобуття призу або перемоги. При цьому дуже важливо правильно оцінювати можливості та психічний стан дитини, щоб у жодному разі не перегнути палицю, тобто не допустити сильного почуття переживання тривоги, адже це може довести її до відчаю.

Велику роль у вихованні загалом і прояві тривожності та вмінні справлятися з нею зокрема відіграє родинне вогнище, роль батьків, встановлення довірливих стосунків між дитиною та матір'ю.

Емоції мають велике значення у житті дитини, допомагають освоювати світ і взаємодіяти з ним. Емоції, які відчуває дошкільник, легко прочитуються на його обличчі, в його позі, жестах і в поведінці. Одним із проявів підвищеної тривожності може бути негативний емоційний стан, що характеризується замкнутістю, розгубленістю, пригніченістю. У такому стані обличчя дитини має сумний вигляд, вона майже не посміхається і плечі її опущені. Як правило, це діти з низькою самооцінкою. Постійний страх перед невідомістю майбутнього призводить до вкрай низького рівня активності, прояв особистої ініціативи прямує до нуля. Намагаються не привертати до себе увагу, поступливі, слухняні як удома, так і в дитсадку, старанно виконують вказівки старших, неухильно дотримуються дисципліни, скромні та сором'язливі. Насправді, їхня старанність і акуратність – це захисний бар'єр між особистістю та навколишніми, і така дитина намагається відповідати всім очікуванням і вимогам, які ставляться до неї.

Надмірна опіка у вихованні значно збільшує шанси сформуванню тривожної особистості. При такій надмірній опіці, що межує з авторитарністю, пригнічується воля дитини та її впевненість у собі. Дошкільник побоюється осуду, боїться зробити щось неправильно, така тривога може перетворитися на стійкий стан.

Тривожність може, так би мовити, передаватися у спадок, коли батьки недовірливі, тривожні, невпевнені в собі, схильні до гіперопіки. При цьому з одним із них встановлюється ближчий зв'язок, як правило, з матір'ю. Встановлюючи тісний патерн, своїми прямими словами, повчаннями і

попередженнями, а часом і невербальними проявами, такими як мимовільна міміка, жести, мова тіла як реакції на ту чи ту інформацію і ситуації, тривожні батьки передають, вільно чи мимоволі впроваджують свої тривоги та страхи у світосприйняття дитини, тим самим формуючи нову тривожну особистість за своїм образом і подобою.

Мати, яка перебуває у тривожному стані, навіть мимоволі оберігає дитину від чинників, що викликають страх у неї самої. Природна турбота про дитину стає каналом передачі тривожності, особливо якщо турбота в основному складається з побоювань, передчуттів і тривоги.

Посилити тривожність можуть і постійні докори, що формують комплекс провини. Це може безпосередньо пов'язуватися із завищеними вимогами до дошкільника з боку старших. У результаті дитина постійно відчуває страх викликати невдоволення батьків або вихователів.

Почасти велика кількість страхів формується у дітей на тлі сильної емоційної стриманості батьків, що призводить до відсутності довірливого близького контакту. Особливо в поєднанні з великою кількістю застережень про небезпеки, що чекають на дитину.

Надмірна суворість теж посилює емоційно-тривожний фон. Часто батьки ненавмисно передають страхи дітям, вимовляючи у виховних цілях ті чи ті погрози, щоб домогтися слухняності.

Крім того, страхи формуються в емоційній пам'яті як результат переляків у небезпечних ситуаціях. Наприклад, унаслідок нещасних випадків, нападів та інших загрозливих для життя небезпек.

Високий рівень тривожності негативно позначається на розвитку творчих і вольових здібностей дитини, призводить до формування невротичної особистості. Однак у дошкільнят стан тривожності ще не сформований як риса характеру і тому піддається корекції за умови проведення належної психолого-виховної роботи. Якщо батьки та педагоги дотримуватимуться у спілкуванні з дитиною правильної лінії виховної поведінки, то можна значно знизити, а то й повністю нівелювати високий рівень тривожності в дитини.

## Страх

Із тривожністю безпосередньо пов'язане й таке поняття, як страх. Страх – негативний емоційний стан, що виявляється при отриманні суб'єктом інформації про можливу загрозу його життєвому благополуччю, про реальну або уявну небезпеку. Проте страх не можна ототожнювати з тривогою. Страх – це цілком певна, специфічна емоція, що заслуговує на виокремлення в окрему категорію. Керрол Ізард включив страх до своєї класифікації базових емоцій, що ґрунтується на вроджених, генетичних або фізіологічних компонентах. Ця негативна емоція сигналізує про небезпеку, яка може походити від багатьох причин як внутрішніх, так і зовнішніх (Izard, 1971).

Ми живемо в час кардинальних змін, які зачіпають багато аспектів нашого життя. Однією із таких змін можна назвати підвищений рівень очікувань, які ми змушені, під впливом тих чи тих вимог і стандартів суспільства, пред'являти дітям з раннього дитинства. Цей тиск ми чинимо на своїх дітей, починаючи з дитячого садка, коли будь-яка гра перетворюється на змагання. І це триває, коли задоволення від здобуття нових знань стає боротьбою за успіх, а друзі – суперниками в цій боротьбі. З віком подібний пресинг тільки збільшується, і це пригнічує їхню особистість.

Між поняттями «тривожність» і «страх» існує значний і нерозривний зв'язок. І той факт, що розмежування значення і сенсу цих термінів відбулося лише на початку ХІХ ст., підтверджує це. Данський філософ Сьорен К'єркегор розмежував реакцію на конкретний страх, що має певний об'єкт, і невизначений, несвідомий страх-тугу. До того часу поняття «страх» об'єднувало в собі характеристики як безпосередньо страху, так і різних проявів тривожності. Пауль Тіллх, зі свого боку, вважав, що страх і тривога – невіддільно пов'язані між собою: «Жало страху – тривога, а тривога прагне стати страхом».

Найпоширенішою на сьогодні є точка зору, згідно з якою страх розглядають як реакцію на конкретну, адекватну, реальну небезпеку, а тривожність – як переживання невизначеної, безоб'єктної, часто перебільшеної загрози

переважно уявного характеру. Також існує думка, згідно з якою страх більше сприймається як загроза фізична, здатна завдати шкоди нашому організму та життю загалом, а тривожність – як психологічна загроза, за якої можуть постраждати особистісні особливості людини.

Появу почуття страху в дитини можна простежити з моменту її народження. Незважаючи на те, що немовля в перші дні та місяці життя лякають гучні звуки, яскраве світло та інші зовнішні подразники, цей страх не можна розглядати як прояв почуття страху в чистому вигляді, це, радше, рефлекс. У віці півроку дитина починає боятися незнайомих людей або відсутності батьків, і саме з цього моменту починається відлік появи у неї саме «конкретних» страхів, які можуть бути викликані чітко визначеною ситуацією або предметом. Конкретні страхи мають прямий зв'язок з інтелектуальним розвитком дитини. Що він вищий – то більше в неї страхів, оскільки саме рівень інтелекту дає змогу розрізнити потенційну небезпеку. І навпаки, після приблизно трьох років, кількість «конкретних» страхів починає знижуватися з тієї самої причини – подальший розумовий розвиток дає змогу дитині знаходити способи виходу із ситуації страху, яких вона раніше не усвідомлювала.

Незважаючи на те, що явища страху і тривожності мають негативний характер, вони прямо впливають на здатність людини ухвалювати рішення і результативність вжитих нею дій.

Страх, тривожність, агресія є типовими психічними емоційними станами дітей дошкільного віку – на їхню частку припадає 36 % від загальної кількості емоційних станів, характерних для них. Причому агресія і страх входять до групи тих, що «коливаються за частотою», тривога – до групи тих, що «зростають за частотою». Їхня наявність зумовлена самою програмою розвитку дитини, де ці стани є «охоронною ланкою поведінкового онтогенезу» (Кононко, 2016). Страх, тривожність, агресивність – емоції, які виникають за умов загрози біологічному або соціальному існуванню суб'єкта і спрямовані на причину або реальної, або уявної небезпеки.

## **Розвиток і корекція емоційної сфери дошкільників засобами мультимодальних арт-технологій**

Останніми роками проблема позитивної соціалізації дітей в умовах нової – інформаційної цивілізації набуває особливої значущості. Кількість нової інформації, якість і швидкість набутого дошкільником життєвого досвіду часто не відповідають можливостям його психіки адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх змін. У цих умовах змінюється соціальний запит на дошкільну освіту, стають актуальними питання оптимізації її змісту та організації. Однією з найважливіших умов ефективності цього процесу є розробка нових підходів до реалізації дошкільної освіти, що поєднують у собі традиційні й інноваційні технології, які реалізують авторські оригінальні методики.

Адаптація дошкільника до умов ЗДО і його подальша позитивна соціалізація тісно пов'язані з розвитком здатності до встановлення емоційно-ціннісних взаємовідносин із дорослими й однолітками, з формуванням соціальних почуттів і позитивних поведінкових реакцій, а також початкової комунікативної компетентності: «Адекватне емоційне реагування у різних (зокрема й стресових) ситуаціях формується на основі вміння розрізняти емоційні стани за їхнім зовнішнім проявом - через міміку, пантоміміку, жести, пози, емоційну дистанцію. При цьому дитина вчиться за зовнішніми емоційними проявами вгадувати сенс поведінкових реакцій і реагувати відповідно до цього сенсу».

Отже, розвиток емоційної сфери дошкільника спрямований на:

- формування соціальних почуттів і позитивних поведінкових реакцій;

- розвиток емоційного та соціального інтелекту, вербальних і невербальних здібностей вираження своїх емоційних станів;

- розвиток здатності висловлювати свої емоційні стани соціально прийнятними способами, формування початкової комунікативної компетентності;

- зниження інтенсивності негативних переживань і деструктивних проявів у процесі спілкування дітей з дорослим і один з одним.

Діти з різними емоційними та поведінковими порушеннями становлять велику неоднорідну групу. Діти однієї з підгруп постійно конфліктують (агресивні), інші всіма доступними їм способами прагнуть бути поміченими і намагаються заслужити похвалу (залежні від оцінки дорослих), треті зазнають труднощів у спілкуванні та ігровій взаємодії (тривожні, сором'язливі).

Однак незважаючи на ці очевидні відмінності в поведінкових стратегіях і комунікативній взаємодії, більшість труднощів, що виникають у дошкільнят, мають схожі причини, головну з яких можна визначити як орієнтацію дитини на оцінку самої себе.

Виокремлюють такі загальні особистісні особливості дітей з різними емоційними порушеннями:

- невпевненість у собі;
- нестабільна самооцінка;
- високий рівень тривожності, що часто поєднується з агресивністю;
- необхідність у постійному визнанні, похвалі, високій оцінці, у незмінній симпатії однолітків і дорослих;
- недовірливість, образливість, підозрілість;
- ригідність емоційних реакцій, діяльності та поведінки;
- прагнення до визнання власної винятковості;
- потреба в самоствердженні та прагнення до лідерства;
- орієнтація всіх видів дитячої діяльності на результат і позитивну оцінку;
- страх отримати відмову, тривожність з приводу власного соціального статусу.

Наявність спільних проблемних особистісних особливостей у дошкільнят із різними емоційними порушеннями зумовила пошук оптимальних форм і технік, що сприяють ефективності освітнього процесу та корекційно-розвивальної роботи. Найконструктивнішим напрямом розв'язання виокремленого спектра проблем є, на наш погляд, адекватне освітньо-виховному

процесу та індивідуально-віковим особливостям дошкільнят використання мультимодальних арт-технологій.

Мультимодальні арт-технології в дошкільній освіті – це сукупність підходів, форм і методів цілісного розвивального, освітнього, виховного, корекційного впливу на особистість виразними засобами різних видів мистецтв. Основною методологією арт-технологій виступає системний, біо-психосоціальний підхід в аспекті визнання творчої активності та набуття різноманітного сенсорного досвіду як найважливіших чинників гармонізації соціальної взаємодії та ефективності здоров'язберезувальної освіти (Замелюк, 2023).

Ми розглядаємо арт-технології як спосіб:

- 1) розуміння своїх емоційних станів, «відчуття» явищ навколишнього світу;
- 2) позитивної соціалізації;
- 3) підвищення міжособистісної компетентності та здатності до встановлення гармонійних стосунків;
- 4) розвитку креативності як необхідної якості для безстресової адаптації та самореалізації можливостей.

Перелічені вище особливості уможливають виокремити загальні напрями розвитку, та корекції емоційної сфери дошкільників засобами мультимодальних арт-технологій:

- 1) розвиток, розпізнавання та диференціація (розрізнення) власних емоцій і почуттів;
- 2) розуміння емоційного стану співрозмовника (партнера) за невербальними сигналами (мімікою, жестами, позами, інтонаціями тощо), зміцнення особистісних кордонів у взаєминах і вдосконалення навичок невербальної взаємодії;
- 3) оволодіння прийнятими в конкретному суспільстві (соціально схвалюваними) способами вираження свого емоційного стану;
- 4) формування початкових навичок саморегуляції емоцій, набуття різного сенсорного досвіду, естетичних переживань, мануальних і рухових навичок тощо.

Найбільш значущим чинником впливу мультимодальних арт-технологій є їхня орієнтація на притаманний кожній дитині внутрішній потенціал здоров'я і сили, акцент на природному

прояві емоцій, почуттів і настроїв у творчості, її прийняття такою, якою вона є.

При розробці концепції реалізації мультимодальних арт-технологій у дошкільній освіті ми орієнтувалися на ефективні форми інтермодальної арт-терапії, які можуть бути адекватно адаптовані до дошкільного віку та інтегровані в традиційну освітню діяльність ЗДО. У своєму розумінні мультимодальних арт-технологій ми близькі до концепції «Expressive Arts Therapies» (Експресивна арт-терапія) Наталі Роджерс, в якій традиційно виокремлюються 4 напрями:

- 1) візуальна (арт-терапія (малюнок, ліплення, колажування, пісочна терапія, ландшафтна арт-терапія);
- 2) музична арт-терапія;
- 3) драматична і танцювально-рухова арт-терапія;
- 4) наративна (пов'язана зі створенням текстів) терапія (казкотерапія) (Roger, 1993).

Отже, у підсумку кожен із представлених напрямів мультимодальних арт-технологій впливає на конкретний аспект розвитку і корекції емоційної сфери дошкільнят, що дає змогу реалізувати цілісний, системний вплив на досліджувану сферу.

## **Висновки**

Мистецтво володіє значною силою впливу на емоційну сферу психіки людини, що полягає у безпосередньому пробудженні глибинних почуттів, які формують суб'єктивний бік особистості, її емоційно-вольову сферу.

Натомість у практиці роботи закладів дошкільної освіти роль емоцій як важливої сфери розвитку особистості, недооцінюється. В освітньому процесі ЗДО нерідко закладається занадто мало підстав для формування позитивних емоцій, а іноді навіть створюються умови для виникнення негативних емоцій – нудьги, страху, агресії тощо. Сучасні реалії свідчать про зростаючу кількість дітей дошкільного віку з особливостями поведінки. Для них характерні: невпевненість, емоційна нестійкість, нерідкі стани занепокоєння. Перелічені ознаки психологи зараховують до порушень емоційної сфери.

Необхідно зазначити, що формування позитивних емоційних станів дошкільників засобами арт-терапії – одна із умов ефективного формування їхньої здоров'язбережувальної компетентності. За цієї умови реалізується принцип позитивності, а емоції дитини змінюють формування її суб'єктивного досвіду, дозволяють оцінювати ставлення до об'єктів взаємодії і ситуацій.

Для створення емоційного комфорту дошкільника ефективним видається системне використання на заняттях мультимодальних арт-технологій, основу яких становить вільне творче самовираження людини, особиста активна участь кожного у творчому процесі, необхідність системності та безперервності в організації занять. Робота за цим напрямом сприятиме розв'язанню цілої низки проблем дошкільників, а саме: можливості прийняття та виконання нової соціальної ролі – школяра, кращої адаптації дошкільного навчання. Вирівнювання та подальший розвиток сфери емоцій, засвоєння правильної поведінки допоможуть дитині успішно навчатися, взаємодіяти та спілкуватися з однолітками.

У підсумку зазначимо, що використання мультимодальних арт-технологій може бути тим ефективним засобом, який сприяє зниженню та профілактиці негативних емоційних і поведінкових проявів негативного характеру у дошкільників.

## Література

Вознесенська, О., & Мова, Л. (2019). Арттерапія в роботі практичного психолога : використання арт-технологій в освіті. Київ : Шкільний світ.

Емоційний розвиток дитини : (збірник психол. тестів, програми тренінгу емоційної зрілості, тренув. вправи для дітей дошк., мол. шкіл. та підл. віку / упоряд. С. Максименко та ін. Київ : СПДФО О.П. Главняк : Мікрос. СВС, 2004. 111 с.

Замелюк, М., & Федоренко, Р. (2023). Використання арттерапевтичних технологій у роботі із дитячими страхами. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності*, 66–70.

Замелюк, М., Виндюк, М., & Радчук О. (2022). Ігротерапія як мистецтво терапевтичних стосунків з дітьми через гру. *Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та самореалізації особистості*. Луцьк : Вежа-Друк, 40–44.

Кириленко, Т. (2007). Психологія: емоційна сфера особистості. Київ : Либідь.

Кириленко, Т. (2018). Емоційна сфера особистості: вектори вивчення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*, Том 1, № 8, 26–30.

Кононко, О. (1998). Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ : Освіта.

Кононко, О. (2016). Навчаємо старших дошкільників відрізняти реальні страхи від уявних. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 7, 25–35.

Міщенко, М., & Хавіна, І. (2017). Психологічні особливості страхів і тривожності у дітей дошкільного віку. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків : НТУ «ХПІ».

Молодушкіна, І. (2011). Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників. Харків: Вид. група «Основа».

Моргун, В., & Тітов, І. (2013). Основи психологічної діагностики. Київ : Видав. дім «Слово».

Москалець, В. (2019). Психологія особистості. Київ : Центр учбової літератури.

Павелків, Р., & Цигипало, О. (2020). Дитяча психологія. Київ : Академвидав.

Подкоритова, Л. (2018). Дослідження зображення форми та кольорів емоцій у малюнку за допомогою авторської методики «Пасьянс емоцій». *Простір арт-терапії*, Київ : Золоті ворота, 1 (23), 36–52.

Приходько, Ю. (2019). Психологічні особливості емоційного розвитку особистості. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 3, 89–94.

Психологія людини: Л.С. Виготський та сучасна наука : зб. статей / за ред. М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 2–3. 419 с.

Саннікова, О., & Жень Чжун. (2018). Суб'єктивні уявлення про особливості емоційного світу іншої людини. *Наука і освіта*, 9–10, 106–110.

Саннікова, О., & Кузнецова, О. (2017). Системний аналіз адаптивності особистості. Одеса : ВМВ.

Терещенко, Л., & Карабаєва, І. (2019). Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, 33, 214–234.

Томчук, С. Походження і корекція агресивності особистості в теорії та практиці когнітивно-поведінкової терапії. URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/36922>.

Трофаїла, Н. (2018). Інноваційні технології підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку. *Проблеми освіти*, Вип. 88, Ч. 1, 281–287.

Шеремет, М., & Кондукова, С. (2021). Особливості розвитку емоційної сфери у дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*, 17, 134–146.

Ekman, P., & Davidson, R. (eds.). (1994). *The Nature of Emotions: Fundamental Questions*. Oxford, UK : Oxford University Press.

Ekman, P. (1999). Basic emotions. In: Dalgliesh, T., & Power, M., eds. *Handbook of Cognition and Emotion*. 45–60. DOI: 10.1002/0470013494.ch3

James, W. (1884). What is an emotion? *Mind*, 9 (34), 188–205. DOI:10.1093/mind/os-IX.34.188

Izard, C. (1971). *The face of emotion*. New York : Appleton-Century-Crofts.

Mayer, J., Salovey, P., Caruso D., & Sternberg (Ed.). (2000). *Handbook of intelligence: Models of emotional intelligence*. Cambridge University Press, 396–420.

Raue, C. (1889). The emotional sphere, or sphere of the feelings. In C.G. Raue, *Psychology as a natural science applied to the solution of occult psychic phenomena*, 102–164.

Rogers, N. (1993). *Creative Connection*. Palo Alto Science & Behavior Books, Inc.

Wesselmann, E., Nairne, J., & Williams K. (2012). An evolutionary social psychological approach to studying the effects of ostracism. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 309.

**Роботи студентів  
спеціальності «Дошкільна освіта»  
(зображення емоцій)**





## ПОРТФОЛІО ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

### Вступ

У сучасній освіті дедалі більшої популярності набувають особистісно орієнтовані підходи до навчання, які спрямовані на розвиток самостійності, відповідальності та творчого потенціалу учнів. Одним із ефективних інструментів реалізації таких підходів є освітня технологія «Портфоліо». Вона використовується для документування навчальних досягнень, розвитку самостійності та підвищення мотивації. Основні напрями впровадження портфоліо у закладах освіти включають:

- **Індивідуалізацію навчального процесу:** портфоліо дозволяє врахувати особливості кожного вихованця, його сильні сторони та зони для розвитку. Це сприяє адаптації навчальних завдань до індивідуального темпу та стилю навчання.
- **Формування ключових компетентностей:** через регулярне оновлення портфоліо діти вчаться аналізувати свої досягнення, планувати подальший розвиток і критично оцінювати власну роботу.
- **Підтримку рефлексії та самооцінки:** Портфоліо містить не лише роботи дитини, але й її рефлексії щодо процесу навчання, що стимулює розвиток навичок самоаналізу та усвідомлення власного прогресу.
- **Документування навчального процесу:** ведення портфоліо сприяє систематизації інформації про досягнення вихованців протягом року, що допомагає у підготовці до підсумкових оцінювань та формуванні висновків щодо якості навчання.

Портфоліо – це індивідуальна добірка досягнень вихованця, яка містить приклади його робіт, результати

навчальної діяльності, творчі проєкти, відгуки педагогів та власну оцінку. Це не просто збірка документів, а своєрідна «освітня біографія», яка демонструє процес розвитку особистості впродовж певного періоду.

## **Загальна характеристика портфоліо**

Слово "портфоліо" (від англ. *portfolio*) походить з італійської мови (*portafoglio*) і дослівно означає "папка для перенесення аркушів". Первинно портфоліо використовувалося у художній і дизайнерській діяльності як зібрання робіт митця, яке демонструвало його навички, стиль і професійний рівень. Згодом ця ідея була адаптована для оцінювання в освітньому процесі.

У ХХ ст. портфоліо почали використовуватись у педагогіці, насамперед у США та Канаді. Освітяни побачили у ньому альтернативу традиційному тестуванню: замість оцінки одного результату (наприклад, іспиту), учень може продемонструвати процес навчання, індивідуальні досягнення та творчий підхід до виконання завдань. Ідеї гуманістичної педагогіки, які набирали популярності у другій половині ХХ ст., сприяли розвитку цього методу, адже він враховує індивідуальні особливості особистості і акцентує самооцінку та рефлексію.

В Україні технологія портфоліо почала використовуватись на початку 2000-х рр. у рамках модернізації освітньої системи та наближення її до європейських стандартів. Зокрема, після приєднання України до Болонського процесу (2005) активізувалися процеси впровадження інструментів самооцінювання та визнання індивідуального прогресу в освіті.

Значну роль у поширенні портфоліо відіграли експериментальні проєкти в початковій школі, профільному навчанні та позашкільній освіті. Технологія набула подальшого розвитку із впровадженням концепції Нової української школи (НУШ), де ключовими принципами є особистісно орієнтоване навчання, розвиток критичного мислення та формування наскрізних умінь.

У педагогічному дискурсі портфоліо часто ототожнюється з індивідуальним досьє, що поступово формується з документів

різного типу та засвідчує освітні й професійні досягнення особи. Таке досьє відображає набуті знання, навички та досвід, сприяючи усвідомленню особистої траєкторії розвитку.

Портфоліо – це письмовий документ, в якому навчальні досягнення особи визначаються, демонструються та формулюються з точки зору поставленої мети. Отже, бачимо, що, портфоліо слугує засобом зв'язку між результатами навчання й очікуваними компетенціями.

Педагоги наголошують на трансформативному потенціалі портфоліо, зазначаючи, що воно заохочує перехід від парадигми викладання до парадигми навчання, у якій дитина самостійно конструює знання та розвиває навички самооцінювання.

Також трактуємо портфоліо як продуману колекцію робіт учня або студента, яка демонструє їхні зусилля, прогрес і досягнення в одній або кількох сферах. Така колекція вимагає їхньої участі у відборі матеріалів і передбачає наявність критеріїв оцінювання й самооцінювання.

У зв'язку з розмаїттям підходів до розуміння портфоліо доцільно використовувати ширше поняття – навчальне досьє як загальний термін, що охоплює різні форми його реалізації.

У сучасній освітній практиці виокремлюють щонайменше три основні типи учнівських портфоліо:

- **Навчальне портфоліо (портфоліо прогресу)** – формується з метою регулярної фіксації особистісного розвитку дитини, дозволяє відстежити зміни у навчальній діяльності, сприяє рефлексії та розвитку навичок самооцінювання. Вихованець коментує обрані стратегії та методи виконання завдань.

- **Портфоліо досягнень** – фокусується на найкращих результатах, які обирає сам учень із метою демонстрації своїх сильних сторін. Водночас здійснюється аналіз мотивації, інтересів і професійної орієнтації.

- **Оцінювальне портфоліо** – створюється з урахуванням чітко визначених критеріїв, які відомі учневі заздалегідь. Застосовується під час підсумкової атестації або відбору на освітні програми, і має на меті продемонструвати рівень сформованих компетентностей.

Зважаючи на різноманітні критерії, можна виокремити такі види портфоліо:

| № | Критерії визначення                      | Види портфоліо |
|---|------------------------------------------|----------------|
| 1 | За видами діяльності                     | оцінне         |
|   |                                          | демонстраційне |
|   |                                          | рефлексивне    |
|   |                                          | комплексне     |
| 2 | За кількістю власників                   | індивідуальне  |
|   |                                          | групове        |
|   |                                          | масове         |
| 3 | За часом створення та / або використання | модульне       |
|   |                                          | семестрове     |
|   |                                          | курсове/ річне |
| 4 | За типом носія                           | паперове       |
|   |                                          | електронне     |

Портфоліо є не лише набором артефактів, а й засобом побудови особистісної та професійної ідентичності. Гнучкість цього інструмента дає змогу уникати фіксації «статичної» ідентичності, сприяючи постійному осмисленню учнем своїх цілей, цінностей і життєвих орієнтирів.

Процес формування портфоліо спонукає до рефлексії, інтеграції попереднього досвіду й аналізу набутих знань у контексті подальшого професійного й особистісного зростання. Вибір змісту портфоліо узгоджується з його освітніми та життєвими стратегіями.

Портфоліо об'єднує різні види робіт та результати навчальної діяльності, виконаної в рамках курсу або програми. Це допомагає педагогам, вихованцям та їхнім батькам зрозуміти й оцінити процес навчання, умови в яких формується особистість дитини та її навчальні досягнення. Портфоліо може містити письмові звіти, домашні завдання, відео- чи аудіозаписи різних навчальних заходів, фотографії, малюнки, нотатки для обговорень, результати тестів чи іспитів тощо. Основними елементами портфоліо можуть бути:

- твір за вибором учня;
- рефлексії учня щодо свого навчання;
- чітко визначені цілі навчання;
- робота, виконана в процесі навчання;
- конкретні приклади досягнення результату.

Виділимо три основні категорії портфоліо:

- робоче портфоліо,
- портфоліо презентацій,
- портфоліо рецензій.

*Робоче портфоліо* – це збірка прикладів робіт обраних учнем для демонстрації прикладених зусиль, прогресу, досягнень та суджень (письмові роботи, самооцінка, фото...). Регулярний аналіз такого типу портфоліо дає можливість усвідомити свої сильні сторони та спосіб навчання.

*Портфоліо презентацій* – підбір документів та матеріалів здійснюється учнем та вчителем. Це ті досягнення, якими пишається дитина і презентація яких позитивно впливає на самооцінку та мотивацію.

*Портфоліо рецензій* – це добірка прикладів робіт з робочих або презентаційних портфоліо. Його мета: передати інформацію вчителям та наставникам на наступний рік. Дозволяє новим педагогам краще оцінити ступінь прогресу, досягнутого учнем.

Переваги портфоліо:

- ✓ сприяє «автентичному» оцінюванню, що відбуваються у реальних ситуаціях навчання;
- ✓ оцінюються змістовні завдання;
- ✓ стимулює індивідуальне креативне мислення.
- ✓ позитивно впливає на самооцінку. Учень усвідомлює своє право на помилку в навчальних ситуаціях;
- ✓ легко організувати самооцінювання та взаємооцінювання в доброзичливому кліматі класу;
- ✓ допомагає учням познайомитися та співпрацювати, дізнатися про їхні смаки й інтереси, виявити їхні сильні та слабкі сторони, довіряти один одному, вчитися цінувати один одного.

Так, за допомогою портфоліо можна познайомитися ближче, наприклад:

- Малюю свій портрет
- Все про мене
- Моя сім'я
- Мої домашні улюбленці
- Мої друзі
- Речі, які мене розважають
- Моє улюблене місце / історія.

Портфоліо як засіб фіксації та представлення індивідуальних досягнень повинно мати чітку структуру, що забезпечує послідовність, логіку та рефлексивність поданого матеріалу. Нижче подано орієнтовну типову структуру портфоліо:

#### **1. Титульна сторінка:**

- ПІБ автора портфоліо
- Назва портфоліо (наприклад: «Моє навчальне портфоліо», «Професійне портфоліо вчителя», «Портфоліо компетентностей»)
- Заклад освіти / програма / курс
- Дата створення або період охоплення

#### **2. Вступ (самопрезентація):**

- Коротка автобіографія або професійна характеристика
- Мотивація створення портфоліо
- Очікувані результати та цілі
- 

#### **3. Освітні цілі та план розвитку:**

- Особисті або професійні цілі навчання
- Навчальна траєкторія (індивідуальний план розвитку)
- Очікувані результати та критерії успішності

#### **4. Змістова частина портфоліо (основний розділ)**

Може мати підрозділи за компетентностями, темами або видами діяльності.

##### ***A. Навчальні досягнення***

- Зразки письмових робіт (есе, дослідження, реферати)
- Творчі проекти
- Результати контрольних, тестів, практичних робіт
- Участь у конкурсах, олімпіадах, конференціях

### **Б. Формування навичок і компетентностей**

• Докази здобуття ключових компетентностей (наприклад, комунікативної, цифрової, громадянської)

- Результати групових робіт або кейсів
- Відгуки викладачів, наставників

### **В. Досвід та практика**

- Звіти з практики / стажування
- Відгуки керівників
- Фото / скан-копії документів (сертифікати, дипломи, грамоти)

### **5. Рефлексивна частина**

- Самоаналіз досягнень (що вдалося, які труднощі були, як долав(ла) їх)
- Рефлексія над процесом навчання
- Оцінювання власних сильних/слабких сторін
- Визначення напрямів подальшого розвитку

### **6. Плани на майбутнє**

- Перспективи подальшого навчання / професійного розвитку
- Нові цілі або напрями самовдосконалення

### **7. Додатки**

- Сертифікати, дипломи, грамоти
- Листи-рекомендації
- Інші документи, що підтверджують активність та досягнення.

## **Визначення функцій, типів та завдань портфоліо**

Аналіз роботи над портфоліо дає змогу визначити етапи технології та приблизний відрізок часу для виконання кожного з них, що відображено в таблиці (Сучасні технології навчання... , 2015, с. 190):

| Номер етапу | Назва етапу                  | Обсяг часу, відведений на роботу | Зміст роботи                                                                                                                                                                       |
|-------------|------------------------------|----------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1           | Індивідуально-організаційний | 20 %                             | <i>Цілеутворення.</i><br>На цьому етапі учень визначає цілі створення портфоліо, способи виконання роботи, джерела інформації; складає план дій; обговорює зміст, критерії оцінки. |
| 2           | Корекційно-реалізаційний     | 60 %                             | <i>Комплектування матеріалів.</i><br>Учень уточнює проблему, накопичує матеріали, окреслює основні та специфічні компоненти, здійснює оформлення, формулює висновки роботи.        |
| 3           | Результативно-аналітичний    | 20 %                             | <i>Осмислення, рефлексія, презентація.</i><br>Відбувається демонстрування результатів, що супроводжується аналізом та коментарями.                                                 |

Портфоліо, розроблене у співпраці з дитиною, надає портрет її академічного прогресу та навичок, набутих на різних рівнях (когнітивному, мовному, емоційному, соціальному, психомоторному).

Портфоліо слугує передовсім інструментом, який заохочує дитину оцінювати свої сили та можливості, а також труднощі. А це означає, що, воно може бути частиною метакогнітивного

підходу, дозволяє уможливлуючи інтеграцію оцінювання в освітній процес, збір корисної інформації, пропонуючи конкретні завдання. Відповідно, портфоліо, яке використовується в школах чи закладах дошкільної освіти, повинно мати певні характеристики, тобто має містити інформацію з кількох джерел і відображати діяльність, що виконується на уроці чи у групі, а також прогрес дитини.

Класифікація портфоліо та їхні назви можуть варіюватися залежно від ключових характеристик та поглядів авторів. Так, Р. Фарр і В. Тоун виділяють три категорії: *презентаційне, робоче та портфоліо «оцінки навчання»*.

Презентаційне складається із найкращих робіт, які відібрали діти з метою ілюстрації вмінь та навичок під час презентацій. Такі заходи організовуються протягом року, до участі запрошуються батьки та друзі дитини. Ідея полягає у тому, щоб представити досягнення, якими найбільше пишається дитина.

Робоче портфоліо, яке зазвичай називають навчальним, включає не лише роботу дитини, але й пояснення стратегій, які вона використовувала для досягнення результату. Воно показує процес навчання дитини, її прогрес, її сильні та слабкі сторони за певний період. Учитель і учень спільно беруть участь у виборі творів для включення у портфоліо.

Що стосується третього типу портфоліо, то воно використовується для складання повного портрета в кінці року і більше орієнтоване на формувальне оцінювання, ніж на самооцінку. Зовнішні агенти (директор, шкільна рада) визначають зміст цього типу портфоліо та спосіб його оцінки (Farr & Tone, 1998).

Деякі вчителі також використовують класне портфоліо. Цей тип подібний до навчального, за винятком того, що включає проекти, виконані всіма учнями класу. Воно слугує інструментом для освітніх обмінів, для обговорення досвіду в класі з іншими вчителями. Портфоліо класу за минулі роки також можна представити на батьківських зборах на початку року. Коли педагог обрав тип портфоліо, який йому чи їй підходить, важливо спланувати кроки для впровадження цього засобу оцінювання.

Тристороння взаємодія школи, сім'ї та дитини при підготовці портфоліо має ключове значення для ефективного формування особистісного та навчального досвіду дитини.

**Пропонуємо такі способи можливої співпраці:**

**1. Участь школи (педагогів, адміністрації, фахівців)**

- **Навчально-методична підтримка:** надання інструкцій, шаблонів, прикладів оформлення.
- **Індивідуальний супровід:** класний керівник або наставник допомагає учневі структурувати портфоліо.
- **Оцінювання і зворотний зв'язок:** учителі надають коментарі, рекомендації та мотиваційний відгук.
- **Створення сприятливого середовища:** забезпечення умов (часу, простору, ресурсів) для роботи над портфоліо.
- **Використання портфоліо в освітньому процесі:** інтеграція в уроки, самооцінку, батьківські збори.

**2. Участь сім'ї (батьків, опікунів)**

- **Мотиваційна підтримка дитини:** заохочення до самоаналізу, самовираження, накопичення досягнень.
- **Надання матеріалів:** допомога у зборі зовнішніх свідчень (фото, грамоти, сертифікати, участь у гуртках тощо).
- **Домашнє обговорення змісту портфоліо:** сприяння формуванню цілей, самооцінки, бачення майбутнього.
- **Участь у презентації:** спільна підготовка до захисту портфоліо, участь у виставках, зустрічах.
- **Спостереження за динамікою:** батьки бачать зростання дитини, її цілі та потреби.

**3. Участь дитини**

- **Особистий вибір матеріалів:** добір робіт, які найкраще відображають її розвиток та інтереси.
- **Формулювання власних цілей і досягнень:** розвиток вміння планувати, аналізувати та презентувати себе.
- **Рефлексія:** роздуми над своїм прогресом, труднощами, емоціями та цілями.
- **Творче самовираження:** оформлення портфоліо, написання особистих нотаток, вибір стилю презентації.

- **Співпраця з учителями та батьками:** відкритість до діалогу, приймання конструктивної критики.

### **Форми та інструменти взаємодії**

| <b>Форма співпраці</b> | <b>Приклади</b>                                                           |
|------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
| Спільні проєкти        | Домашнє виготовлення портфоліо, оформлення творчих робіт разом з батьками |
| Консультації           | Онлайн або офлайн зустрічі з учителем для обговорення змісту портфоліо    |
| Діагностичні бесіди    | Спостереження, анкетування, обговорення інтересів дитини                  |
| Презентації            | Захист портфоліо на класних годинах або під час батьківських зборів       |
| Зворотний зв'язок      | Відгуки педагогів і батьків, інтегровані у розділ самооцінювання          |

Така взаємодія у процесі створення портфоліо формує довіру, самоповагу, розвиток критичного мислення та відповідальність за власне навчання у дитини-школяра. Це не лише інструмент оцінки, а й цінний засіб виховання.

В освітньому процесі можна використовувати чіткий і послідовний **алгоритм дій у технології портфоліо** як для учнів і студентів, так і для педагогів. Цей алгоритм відповідає основним дидактичним принципам і орієнтований на розвиток самостійності, рефлексії та особистісного зростання.

#### **1. Постановка мети**

- Визначити мету створення портфоліо (наприклад: відстеження навчального прогресу, підготовка до атестації, демонстрація компетентностей).

- Узгодити мету з навчальними або професійними цілями учня / студента / викладача.

#### **2. Визначення структури та критеріїв**

- Обрати тип портфоліо (навчальне, демонстраційне, оцінювальне тощо).

- Сформувати логічну структуру портфоліо (розділи, рубрики).

- Визначити чіткі **критерії відбору** матеріалів і **критерії оцінювання**.

### **3. Збір матеріалів**

- Відбирати змістовні та якісні документи: роботи, сертифікати, фото, відгуки, проекти тощо.

- Фіксувати не лише кінцевий результат, а й процес (чернетки, плани, коментарі).

- Ретельно зберігати матеріали у хронологічному або тематичному порядку.

### **4. Аналіз і рефлексія**

- Аналізувати свою діяльність: що вдалося, що треба поліпшити.

- Вести записи самостережень, думок, висновків, самооцінювання.

- Узагальнювати навчальний досвід і набуті компетентності.

### **5. Систематизація та оформлення**

- Відібрати найрепрезентативніші матеріали згідно з метою портфоліо.

- Згрупувати матеріали за рубриками, додати описи, заголовки, пояснення.

- Оформити портфоліо в зручному форматі: друкованому або цифровому (*e-portfolio*).

### **6. Презентація портфоліо**

- Підготувати коротку усну або письмову презентацію.

- Обґрунтувати вибір матеріалів, описати досягнення, представити рефлексивні висновки.

- За потреби – захистити портфоліо перед аудиторією, комісією чи наставником.

### **7. Оцінювання та зворотний зв'язок**

- Провести самооцінку на основі встановлених критеріїв.

- Отримати зовнішню оцінку.
- Зафіксувати коментарі, поради, плани щодо подальшого вдосконалення.

## **8. Актуалізація та оновлення**

- Періодично оновлювати портфоліо новими результатами.
- Вести динамічний запис змін, розвитку, нових цілей.
- Перетворити портфоліо на постійний інструмент особистого й професійного зростання.

Щоб алгоритм був ефективним, варто залучати учнів до його створення і адаптувати під конкретну вікову чи освітню категорію.

### Виклики роботи з портфоліо

Портфоліо – це засіб (інструменти), за допомогою якого учні можуть пізнавати себе та розвиватися. Воно дозволяє їм:

- взяти на себе відповідальність за своє навчання та оцінювання;
- розвивати самооцінку, визначаючи свої досягнення, незалежно від рівня успішності;
- розвивати позитивну самооцінку.

Портфоліо – це спосіб дати можливість учням відігравати активну роль у власному навчанні, адже вони можуть:

- надати сенс тому, що вивчають (усвідомлення навичок, над якими вони працюють, і свого навчального шляху);
- визначити, що вони вже знають (що вже вміють робити) і чого їм бракує;
- ставити перед собою виклики (я спробую...);
- шукати мотивацію.

### Прихильність до портфоліо-підходу ґрунтується на:

- прийнятті вчителем учня таким, яким він є, щоб допомогти йому досягти академічного успіху і дати змогу повністю розкрити свій потенціал;
- важливості як академічних, так і позашкільних досягнень;
- роботі в команді;
- довгостроковій роботі: від початкової, середньої, старшої школи, до коледжу, університету, для довготривалого ефекту.

### Робота над портфоліо – це підхід, який передбачає:

- вибір пріоритетних навичок, визначених учителем на основі еталонної системи;

- матеріальну організацію: місце, носії (папки тощо), де учень збирає роботи, класифіковані відповідно до навичок, яких вони стосуються;

- часову організацію: визначення під час уроку періодів, протягом яких учні обирають і обґрунтовують свої роботи (відповідно до критеріїв і рівнів, визначених і відомих учням). Це час для вербалізації;

- командну роботу для визначення навчальних пріоритетів і моніторингу прогресу впродовж циклів;

- підхід до педагогічного оцінювання, який ставить учня в центр освітнього процесу, без постійного порівняння його досягнень з очікуваними результатами.

Мета підходу портфоліо – підтримати прогрес кожного учня, даючи йому змогу пояснити свої досягнення в кінці навчального шляху і на основі різних постановок, пов'язаних з навичкою, над якою він працює.

Використання портфоліо в класі, чи школі вимагає дотримання певних умов, які мають бути виконані заздалегідь. Без цих умов, що стосуються практики викладання та оцінювання, підхід до портфоліо не матиме сенсу.

### З позиції практики викладання:

- перехід від програмно-орієнтованого (передача змісту і засвоєння знань) до референтно-орієнтованого підходу (формування комплексних навичок);

- поставити учня у центр освітнього процесу, заохочуючи вербалізацію потреб, підходів до навчання, конфронтацію між учнями, самооцінку, визначення сітки критеріїв разом з учнями...

- зосередження на прогресі та підкреслення досягнень, а не недоліків.

### На рівні навчання в класі:

- зробити навички єдиним об'єктом навчання, а отже, і оцінювання (поставивши зміст на службу оволодінню навичками);

- вибрати важливі пріоритетні навички, на яких буде зосереджено навчання.

### Організація роботи в класі:

- виділити час для роботи над портфоліо;
- заохочувати ініціативу та вибір учнів у всіх видах діяльності в класі.

## **Виконання портфоліо в закладі освіти**

Першим кроком є визначення цілей – вихователь може вирішити проілюструвати прогрес дитини в певних сферах її розвитку, наприклад, поява письма. Деякі педагоги вирішують почати з однієї або двох навчальних областей, щоб ознайомитися з портфоліо. Перш ніж почати впровадження портфоліо, необхідно добре підготуватися, а також мати належне розуміння принципів, що лежать в основі цього інструмента.

Вибір типу портфоліо та визначення його змісту для дітей різного віку має бути повністю структурованим. Пропонуємо шість елементів для включення у портфоліо вихованця. Передовсім, приклади постановок, створених індивідуально, повинні бути частиною портфоліо. Так вихователь може оцінити успішність кожної дитини протягом року з використанням одних і тих самих видів роботи. По-друге, педагог повинен вибрати досягнення, характерні для дитини, які ілюструють її прогрес у різних сферах розвитку. Третій тип – вибір матеріалів здійснює сам вихованець і для нього вони мають особливе значення. По-четверте, педагог може записати конкретні моменти та роздуми дитини під час занять і вставити їх у портфоліо. По-п'яте, використовуються інші види завдань, які надсилаються батькам, щоб ті могли вказати інтереси дитини, її улюблені заняття та поведінку вдома. Така система спілкування батьків із закладом освіти дає змогу скласти комплексний портрет особистості дитини та представити її в позитивному світлі. Нарешті, останнім елементом портфоліо є профіль, створений наприкінці року педагогом для об'єднання всієї зібраної інформації та надання рекомендацій батькам.

Матеріали, які можна включити до портфоліо дитини молодшого віку, різноманітні: малюнки, картини, фотографії

ремесел або символічних ігрових ситуацій, аркуші для спостереження, комп'ютерні постановки, записи дитячих віршів на аудіо- чи відеокасетах, аркуші для самооцінки, описи інтересів і коментарі батьків. Якщо в портфоліо додано фотографії та уривки з аудіо- чи відеозаписів, педагог повинен додати коментарі, щоб описати оцінювану навичку, контекст, у якому виконувалася діяльність, або будь-яку іншу відповідну інформацію. Наприклад, корисно вказати, чи дитина розпочала цю діяльність самостійно, чи потрібна їй допомога, щоб її виконати, і яке її розуміння понять, яких навчаються. Хоча портфоліо дошкільного закладу чи початкової школи не містить критеріального оцінювання, його можна використовувати в поєднанні з іншими засобами оцінювання. Американські дослідження, які документують, як реалізується портфоліо, повідомляють, що педагоги часто встановлюють перелік цілей, яких потрібно досягти в кожній сфері розвитку особистості вихованця. Роботи, які включені до нього, служать основою для визначення того, чи засвоїла дитина елементи програми.

Проведення контрольньо-орієнтованих тестів дає змогу підтвердити спостереження, зроблені шляхом перегляду портфоліо дитини.

При формуванні портфоліо важливо уникати помилок, накопичуючи занадто багато матеріалів. Поширеною проблемою є включення непов'язаних та необґрунтованих елементів. Портфоліо не повинно стати набором усіх робіт дитини без цілеспрямованих завдань. Його елементи можна класифікувати в хронологічному порядку і за категоріями. Складові частини мають бути датовані, а критерії відбору робіт для включення – визначені на початку року.

Портфоліо має на меті допомогти дитині пізнати та проявити себе, щоб вона могла виявити свої інтереси. Треба пам'ятати, що дітям молодшого віку може знадобитися допомога у прийнятті рішень та аналізі їх роботи. Необхідно організовувати індивідуальні зустрічі, щоб зорієнтувати у виборі її досягнень. Враховуючи, що дитина тільки починає своє навчання та не засвоїла достатньою мірою навички

письма та читання, буде корисним зробити аудіо запис її суджень, щоб вона змогла прокоментувати свої дії.

Бесіда педагога з вихованцем допоможе підібрати потрібний матеріал. Передовсім варто розпитати дитину про те, що вона включає до свого портфолію. По-друге, дитина повинна обґрунтувати вибір складових компонентів. Наприклад, їй можна поставити такі запитання:

Які заняття їй подобаються більше, а які – менше?

Які зусилля вона доклала?

Чи потрібна була допомога для виконання цієї роботи?

Потім дитина повинна вирішити, як вона буде організовувати своє портфолію.

Нарешті, останній крок – визначення наступних дій, які необхідно виконати для поліпшення результату після проведеного оцінювання.

Разом з індивідуальними зустрічами можна організувати більш офіційні презентації портфолію. Мета полягає у тому, щоб зробити дитину більш відповідальною за своє навчання, дати їй можливість вдосконалити свої навички спілкування та комунікації з однолітками, педагогами та людьми, які її оточують.

Що молодша дитина, то їй буде важче говорити про своє навчання, не маючи конкретних пояснень. Портфолію дозволяє показати свої досягнення і запам'ятати контекст, у якому вони були створені. Для його представлення можна організувати різні типи зустрічей: дитячі, батьківські, колективні. Замість традиційного вручення табелів, дуже цікавим варіантом є запрошення дитини представити своє портфолію батькам. Однак таку зустріч варто підготувати та відпрацювати, щоб ознайомити дітей з цим процесом. Шкільний клас можна розділити на різні сектори (наприклад, письмо, математика, природничі науки), щоб контролювати дитину та допомагати їй структурувати свою презентацію. Потім у супроводі батьків вона може переходити від одного сектору до іншого, подбавши про те, щоб представити всі сфери навичок у портфолію.

Отже, одночасно може відбуватися кілька презентацій, а втручання вчителя зводиться до мінімуму, щоб надати дитині повну свободу дій. Важлива роль у створенні портфолію

відведена саме батькам. Вони діють як співавтори і можуть допомогти дитині скласти повну картину своїх сильних і слабких сторін. Крім того, обговорюючи з батьками цілі, які ставить портфоліо, педагог має можливість спілкуватися з ними на регулярній основі й акцентувати увагу на здібностях дитини та проблемних моментах. Загалом батьки беруть участь у створенні портфоліо різними способами. Вони можуть говорити про нього вдома, переглядати і коментувати його, використовуючи ідеї, запропоновані педагогом, відвідувати презентації, які зробила їхня дитина.

Зустрічі дитини та педагога – це можливість для вчителя обговорити з дитиною її прогрес і нагадати про досягнутий результат. Потім дитина може порівняти своє сприйняття зі сприйняттям свого вчителя. Ці зустрічі мають проходити в конструктивному та позитивно налаштованому контексті. Необхідно запланувати щонайменше три зустрічі дитини з вчителем протягом року для аналізу портфоліо, усунення недоліків, уточнення завдань чи коригування результатів.

Ось кілька прикладів запитань, які можна поставити дитині, щоб стимулювати її мислення:

- ✓ Коли ти переглядаєш своє портфоліо, що ти відчуваєш?
- ✓ Що тобі найбільше подобається у твоєму портфоліо?
- ✓ Чому ти вирішила зберегти ті чи її малюнки, світлини, власні вироби тощо?
- ✓ Коли ти дивишся своє портфоліо, чи помічаєш щось, що можна удосконалити? Якщо так, то що саме і в який спосіб?
- ✓ Що, на твою думку, може стати новим завданням на найближчі тижні?
- ✓ Я бачу, що ти досягнув(ла) значного успіху. Розкажи мені про це.
- ✓ Чи виникали у тебе проблеми? Як ти їх долав(ла)?

Портфоліо може бути представлене у різний спосіб: шкільний ранець, коробка, конверт, подарунковий пакет, папка з файлами тощо. Кожне – унікальне. Вчитель повинен спонукати батьків доповнити портфоліо своєї дитини. Він зможе обговорити з батьками його вміст і запропонувати включити нові досягнення.

Одне і те саме портфоліо можна використовувати з року в рік. Навіть якщо дитина змінює групу чи клас, її портфоліо може супроводжувати новий педагог. У такий спосіб дитина змінюючи оточення, представляє результати своїх досягнень і прогресу.

Портфоліо інформує батьків та педагогів про успішність дитини.

*Значення портфоліо для дитини:*

- забезпечує орієнтир для рефлексії та аналізу прогресу;
- заохочує до самооцінки;
- вчить робити вибір та обґрунтовувати його;
- дає змогу висловлювати та вербалізувати особисті інтереси та смаки;
- заохочує розвиток автономії та критичного мислення;
- заохочує до спілкування з близькими людьми;
- допомагає краще пізнати себе;
- допомагає розвивати мовні навички;
- дає можливість кинути виклик самим собі.

*Для педагогів і батьків:*

- полегшує комунікацію між усім учасниками освітнього процесу;
- надає корисну інформацію під час розробки плану втручання;
- дає змогу практикуючому фахівцеві орієнтувати освітні цілі відповідно до потреб дитини;
- допомагає краще пізнати дитину: її сильні сторони, труднощі та показники навчання;
- дає можливість з'ясувати, як дитина сприймає себе, свої досягнення та невдачі;
- уможливлює спільне сприйняття дитини;
- заохочує до консультацій вчителів з батьками, друзями та самою дитиною.

З часом портфоліо може стати надто громіздким, якщо в ньому накопичилося занадто багато речей. Коли це трапляється, завдання педагога та батьків – допомогти дитині зробити новий вибір того, що є для неї важливим, розставити пріоритети, виокремити важливе. Вилучені речі можна просто забрати додому або подарувати.

Створення портфоліо може бути досить складним завданням для дитини, особливо якщо це її перший досвід. Ось основні труднощі, з якими вона може стикатися, та способи їх уникнення:

### ***1. Вибір матеріалів для портфоліо.***

*Труднощі:*

- Важко вибрати, які роботи або досягнення варто включати.

- Може здаватися, що «немає чого показати».

*Як уникнути:*

- Допомогти дитині пригадати всі проєкти, малюнки, участь у заходах, грамоти тощо.

- Разом обговорити, що найбільше їй сподобалося чи вийшло найкраще.

- Створити список категорій (творчість, навчання, хобі тощо).

### ***2. Складність оформлення.***

*Труднощі:*

- Не знає, як красиво і логічно оформити портфоліо.

- Може зосередитися на деталях і втратити загальну структуру.

*Як уникнути:*

- Запропонувати шаблон або зразок.

- Використати зручні інструменти: Canva, GoogleSlides або просто альбом/папку з файлами.

- Допомогти з організацією: обрати титульну сторінку, розділи, короткі підписи.

- 

### ***3. Самооцінка та страх оцінювання.***

*Труднощі:*

- Боїться, що її роботи недостатньо гарні.

- Соромиться демонструвати себе.

*Як уникнути:*

- Підкреслювати унікальність кожної роботи.

- Підтримати позитивними словами: «Це дуже креативно!», «Це твоє і це круто!».

- Зробити акцент не на "ідеальності", а на розвитку і старанні.

#### **4. Недостатня мотивація.**

*Труднощі:*

- Відсутність інтересу або розуміння користі портфоліо.
- Сприймає як нудне завдання.

*Як уникнути:*

- Зробити процес створення портфоліо творчим: додати кольори, наліпки, смішні підписи.
- Запропонувати обрати улюблений стиль або тему (наприклад: «портфоліо супергероя»).
- Показати, як можна пишатися результатом і ділитися ним з іншими (друзями, бабусею/дідусям тощо).

Цей процес вимагає спільної координації дій між дорослими учасниками освітнього процесу. Щоб портфоліо мало значення для дитини, воно також повинно мати цінність для людей, які її оточують. Тому важливо, щоб це було частиною освітнього підходу. Вчителі та батьки, працюючи разом, створюють сприятливе середовище для навчання, де кожна дитина має можливість розкрити свій потенціал та досягти високих результатів.

### **Цифрове портфоліо – інструмент успіху**

Учнівські портфоліо стають дедалі актуальнішим інструментом оцінювання їхніх досягнень у сучасній школі. З появою дистанційного та гібридного навчання почастишала поява **цифрових портфоліо**. Вони використовуються не лише як інструмент для документування зростання учнів, але й для інформування сімей про те, що відбувається в класі та відповісти на запитання: «Що робили сьогодні в школі?»

Використання цифрових портфоліо дає змогу дітям стати більш незалежними, оскільки вони починають нагромаджувати знання та ділитися тими, якими найбільше пишаються. Окрім надання учням більшої самостійності у навчанні, такий інструмент допомагає педагогу краще зрозуміти, як учні володіють предметом. Він створює можливості для зростання

та вдосконалення. Забезпечення постійного зворотного зв'язку дозволяє учням обмірковувати, переоцінити свою роботу, поліпшити її та відповісти на запитання педагога. Портфоліо забезпечує привілейований доступ до навчання та робить прогрес наочним для кожного вихованця .

Сьогодні, завдяки швидкому розвитку технологій, цифрові портфоліо можуть бути потужним інструментом у класі, яким діти користуються щодня. Сучасним учням потрібно бути більш вправними у роботі з цифровими інструментами. Батькам та членам сімей школярів може бути складно порадити та регулювати використання цифрових інструментів про які вони ніколи не чули. Тому давайте розглянемо кілька порад для членів родини.

Цифрове портфоліо – це колекція робіт вихованця, яка може приймати різні формати та висвітлювати зростання, критичне мислення та досягнення у різних галузях знань і діяльності. Варіанти використання можуть значно відрізнятися залежно від класу, віку учня та вчителя. Завершений проєкт або завершальний проєкт, який демонструє сильні сторони, відрізнятиметься від цифрового портфоліо, яке використовується для запису та обдумування щоденного навчання протягом року.

**Е-портфоліо** – це не просто електронна папка, а цілісний засіб самоаналізу, комунікації, планування та розвитку у цифровому середовищі.

Особливості та переваги цифрового портфоліо:

1. Цифровий формат – зберігається на електронних носіях або онлайн-платформах (GoogleSites, Mahara, Padlet, Canva, Blogger, Moodle тощо).

2. Інтерактивність – можливість додавання відео, аудіо, гіперпосилань, презентацій, інтерактивних карт та ін.

3. Доступність - доступ з будь-якого пристрою у будь-який час (за наявності Інтернету).

4. Мультимедійність – поєднує тексти, зображення, відео, документи, скріншоти, карти знань тощо.

5. Гнучкість структури – можна адаптувати до конкретних цілей (навчальних, професійних, особистісних).

6. Оновлюваність – легко редагується та доповнюється у процесі навчання.

7. Інтеграція з хмарними сервісами – GoogleDrive, OneDrive, Dropbox – для зберігання та обміну файлами.

Оцінювання е-портфоліо має бути багатовимірним, поєднувати **формальні критерії** та **індивідуальні особливості** учня. Воно не повинно зводитись лише до оцінки «готового продукту», а охоплювати **процес навчання, рефлексії та особистісного зростання**.

Портфоліо учнів можна оцінювати трьома основними способами:

1. Демонстрація процесу – учні збирають і зберігають докази свого навчання та розмірковують про подорож у безперервному циклі. У цьому випадку рефлексія навчання може бути оцінена так само, як робота.

2. Демонстрація прогресу – учні документують зростання та зміни у своїй роботі протягом певного часу, щоб показати свій прогрес. У цьому випадку при оцінюванні може бути враховано прогрес у виконанні різних версій і завдань.

3. Демонстрація продукту – учні об'єднують проекти, результати навчання та докази цього навчання в «охайний» кінцевий продукт. У цьому випадку буде оцінено остаточні артефакти та загальний контекст різних частин портфоліо. Обов'язково разом з учителем з'ясувати навчальні цілі і призначення портфоліо учня.

Цифрове портфоліо може включати різну кількість робіт учня. У більшості інструментів цифрового портфоліо є можуть завантажувати зображення, текст, аудіофайли, відеофайли та інші документи.

Однією із головних переваг використання портфоліо в класі є заохочення батьків брати участь у навчанні своїх дітей. Найважливіше те, що цифрові портфоліо сприяють відкритому діалогу між учнем, учителем і родиною. Батьки можуть не лише коментувати його наповнення, але й отримувати зворотний зв'язок безпосередньо від учителя. Цифрові портфоліо також можна використовувати як центральний елемент інтерв'ю з батьками та вчителями або для організації відеоконференцій під керівництвом учнів. Коли учні розмірковують про роботу та

прогрес, представлений у їхньому портфоліо, батьки мають можливість надати конструктивний відгук і взяти участь у розмові, щоб спонукати дитину поділитися своїм досвідом і перспективами.

Поради педагогам та батькам щодо надання зворотного зв'язку про навчання учня / дитини:

1. *Заохочуйте процес.* Замість того, щоб коментувати кінцевий продукт, зосередьтеся на процесі навчання, який привів до готового продукту, щоб схвалити роботу вашого учня. Зосередьтеся більше на наполегливості та вдосконаленні вашого учня, ніж на його здібностях.

2. *Ведіть відкритий діалог.* Найкращі розмови починаються, коли ви ставите запитання, що спонукають до роздумів, а не виносите судження. Подумайте про те, що ваш учень (або його вчитель) намагався донести через цю роботу, і скористайтесь однією із запропонованих ідей для діалогу на наступній сторінці, щоб дати йому змогу поділитися своїми думками.

3. *Уникайте відповідей «так» і «ні».* Використовуйте відкриті запитання, які спонукають учня замислитися над своїм навчанням. Намагайтеся наводити конкретні приклади під час надання зворотного зв'язку, щоб ваш учень розумів, про що

Ідеї діалогу з учнем для заохочення зростання:

- Раніше ти..., а тепер ти...
- На початку року ти не знав..., а тепер ти...
- Які стратегії ти використовував, щоб подолати...?
- Що ти зробив для досягнення мети в...?
- Як ти думаєш, що ми могли б зробити по-іншому наступного разу, щоб...?
- Я знаю, що тобі було важко працювати, але подивися, як ти...

***Пропонуйте підтримку:***

- Як ти вважаєш, чи потрібна тобі допомога з...?
- Один із способів, який ми можемо спробувати це...
- Як, на твою думку, ми могли б тобі допомогти?
- Як ти вважаєш, чи достатньо ...?

### ***Рефлексивна практика та розповідь:***

- Розкажи про своє портфоліо...?
- Як ти вважаєш, чому вчитель прокоментував...?
- Коли ти дивишся на ці дві роботи, що ти помічаєш?
- Чим ти найбільше пишаєтесь і чому?
- Що тобі найбільше подобається у твоєму портфоліо?
- Чи можеш ти пояснити свою думку?

### ***Конструктивний відгук:***

- Я так пишаюся тим, що ти зробив це...
- Я задоволений тим, як ти виконав цю роботу, тому що...
- Мені імponує ця робота, бо...
- Я бачу докази зростання, та досягнення мети, тому що...
- Що мені подобається в цій роботі (цьому портфоліо), так це...
- Я бачу, що ти дійсно старався.

Найпростіший спосіб створення портфоліо учня – це використати шаблон. Але його можна створити з нуля у відповідному програмному забезпеченні, а потім перетворити його на професійне онлайн-портфоліо з багатьма параметрами спільного використання.

Створення, наповнення та презентація шкільних портфоліо – це початок цифрових або фізичних професійних портфоліо. Саме вони є цінними при поданні заявок до певних університетів, коледжів і професійних шкіл.

Надаємо рекомендації, які допоможуть зробити портфоліо учня, а в майбутньому і студента привабливим, інформативним та змістовним.

✓ Першим кроком у створенні учнівського портфоліо є надання особистої інформації, такої як ім'я, прізвище, контактна інформація та короткий вступ. Надайте інформацію про соціальні мережі.

✓ Знайдіть найкращі приклади ваших робіт. Це можуть бути есе, проекти, слайд-шоу, фотографії, відео та тести. Обирайте роботи, які демонструють ваші навички та вміння і показують, як ви зростали та вдосконалювалися упродовж

певного часу. Подумайте про те, що підсумовує ваші досягнення як учня / студента – це не обов'язково має бути те, що ваш викладач чи вчитель оцінив найкраще.

✓ Складіть список своїх навичок і цілей. Це можуть бути як академічні, так і неакадемічні, наприклад, робота в команді, мовні навички та лідерство. Вкажіть свої короткострокові та довгострокові цілі, яких хочете досягти в школі. Згадайте про стосунки з однокласниками, вчителями, батьками.

✓ Додавання резюме до вашого портфоліо – це чудовий спосіб представити повну картину ваших навичок, вмінь та досягнень. Переконайтеся, що ваше резюме написане для людини або групи, на яку ви хочете справити враження. Включіть курси, навчання, тренінги, які ви пройшли, щоб відобразити свій розвиток.

✓ Щоб людям було легше орієнтуватися у вашому портфоліо, створіть зміст, який містить усі розділи та елементи. Це полегшить пошук необхідної інформації та створить чітке уявлення про вашу роботу. Завдяки цифровим інструментам ви зможете використовувати посилання та переходи на різні сторінки, розділи та навіть зовнішні веб-сайти.

✓ Запитайте себе, чи хочете ви створити своє портфоліо на папері, у цифровому вигляді чи на обох. Паперове стане справжньою копією вашої роботи, яку ви зможете брати з собою на презентацію чи зустріч, а цифрове – може містити такі речі, як відео та графіка, з якими вони можуть взаємодіяти. Вибираючи стиль для своїх учнівських портфоліо, подумайте, для кого він призначений і що він представляє.

## **Висновки**

Отже, використання портфоліо у сфері освіти є популярною і затребуваною технологією, яка постійно розвивається.

Можливості портфоліо роблять його перспективною формою представлення індивідуального вектору навчальних досягнень конкретного учня, що відповідає завданням модернізації освіти.

Портфоліо є багатофункціональним інструментом, який поєднує елементи оцінювання, рефлексії, самопрезентації та планування. Його ефективне використання потребує чіткого методичного супроводу, педагогічної підтримки й активної участі самого учня. Визначення портфоліо як процесу, що формує ідентичність і сприяє особистісному розвитку, набуває дедалі більшої актуальності в умовах компетентнісного підходу до навчання. Подальше вдосконалення цієї технології, зокрема, її цифрових форм, відкриває нові горизонти для сучасної школи.

## Література

Васильченко, Л. (2007). Технологія портфоліо в освіті. *Управління школою*, 1313, 17–19.

Голубченко, М. (2007). Проектна діяльність у школі. Київ : Шкільний світ.

Методичний вісник: ПОРТФОЛІО як засіб підвищення якості освіти / Упорядники Л. Скальська, О. Нижник, А. Дутчак, С. Клімковська. Івано-Франківськ : ОІППО, 2009. Вип. 2.

Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах: колективна монографія / за ред. С.Ю. Ніколаєвої ; техн. ред. І.Ф. Соболевої. Київ : Ленвіт, 2015. 444 с.

Янкович, О., & Кузьма, І. (2018). Освітні технології у початковій школі. Тернопіль: ТНПУ ім. Володимира Гнатюка.

Farr, R., & Tone, B. (1998). *Les portfolios au service de l'apprentissage et de l'évaluation*. Montreal: Cheneliere / McGraw-Hill.

## ПІСЛЯМОВА

Складні й суперечливі умови розвитку суспільства в умовах сьогодення вимагають перегляду підходів до реалізації завдань освіти, розвитку і виховання, часові акценти яких зміщуються до раннього віку людини. Автори монографії зробили спробу максимально цілісно, системно і природовідповідно підійти до розв'язання питання роботи з дітьми та дорослими, які роблять спробу реалізувати власні життєві цілі; втілювати свої мрії; розвинути здібності й задатки; знайти нові обрії для діяльності; адаптуватися до складного сьогодення.

У монографії презентовано низку традиційних та інноваційних методик, що допомагають становленню гармонійної, емоційно стійкої й креативної особистості. Представлені авторами монографії технології як от: піскова терапія (сендплей), проєктна діяльність, стоун-арт, казкотерапія, робота з народною іграшкою, мультимодальні арт-технології та портфоліо є ефективними засобами не лише для освітньої, зокрема дидактико-виховної діяльності, а й сприяють зміцненню і поліпшенню ментального та психічного здоров'я особистості, її внутрішньої гармонії, психоемоційному розвитку дітей та дорослих.

Актуальність презентованого дослідження зумовлена:

- ✓ технізацією та інформатизацією сучасного суспільства, яке, окрім очевидного позитиву, становить певну загрозу емоційно-психічній стабільності особистості;
- ✓ необхідністю корекції та адаптації освітніх моделей і технологій до сучасних реалій;
- ✓ потребою використання нових і традиційних методик у роботі з дітьми і дорослими в умовах інклюзивної освіти;
- ✓ зростанням інтересу педагогів і батьків до арт-терапевтичних та інтерактивних методів навчання в умовах постковідної кризи та війни, які порушили звичний режим освітнього поля;
- ✓ збільшення кількості людей, які мають особливі освітні потреби і вимагають індивідуального підходу;

✓ необхідністю комплексного підходу до діагностики й розвитку дитини та їх корекції;

✓ загальними тенденціями розвитку як суспільства у всіх його суперечностях, так і кожної окремої особистості у своїй оригінальності й неповторності.

Презентована монографія є результатом тривалих досліджень фахівців, що спрямовані на вивчення освітніх технологій та їхнього впливу на розвиток індивідуальної життєвої траєкторії дитини. Наш досвід доводить, що ці та інші технології – продуктивні, конструктивні і результативні.

Усі розділи монографії є презентацією теоретичних напрацювань і практичного досвіду роботи викладачів кафедри загальної педагогіки та дошкільного освіти Дрогобицького державного університету імені Івана Франка спільно зі стейкхолдерами, працівниками інших освітніх закладів різних типів та рівнів, студентами різних факультетів університету, роботи яких представлено у монографії.

Усі розділи монографії (**«Піскова терапія (сендплей) як засіб розвитку дитини»** (автори – Т. Пантюк, М. Пантюк); **«Проектна діяльність як засіб різнобічного розвитку дітей»** (автор – О. Невмержицька); **«Стоун-арт та стоун-терапія у роботі з дітьми та дорослими як ефективні здоров'язбережувальні техніки»** (автори – Т. Пантюк та О. Снітовська); **«Казкотерапія як засіб розвитку дітей дошкільного віку»** (автор – І. Паласевич); **«Народна іграшка як засіб особистого становлення та творчого самовираження дошкільника»** (автор – А. Федорович); **«Емоційний розвиток дошкільників засобом мультимодальних арт-технологій»** (автор – А. Ревть); **«Портфоліо як інструмент комплексної діагностики розвитку дитини»** (автор – Л. Перхун) спрямовані та створення теоретичного і практичного підґрунтя для гармонійного розвитку особистості; її природовідповідного становлення у суперечливому світі; вони мають значний професійно-орієнтований потенціал; є дієвим чинником підтримки здоров'я людини у широкому сенсі цього слова; презентовані технології є достатньо простими і доступними

для усіх; відображають автентичний потенціал українського мистецтва тощо.

Складаємо щирі подяки усім, хто тим чи тим способом долучився до її створення. Особлива подяка студентам Дрогобицького державного університету імені Івана Франка за роботи, які стали відкриттям передовсім для них, новим поштовхом до творчості і значимою детермінантою для зміцнення метального здоров'я.

Автори очікують на відгуки, коментарі, пропозиції та нові ідеї від усіх, хто прочитає нашу працю.

*Закони жанру вимагають поставити крапку. Але життя завжди додає до неї ще дві... Сумарно маємо три крапки, що за літературними канонами означає: «Далі буде». Чому? Тому що життя, освіта і людина змінюється динамічніше, ніж творяться книги. А отже, автори не прощаються з Вами, шановний читачу.*

*До зустрічі!!!*

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андросович, К. (2015). Проектна діяльність у сучасному дошкільному навчальному закладі. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 1, 23–30.
2. Бабій, Н., Поліщук, Л., & Стрільчук, Г. (2018). Гуцульське диво. Альбом для малювання з дітьми 6-го року життя. Тернопіль: Мандрівець.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція. *Наказ МОН України* № 33. від 12.01.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
4. Бех, І. Д. (2003). Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. Т. 2.
5. Бровченко, А. (2021). Альбом для розвитку творчих здібностей малюка: зима-весна (для середнього дошкільного віку, 4–5 років). Київ: Генеза.
6. Васильченко, Л. (2007). Технологія портфоліо в освіті. *Управління школою*, 1313, 17–19.
7. Вербіцька, О. (2012). Лялька-мотанка – художній оберіг у декоративно-прикладному мистецтві України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство*, 1, 184–188.
8. Вознесенська, О., & Мова, Л. (2019). Арттерапія в роботі практичного психолога : використання арт-технологій в освіті. Київ : Шкільний світ.
9. Газолишин, В. Про Піскову терапію. URL: <http://pisok.com.ua/component/content/article/46-pro-piskovu-terapiju.html>
10. Голубченко, М. (2007). Проектна діяльність у школі. Київ: Шкільний світ.
11. Гречишкіна, А., & Коваленко, Н. (2010). Пісочна психотерапія. *Палітра педагога*, 5, 10–14.
12. Гулей, О. (2010). Декоративно-прикладне мистецтво. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка.

13. Гунченко, К. Пісочна терапія. Вправи та ігри. URL: <https://naurok.com.ua/pisochna-terapiya-vpravi-ta-igri-394469.html>

14. Данилюк, І., & Буркало, Н. (2021). Особливості застосування арт-терапії в роботі з дітьми. *Психологічний часопис*, Вип. 7. № 9 (53), 85–998.

15. Демченко, Є. (2019). Українське народно-прикладне мистецтво як засіб естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі*, 3, 56–60.

16. Демчик, К., & Кляпетура, І. (2017). Українське народне декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування етнокультури в учнів загальноосвітньої школи. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*, 8, 90–94.

17. Долгова, В. (2016). Обереги. Ляльки-мотанки. Харків : АССА.

18. Емоційний розвиток дитини: збірник психол. тестів, програми тренінгу емоційної зрілості, тренув. вправи для дітей дошк., мол. шкіл. та підл. віку / упоряд. С. Максименко та ін. Київ : СПДФО О.П. Главняк : Мікрос. СВС, 2004. 111 с.

19. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

20. Замелюк, М., & Федоренко, Р. (2023). Використання арттерапевтичних технологій у роботі із дитячими страхами. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності*, 66–70.

21. Замелюк, М., Виндюк, М., & Радчук О. (2022). Ігротерапія як мистецтво терапевтичних стосунків з дітьми через гру. *Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та самореалізації особистості*. Луцьк : Вежа-Друк, 40–44.

22. Зінченко, Н. (2024). Пісочна терапія (сендплей) у роботі з дітьми та підлітками: обґрунтування методу, сфери застосування і докази ефективності. *Український психоаналітичний журнал*, 2 (3), 76–89. URL: <https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-8>

23. Калуська, Л. (2004). Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. Тернопіль : Мандрівець.

24. Калька, Н., & Ковальчук, З. (2020). Практикум з арт-терапії. Львів : ЛьвДУВС, Ч. 1.
25. Карабаєва, І., Яценко, Т., & Пасічник, А. (2011). Інтелектуально обдаровані дошкільнята: підтримка та супровід. Київ : Шкільний світ.
26. Кириленко, Т. (2007). Психологія: емоційна сфера особистості. Київ : Либідь.
27. Кириленко, Т. (2018). Емоційна сфера особистості: вектори вивчення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*, Том 1, № 8, 26–30.
28. Кіліченко, Л., Лещенко, П., & Проценко, І. (1979). Українська дитяча література. Київ : Вища школа.
29. Клименко, Н. (2013). Казкотерапевтичні технології у сучасній практиці. *Проблеми сучасної психології*, 19, 223–239.
30. Козак, Л. (2019). Проєктна діяльність як чинник пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*, Вип. 18, Т. 3, 169–174.
31. Кононко, О. (1998). Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ : Освіта.
32. Кононко, О. (2016). Навчаємо старших дошкільників відрізняти реальні страхи від уявних. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 7, 25–35.
33. Котляр, В. (2009). Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. Київ: Кондор.
34. Кравченко, С. (2024). Ігри з камінцями. URL: <https://dobro.irc.org.ua/news/00-01-01-21-06-2024/>
35. Лісневська, Н. (2023). Казкотерапія як психотерапевтичний метод впливу на психічний стан дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*, 3, 264–275.
36. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
37. Локарева, Г., & Філь, О. (2016). Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет.

38. Магдисюк, Л., Федоренко, Р., & Замелюк М. (2024). Технології казкотерапії у практиці психологічного консультування дітей та дорослих. Луцьк : Вежа-Друк.
39. Матейко, К. (2011). Народні іграшки західних областей УРСР (на основі Етнографічного музею АН УРСР у Львові). *Народознавчі зошити*, 4 (100), 618–623.
40. Маховська, С. (2009). Міфологічна семантика традиційної народної іграшки. *Мандрівець*, 1, 66–69.
41. Методичний вісник: ПОРТФОЛІО як засіб підвищення якості освіти / Упорядники Л. Скальська, О. Нижник, А. Дутчак, С. Клімковська. Івано-Франківськ : ОІППО, 2009. Вип. 2.
42. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). 2021 рік. URL : <https://mon.gov.ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>
43. Міщенко, М., & Хавіна, І. (2017). Психологічні особливості страхів і тривожності у дітей дошкільного віку. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків : НТУ «ХПІ».
44. Молодушкіна, І. (2011). Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників. Харків : Вид. група «Основа».
45. Моргун, В., & Тітов, І. (2013). Основи психологічної діагностики. Київ : Видав. дім «Слово».
46. Москалець, В. (2019). Психологія особистості. Київ : Центр учбової літератури.
47. Найдено, О. (1999). Українська народна іграшка. Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. Київ : АртЕк.
48. Нікітіна, Н. (2024). Казкотерапія як метод роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах війни. *New inception : науковий журнал*, 1–2 (15–16), 26–35.
49. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконтіт, 1999. Т. 1. 910 с.
50. Одерій, Л., & Козлова, О. (2004). Зображувальне мистецтво як засіб розвитку художньої творчості дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*, 11, 6–9.

51. Павелків, Р., & Цигипало, О. (2020). Дитяча психологія. Київ : Академвидав.

52. Павлюк, В. (2019). Метод проєктів у дошкільній освіті. *Сучасний рух науки* : тези доп. VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 3–4 жовтня 2019 р. Дніпро, 659–662.

53. Паласевич, І. (2016). Дошкільна лінгводидактика. Частина II: метод. матеріали до семінар. занять. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Ч II.

54. Паласевич, І. (2022). Практичні аспекти реалізації індивідуального підходу до розвитку дитини-дошкільника в ЗДО. *Актуальні питання гуманітарних наук*, Вип. 54, Том 2, 255–261.

55. Паласевич, І. (2024). Казка як засіб збагачення й активізації мовлення старших дошкільнят експресивною лексикою. *Людинознавчі студії. Серія Педагогіка*, 19 (51), 66–72.

56. Плішко, Н. Українська традиційна іграшка: духовний та функціональний аспект. URL: <http://mij-kraj.com.ua/etnografichne-doslidzhennya/ukrainska-tradytsiina-ihrashka-dukhovnyi-ta-funktsionalnyi-aspekt>

57. Подкоритова, Л. (2018). Дослідження зображення форми та кольорів емоцій у малюнку за допомогою авторської методики «Пасьянс емоцій». *Простір арт-терапії*, Київ : Золоті ворота, 1 (23), 36–52.

58. Потапюк, Л. (2024). Термінологічний словник-довідник із соціальної реабілітації. Луцьк : Відділ іміджу та промоції ЛНТУ.

59. Приходько, Ю. (2019). Психологічні особливості емоційного розвитку особистості. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 3, 89–94.

60. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довір'я» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

61. Психологія людини: Л.С. Виготський та сучасна наука : зб. статей / за ред. М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 2–3. 419 с.

62. Рагозіна, В. (2017). Декоративна діяльність як засіб художньо-естетичного розвитку у ранньому і дошкільному віці. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 150, 97–103.

63. Руденко, Ю. (2023). Казкотерапія в соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, Вип. 60, Том 3, 262–266.

64. Русова, С. (1996). Вибрані твори. Київ : Освіта.

65. Саннікова, О., & Жень Чжун. (2018). Суб'єктивні уявлення про особливості емоційного світу іншої людини. *Наука і освіта*, 9–10, 106–110.

66. Саннікова, О., & Кузнецова, О. (2017). Системний аналіз адаптивності особистості. Одеса: ВМВ.

67. Сиротюк, П. (2023). Піскова терапія: коли душа малює на піску. URL: <https://psihologonline.pro/piskova-terapiya-koly-dusha-malyuye-na-pisku/>

68. Сігінішина, Г., & Абрамович, Г. (2013). Історія виникнення й створення української народної ляльки та її виховні можливості. *Педагогічний дискурс*, 15, 645–649.

69. Словник-довідник літературознавчих термінів / Упор. : О.В. Бобир, В.Й. Буденний, О.Б. Мамчич, Н.П. Нікітіна ; за ред. О.В. Бобиря. Чернігів : ФОРМ Лозовий В.М., 2016. 132 с.

70. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

71. Ставицька, О. Дитяча гра дорослих людей: пісочна психотерапія. URL : <https://nazarevich-art.com/dytyacha-gra-doroslyh-lyudej-pisochna-psyhoterapiya/>

72. Сухомлинський, В. (1988). Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа.

73. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах : колективна монографія / за ред. С.Ю. Ніколаєвої; техн. ред. І.Ф. Соболевої. Київ : Ленвіт, 2015. 444 с.

74. Тверезовська, К. Літотерапія та ігри з камінчиками. URL: <https://zemlyaivolya.net/news/litoterapiya-ta-igri-kaminchikami.html>

75. Терещенко, Л., & Карабаєва, І. (2019). Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, 33, 214–234.

76. Токаренко, Н. (2013). Проєктна діяльність з дітьми старшого дошкільного віку. *Формування життєвої компетентності у дошкільника / упор. Т. Коршунова*. Полтава : ПОІППО, 11–28.

77. Томчук, С. Походження і корекція агресивності особистості в теорії та практиці когнітивно-поведінкової терапії. URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/36922>.

78. Трофаїла, Н. (2018). Інноваційні технології підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку. *Проблеми освіти*, Вип. 88, Ч. 1, 281–287.

79. Федій, О. (2007). Естетотерапія. Київ: Центр учбової літератури URL: [http://megalib.com.ua/content/248\\_212\\_Lekciya\\_Teoriya\\_ta\\_praktika\\_pisochnoi\\_terapii.html](http://megalib.com.ua/content/248_212_Lekciya_Teoriya_ta_praktika_pisochnoi_terapii.html)

80. Чекстере, О. (2023). Піскова анімація в закладі дошкільної освіти: методичні рекомендації. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України.

81. Чепіль, М., & Дудник, Н. (2012). Педагогічні технології. Київ : Академвидав.

82. Чернишова, Л. (2012). Поміркуймо над казкою. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 30–33.

83. Шалімова, Л. (2013). Казкотерапія як засіб розвитку дошкільнят. Харків : Ранок.

84. Шеремет, М., & Кондукова, С. (2021). Особливості розвитку емоційної сфери у дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*, 17, 134–146.

85. Юнг, К. (2024). Психологічні типи. Київ: Центр навчальної літератури.

86. Якименко, С. (1999). Формування основ світогляду у дітей молодшого шкільного віку засобами казки: теорія і практика. Київ : Знання.

87. Якубчик, О., & Любарська, І. (2015). Технологія проєктування – сучасний стиль роботи вихователя. *Імідж сучасного педагога*, 6, 19–20.

88. Янкович, О., & Кузьма, І. (2018). Освітні технології у початковій школі. Тернопіль : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка.
89. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Macmillan.
90. Ekman, P. (1999). Basic emotions. In: Dalglish, T., & Power, M., eds. *Handbook of Cognition and Emotion*. 45–60. DOI: 10.1002/0470013494.ch3
91. Ekman, P., & Davidson, R. (eds.). (1994). *The Nature of Emotions: Fundamental Questions*. Oxford, UK : Oxford University Press.
92. Farr, R., & Tone, B. (1998). *Les portfolios au service de l'apprentissage et de l'évaluation*. Montreal: Cheneliere / McGraw-Hill.
93. Izard, C. (1971). *The face of emotion*. New York : Appleton-Century-Crofts.
94. James, W. (1884). What is an emotion? *Mind*, 9 (34), 188–205. DOI:10.1093/mind/os-IX.34.188
95. Kalff, D. (2003). *Sandplay: A Psychotherapeutic Approach to the Psyche*, Temenos Press.
96. Kilpatrick, W. (1918). The Project Method. *Teachers College Record*, 19, 87–108.
97. Lowenfeld, M. (2012). *Understanding Children's Sandplay: Lowenfeld's World Technique*. Cambridge : Margaret Lowenfeld Trust.
98. Mayer, J., Salovey, P., Caruso D., & Sternberg (Ed.). (2000). *Handbook of intelligence: Models of emotional intelligence*. Cambridge University Press, 396–420.
99. Raue, C. (1889). The emotional sphere, or sphere of the feelings. In C.G. Raue, *Psychology as a natural science applied to the solution of occult psychic phenomena*, 102–164.
100. Rogers, N. (1993). *Creative Connection*. Palo Alto Science & Behavior Books, Inc.
101. Wesselmann, E., Nairne, J., & Williams K. (2012). An evolutionary social psychological approach to studying the effects of ostracism. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 309.

**Наукове видання**

**ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ  
ТА МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ**

**Колективна монографія**

Редактор

*Ірина Невмержицька*

Комп'ютерна верстка

*Оксана Гнатів*

Коректор

*Ірина Аптимко*

Здано до набору 12.05.2024 р. Підписано до друку 19.05.2025 р. Формат 60х90/16. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 16,25. Наклад 100 прим. Зам. 8.

Видавництво «Трек ЛТД» (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4248 від 29.12.2012 р.).

82100, Дрогобич, вул. М. Грушевського, 2.